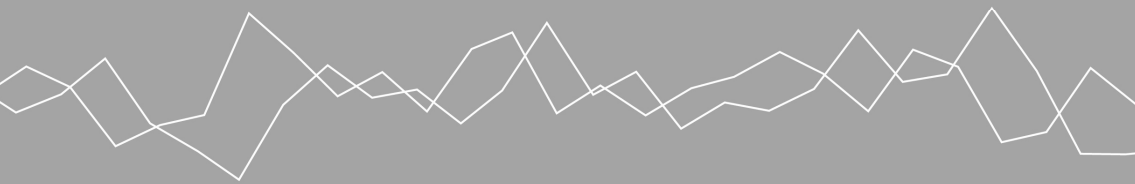

Amsterdamse Economische Verkenningen
Voorjaar 2006

seo economisch onderzoek

Amsterdam, juli 2006

In opdracht van Stichting Amsterdamse Economische Verkenningen

Amsterdamse Economische Verkenningen

Voorjaar 2006

Chris van der Vegt
Jaap Anne Korteweg
Rogier Lieshout

“De wetenschap dat het goed is”

SEO Economisch Onderzoek doet onafhankelijk toegepast onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven. Ons onderzoek helpt onze opdrachtgevers bij het nemen van beslissingen. SEO Economisch Onderzoek is gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Dat geeft ons zicht op de nieuwste wetenschappelijke methoden. We hebben geen winstoogmerk en investeren continu in het intellectueel kapitaal van de medewerkers via promotietrajecten, het uitbrengen van wetenschappelijke publicaties, kennisnetwerken en congresbezoek.

SEO-rapport nr. 901

ISSN 0926-2806

seo economisch onderzoek

Copyright © 2006 SEO Amsterdam. Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen en dergelijke, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Inhoudsopgave

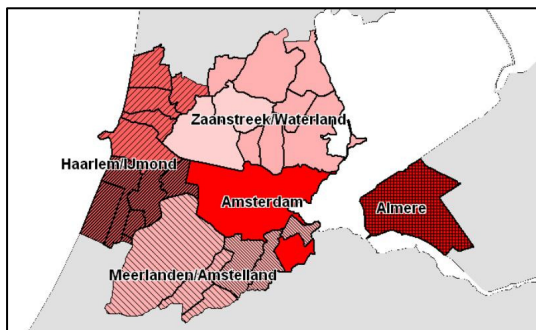
Voorwoord	i	4.3	Direct ruimtebeslag.....	68	
1	Samenvatting.....	1	4.4	Indirect ruimtebeslag.....	71
2	De (inter)nationale conjunctuur.....	11	4.5	Totaal ruimtebeslag per sector.....	75
2.1	Wereldeconomie en grondstofprijzen	11	4.6	Conclusies.....	78
2.2	Verenigde Staten en Azië.....	14	5	De arbeidsmarkt.....	81
2.3	Europa	17	5.1	Werkgelegenheid	81
2.4	Nederland.....	18	5.2	Bevolkingsontwikkeling	86
2.5	Onzekerheden	21	5.3	Arbeidsparticipatie	93
3	De regionale productie	25	5.4	Aanbod van arbeid, pendel en werkloosheid.....	106
3.1	De conjunctuur in 2006 en 2007	25	5.5	Mismatch op de arbeidsmarkt.....	123
3.2	Bestedingen.....	28	5.5.1	Inleiding.....	123
3.2.1	Export	30	5.5.2	Regionale UV-curve	124
3.2.2	Investerings.....	39	5.5.3	Verklaring van de mismatch op de Amsterdamse arbeidsmarkt ..	126
3.3	Sectoren	48	Bijlage 1	Sectorale productie per deelgebied	133
3.4	De middellange termijn.....	56	Bijlage 2	Aantal banen per sector en deelgebied.....	135
4	Ruimtebeslag van economische activiteiten.....	65	Bijlage 3	Voorspelling en realisatie in de AEV.....	137
4.1	Inleiding.....	65	Samenstelling	begeleidingscommissie.....	147
4.2	Basisgegevens.....	66			

Voorwoord

Voor U ligt de achttiende jaargang van de Amsterdamse Economische Verkenningen, met voorspellingen voor de korte termijn van de economie van de regio Amsterdam: ditmaal voor 2006 en 2007.

De eerste Amsterdamse Economische Verkenningen verschenen in 1989. Aan de basis is niet getornd in de loop der jaren, maar het onderzoeksgebied bestond aanvankelijk alleen uit de stad Amsterdam. Pas later vonden diverse uitbreidingen plaats die hebben geleid tot de huidige regio met naast Amsterdam ook Zaanstreek/Waterland, Haarlem/IJmond, Amstelland/Meerlanden en Almere. Ook werden bijzondere thema's opgenomen; dit jaar is dat het ruimtelijke beslag van economisch activiteit en zijn er hier en daar doorkijkjes naar 2010 toegevoegd.

De AEV maakt gebruik van informatie over de wereldconjunctuur, tegenwoordig vooral ontleend aan het IMF en de Europese Commissie, en over de Nederlandse economie, ontleend aan het CPB. Met behulp van die informatie, de eigen korte en lange termijn modellen MADAM KT en MADAM LT, en recente statistische informatie van voornamelijk CBS, O+S en de Kamers van Koophandel (ERBO) worden de voorspellingen over productieverloop en arbeidsmarkt in de regio Amsterdam gemaakt. Voor zover er geen melding wordt gemaakt van een bron, kan de lezer er van uit gaan dat het gaat om voorspellingen van SEO Economisch Onderzoek.

Het rapport begint met een samenvatting, gevolgd door een beschouwing over de (inter)nationale conjunctuur en een exposé van de belangrijkste uitkomsten voor de productie en bestedingen naar sectoren en gebieden. Dan volgt een hoofdstuk waarin het ruimtebeslag van economische activiteit in de regio wordt besproken. Het laatste hoofdstuk gaat over de arbeidsmarkt: hoe de productieramingen worden omgezet in werkgelegenheidsramingen, hoe het aanbod van arbeid volgt uit de ontwikkeling van bevolking en arbeidsparticipatie en welke werkloosheid daar uit resulteert. In de Bijlage wordt de 'voorspelkracht' van de AEV beschreven.

De AEV, Amsterdamse Economische Verkenningen, worden door SEO Economisch Onderzoek gemaakt voor de Stichting Amsterdamse Economische Verkenningen, die in 1993 is opgericht op initiatief van de KvK Amsterdam, de gemeente Amsterdam (EZ en dRO) en SEO.

De Stichting AEV kent thans vijf hoofdparticipanten:

- Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam
- dienst Economische Zaken en dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam
- Gemeente Almere
- SEO Economisch Onderzoek

en daarnaast als participanten:

- Rabobank Amsterdam
- Amsterdam Airport Schiphol
- Haven Amsterdam
- Gemeente Zaanstad
- Gemeente Haarlemmermeer

Het bestuur van de Stichting AEV heeft als voorzitter prof. dr. J.G. Lambooy, als secretaris prof. dr. P.P. Tordoir van de KvK Amsterdam, als penningmeester drs. J de Leeuw van Rabobank Amsterdam en Omstreken en als leden dr. M. van Vliet van Economische Zaken Amsterdam, drs D. Oudenaarden van de gemeente Almere, prof. dr. C.C. Koopmans van SEO Economisch Onderzoek en drs. J.S. Hartkamp van Schiphol Group.

De begeleidingscommissie voor het onderzoek bestaat uit vertegenwoordigers van de participanten (zie bijlage) met als adviseurs dr. J.A.M. Wesseling van de UvA Business School en drs. ing. J. Groen en mevrouw drs. C. van Oosteren van de dienst Onderzoek en Statistiek (O+S) van Amsterdam. Dr. M. van Vliet is de voorzitter, drs. R.B.T. Lieshout en drs. J.A.C. Korteweg van SEO Economisch Onderzoek voeren het secretariaat.

Het onderzoek staat onder leiding van drs. C. van der Vegt van SEO Economisch Onderzoek. Drs. R.B.T. Lieshout en drs. J.A.C. Korteweg werkten er dit jaar aan mee.

1 Samenvatting

bbp-groei

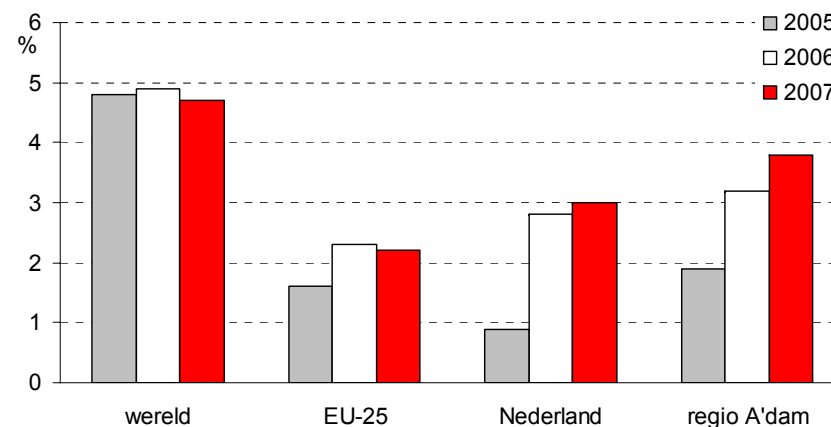
De economische groei (BBP-volume) in de regio Amsterdam zal naar schatting versnellen van 1,9% in 2005 tot 3,2% in 2006 en tot 3,8% in 2007. Het bescheiden conjunctuurherstel in 2004 werd in 2005 tijdelijk onderbroken, maar zet in 2006 en 2007 door.

De groei van de wereldeconomie versnelt wat in 2006 en met het beginnende Europese conjunctuurherstel neemt de export van bedrijven in de regio Amsterdam verder toe met naar schatting 5,5% in 2006 en 6,5% in 2007. Ook de binnenlandse vraag zal groeien en daarmee de binnenlandse afzet van bedrijven alhier: van 1% á 2% in de achter ons liggende jaren 2004 en 2005 tot een verwachte 2% á 3% in 2006 en 2007. Vooral de investeringen zullen toenemen door meer woningbouw en grotere bestedingen aan (kantoor)machines en andere activa.

De voorspellingen krijgen hun gebruikelijke voorbehoud. De eurokoers moet niet sterk stijgen en de olieprijs moet in 2007 bij toenemend aanbod wél gaan dalen, om van eventuele oorlogen en epidemieën maar niet te spreken. Veronderstellingen over het verloop van de olieprijs en de eurokoers zijn ontleend aan het CEP 2006 van het CPB.

In vergelijking met de EU en Nederland is de voorspelde economische groei in de regio Amsterdam hoog. De gemiddelde groei ligt de afgelopen 15 jaar in deze regio ruim 0,5 procentpunt boven het Europese en Nederlandse gemiddelde, zodat in dit opzicht eerder sprake is van voortzetting van een trend, dan van een bijzondere situatie. De regio Amsterdam heeft een gunstig specialisatiepatroon met relatief grote sectoren, die bijna overal hard groeien.

Figuur 1.1 De conjunctuur in 2005, 2006 en 2007; groei van het BBP-volume

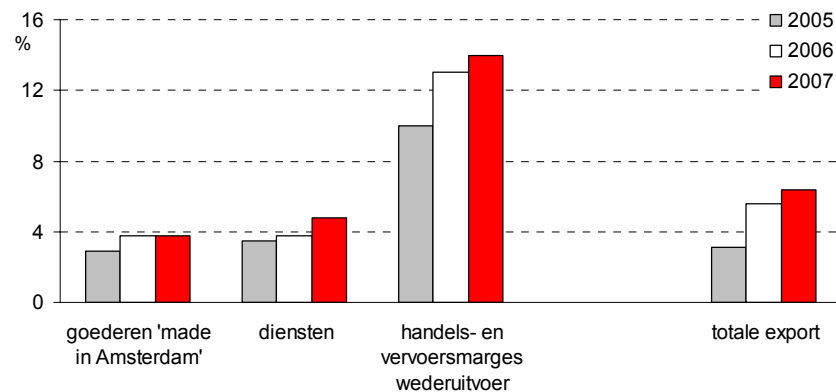

Bron: IMF, CPB, SEO

export

De voorspelde sterke conjuncturele opgang in de regio Amsterdam en het positieve groeiverschil met Nederland en de EU komt grotendeels door de export. Het exportvolume van in de regio gemaakte goederen groeit waarschijnlijk met een 'normale' kleine 4% in 2006 en 2007, maar de omvangrijke export van diensten in 2007 al met bijna 5%, terwijl de handels- en vervoersdiensten die worden verricht voor de wederexport met bijna 14% worden verondersteld te groeien. Dankzij de vele in de afgelopen jaren in de regio Amsterdam gevestigde distributiebedrijven worden veel goederen uit Azië en Amerika, die zijn bestemd voor de Europese markt (vooral computers en andere elektronica) hier in- en uitgevoerd na enkele eenvoudige bewerkingen te hebben ondergaan. Vooral hierdoor groeit de regionale export harder dan de nationale (met ongeveer 2 procentpunten meer in 2006 en 2007).

Figuur 1.2 De groei van het exportvolume in de regio Amsterdam

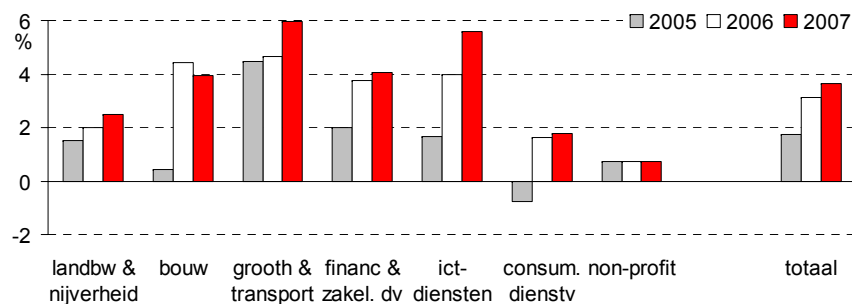

Bron: SEO

sectoren

De productie zal in 2006 met circa 4% het sterkst groeien in de bouw, groothandel en transport, de financiële en zakelijke dienstverlening en de ict-dienstverlening. De woningbouw neemt toe, de wederuitvoer groeit hard en bedrijven investeren weer in informatietechnologie. In 2007 zullen groothandel en transport en de ict-dienstverlening nog wat harder gaan groeien, terwijl de bouwnijverheid en de financiële en zakelijke dienstverlening het tempo van 2006 handhaven.

Figuur 1.3 De groei van sectoren (bruto productievolumen) in de regio Amsterdam

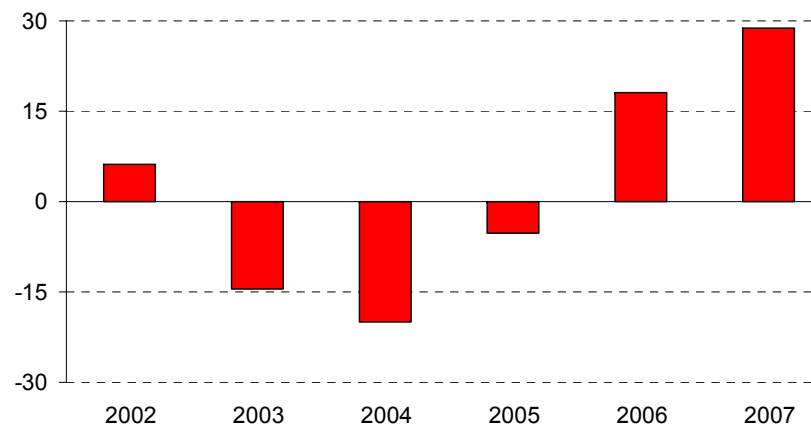
Bron: SEO

Landbouw en nijverheid, de consumentendienstverlening en de non-profit sector groeien minder hard in beide jaren door een minder sterke concurrentiepositie, de relatief bescheiden koopkrachtstijging van consumenten en door beperking van het overheidsbudget.

werkgelegenheid

De werkgelegenheid in de regio Amsterdam is drie jaar achtereen gedaald. In de jaren 2003-2005 verdwenen 40.000 banen, waarvan ruim de helft in Amsterdam. Bij een gematigde arbeidsproductiviteitsgroei in 2006 en 2007 zal de voorspelde productiegroei echter een hoge banengroei opleveren, naar schatting 18.000 in 2006 en 29.000 in 2007. Daarmee is het verlies ruimschoots goedge maakt. De meeste nieuwe banen komen in de financiële en zakelijke dienstverlening en de non-profitsector, maar ook in groothandel en transport en de dienstverlening aan consumenten is er enige banengroei. In procenten gemeten stijgen de banen het meest in Almere en Meerlanden, in aantallen in Amsterdam.

Figuur 1.4 De banengroei in de regio Amsterdam (duizenden banen)

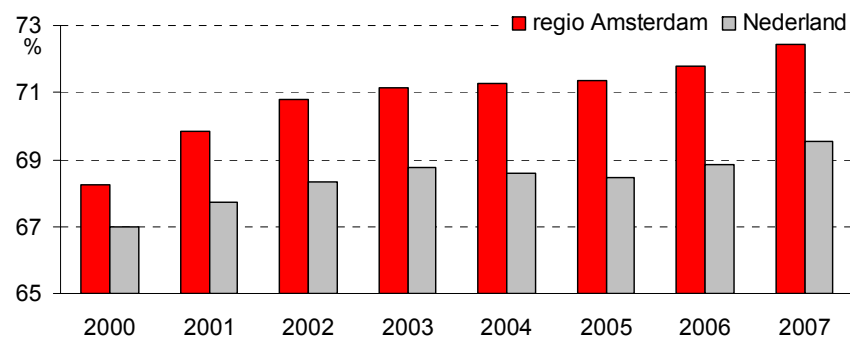
Bron: SEO

aanbod van arbeid

Tegenover de banengroei staat groei van het aanbod van arbeid. Het tempo van de bevolkingsgroei is de laatste jaren afgenomen door minder geboorten en een afnemend migratiesaldo met het buitenland. De bevolkingsgroei in 2006 wordt geschat op 13.000 en die in 2007 op 16.000. In 2009 krijgt de regio Amsterdam haar twee miljoenste inwoner.

De potentiële beroepsbevolking, de groep van alle 15-64 jarigen, groeit jaarlijks met ongeveer 10.000 personen. De groei van de beroepsbevolking zal echter groter zijn door stijgende arbeidsparticipatie. Jongere en beter opgeleide vrouwen vervangen geleidelijk oudere, minder goed opgeleide vrouwen, waardoor de gemiddelde arbeidsparticipatie toeneemt, en versoering van de sociale zekerheid leidt tot latere uittreding uit het arbeidsproces en minder arbeidsongeschiktheid en bijstand. Er is ook nog een conjunctureel effect op de arbeidsparticipatie: naarmate er meer banen bijkomen, gaan er ook meer mensen naar werk zoeken.

Figuur 1.5 De bruto arbeidsparticipatie in de regio Amsterdam en in Nederland

Bron: SEO op basis van het CBS en CPB en eigen voorspellingen

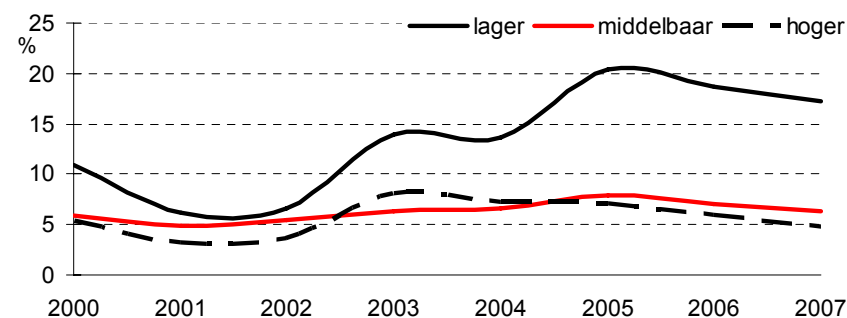
De groei van de arbeidsparticipatie stagneerde na 2003 in de regio Amsterdam (er was zelfs sprake van een daling in heel Nederland), maar zal in 2006 en 2007 naar schatting flink toenemen. In de regio Amsterdam is de arbeidsparticipatie dan in 2007 72,5% tegen 69,5% gemiddeld in Nederland.

werkloosheid

De geraamde toeneming van de beroepsbevolking met 10.000 in 2006 en 16.000 in 2007 is minder groot dan de geraamde groei in het aantal werkzame personen, zodat de werkloosheid kan gaan afnemen. De werkloosheid in de regio Amsterdam neemt naar schatting af van 70.000 in 2005 tot 61.000 in 2006 en 47.000 in 2007. Dit correspondeert met een daling van het werkloosheidspercentage van 7,3% tot 6,3% en 4,8%. Daarmee is in 2007 het werkloosheidspercentage in overeenstemming met het Nederlandse gemiddelde gekomen, nadat het er in 2005 nog boven lag.

De werkloosheid verschilt, evenals de arbeidsparticipatie, naar opleidingsniveau. Lager opgeleiden blijven kampen met een ruime arbeidsmarkt. In 2005 waren er 26.000 lager opgeleiden werkloos. Versoering van de sociale zekerheid heeft in 2005 tot meer werkloosheid onder lager geschoolden geleid, maar waarschijnlijk zal ook hun werkloosheid wat gaan dalen in 2006 en 2007; van 13% in 2005 tot 11% in 2006 en 10% in 2007. In Amsterdam daalt de werkloosheid onder laag opgeleiden van circa 20% in 2005 tot 17% in 2007. Ook in Almere is de werkloosheid onder laag opgeleiden relatief hoog (circa 15% in 2007).

Figuur 1.6 Het werkloosheidspercentage in de regio Amsterdam naar opleidingsniveau

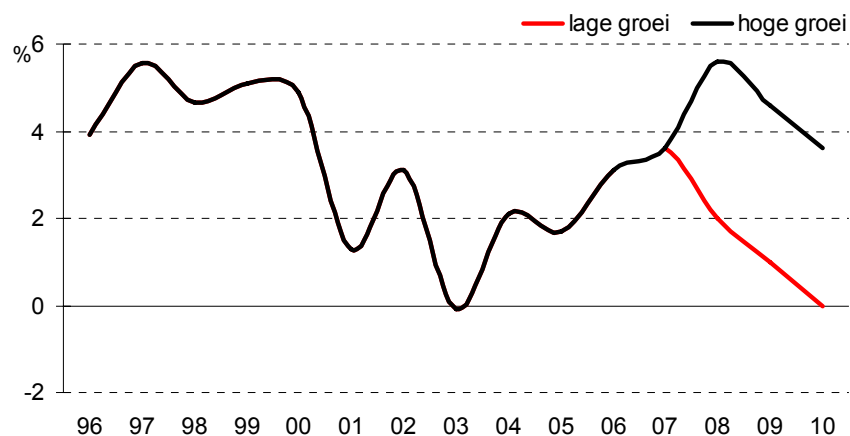

Bron: SEO op basis van CBS en eigen voorspellingen

voorzichten op middellange termijn

De economische ontwikkeling na 2007 is zeer onzeker. Wanneer de regionale economie op het lange termijn pad van de hoge trendmatige productiegroei van de afgelopen 15 jaar (ruim 3% per jaar) blijft, ontstaat afhankelijk van het veronderstelde conjunctuurverloop, vroeger of later krapte op de arbeidsmarkt. Er is dan aanpassing van het aanbod van arbeid nodig, zoals minder deeltijdwerk of uitbesteding van zorgtaken, om aan de vraag te kunnen blijven voldoen – ondanks extra immigratie en inkomende pendel. Het is echter evenzeer mogelijk dat de trendmatige groei afvlakt (tot 2% per jaar) en de arbeidsmarkt zonder dergelijke veranderingen tamelijk ruim blijft.

Figuur 1.7 De groei (in %) van het bruto productievolume van de regio Amsterdam: voorspellingen voor 2006 en 2007 en scenario's van hoge en lage groei voor 2008-2010

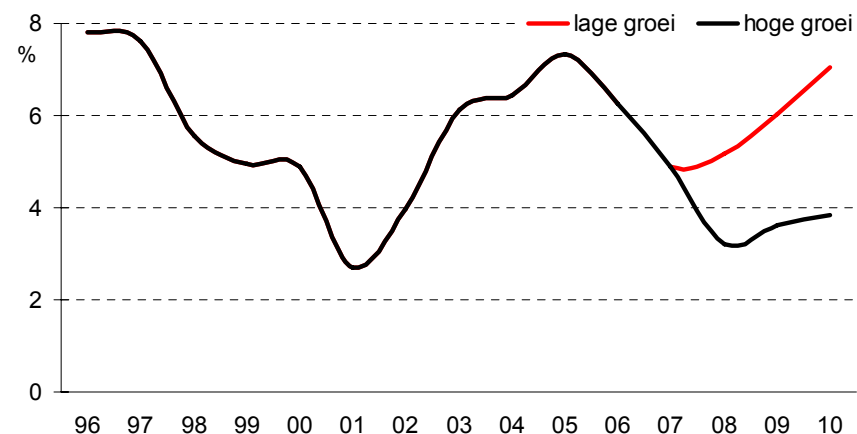

Bron: SEO

In het scenario van hoge groei is op middellange termijn verondersteld dat de economie in 2008 een conjuncturele top met 5,5% productiegroei bereikt en dat de groei daarna wat afvlakt tot nog altijd ruim 3% in 2010; in een scenario van lage groei dat de top in 2007 valt en de groei daarna afneemt tot 0% in 2010.

De consequenties voor de arbeidsmarkt zijn grote krapte in het scenario van hoge groei (3% tot 4% werkloosheid) en een ruimer wordende arbeidsmarkt na 2007 in het scenario van lage groei (7% werkloosheid in 2010). Beide ontwikkelingen passen binnen de bandbreedte van de werkloosheid in de afgelopen 10 jaar.

Figuur 1.8 Het werkloosheidspercentage in de regio Amsterdam: volgens voorspellingen in 2006 en 2007 en scenario's van hoge en lage groei in 2008-2010

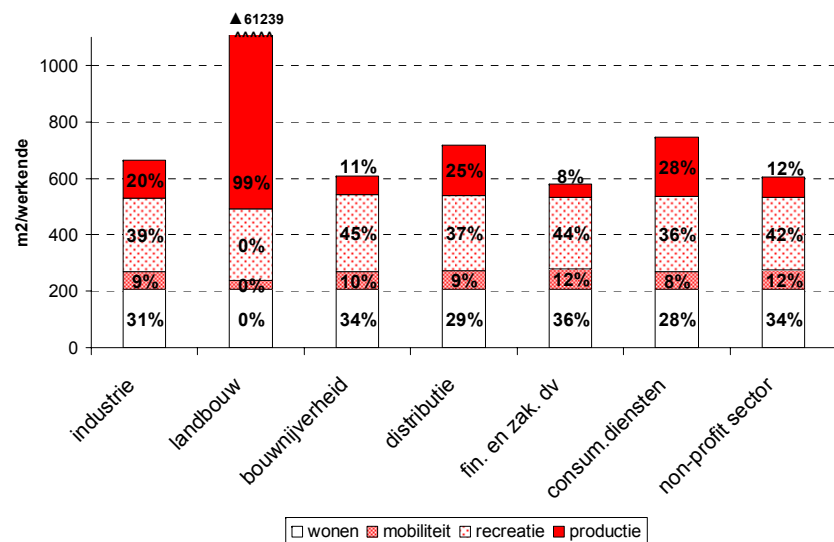
Bron: SEO op basis van CBS en eigen voorspellingen en scenario's

ruimtebeslag van economische activiteiten

Het ruimtegebruik van economische activiteiten in de AEV-regio omvat niet alleen het directe ruimtebeslag van productie, maar ook indirect ruimtegebruik voor mobiliteit, wonen en recreëren van werknemers. De regionale 'footprint' van verschillende vormen van bedrijvigheid wordt weergegeven in Figuur 1.9. Het blijkt dat het directe ruimtebeslag sterk uiteenloopt, en (naast de landbouw) relatief hoog is bij de consumentendiensten (winkels), distributie en industrie. Het indirecte ruimtegebruik is echter veel groter dan het directe ruimtebeslag. Inclusief het indirecte ruimtegebruik zijn de verschillen tussen de sectoren klein (behalve voor de landbouw). Verder blijkt dat in de AEV-regio in de meeste sectoren per werkende ongeveer de helft minder ruimte wordt

gebruikt dan in Nederland als geheel. Tegelijk wordt in dit verstedelijkte gebied de meeste ruimte gebruikt voor landbouw en recreatie.

Figuur 1.9 Ruimtegebruik in vierkante meters per werkende en als percentage van totaal

Deze vingeroefening leert dat het in principe mogelijk is om op regionale schaal ‘footprints’ te maken voor de vraag naar ruimte. Het verdient echter aanbeveling om deze vraagramingen nader uit te werken en vervolgens te confronteren met het aanbod van ruimte.

2 De (inter)nationale conjunctuur

2.1 Wereldeconomie en grondstofprijzen

De wereldeconomie (het BBP-volume) is in 2005 wederom sterk gegroeid. De groei kwam uit op 4,9% wat weliswaar een lichte terugval inhoudt ten opzichte van het topjaar 2004 (5,3%), maar wel hoger is dan eerder geraamd. De hoge olieprijs was in belangrijke mate debet aan de lagere groei. De inflatie bleef desondanks relatief beperkt. Het IMF verwacht dat het groeitempo van 2005 ook dit en het volgende jaar zal aanhouden. Het drukkende effect op de groei van de hoge olieprijs, wordt in beide jaren gecompenseerd door een toename van de investeringen.

De voor de nationale en regionale economie zo belangrijke wereldhandelsgroei (goederen en diensten) nam in 2005 af met 3,1% tot 10,4%. Verwacht wordt dat de wereldhandelsgroei in 2006 en 2007 – als gevolg van de hogere olieopbrengsten van de olieproducerende landen – zal uitkomen op respectievelijk 8,0% en 7,5%.

grondstofprijzen

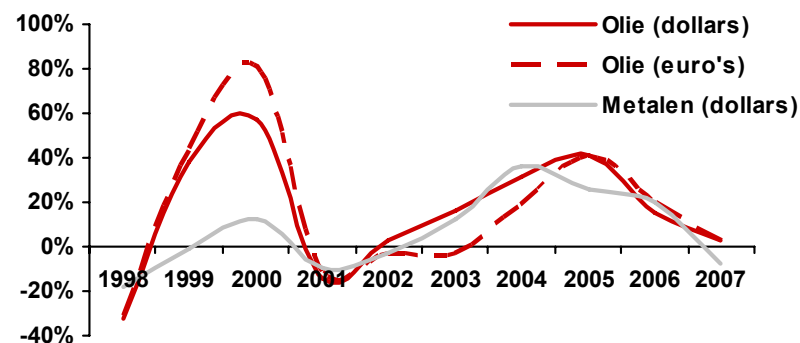
De prijzen van niet-brandstoffen stegen in 2005 met gemiddeld 10% en belandden daarmee op een – in nominale termen – recordniveau. De energieprijzen stegen in dezelfde periode met 39%, voornamelijk vanwege hogere olie- en gasprijzen. De robuuste economische groei in combinatie met een beperkte reactie van het aanbod waren de belangrijkste oorzaken van de hogere prijzen.

De olieprijs steeg in 2005 met 41%, het hoogste groeipercentage sinds 2000. De prijzen piekten in september na de orkaan Katrina. Acties van zowel het Internationaal Energie Agentschap (IEA), de Amerikaanse overheid als de

SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

OPEC konden de markt tijdelijk kalmeren, waardoor de prijzen afzwakten tot \$60-66 per vat. In april van dit jaar bereikten de prijzen met 75 dollar per vat echter een nieuw record.

Figuur 2.1 Procentuele verandering van olie- en staalprijzen

Bron: IMF

Onzekerheden ten aanzien van toekomstig aanbod hebben ervoor gezorgd dat zowel consumenten als overheden hun olievoorraden in 2005 hebben uitgebreid. De olieconsumptie steeg in 2005 met 1 miljoen vaten per dag tot 83,25 miljoen vaten, waarmee de consumptiegroei zich ongeveer op het gemiddelde van de afgelopen twee decennia bevindt. Een beperkte stijging, wanneer deze wordt afgezet tegen 2004, toen de consumptie nog met 3 miljoen vaten per dag steeg. De stijging is ook wat lager dan eerder voorspeld door het IEA, voornamelijk doordat de consumptiegroei in China en de Verenigde Staten lager uitpakte dan gedacht. Daarnaast gaat er een dempend effect uit van de hoge prijzen. Vooral de OPEC-landen kwamen tegemoet aan de hogere vraag en verhoogden hun productie met 1 miljoen vaten per dag; de productie van de niet-OPEC landen wijzigde in 2005 nauwelijks, terwijl ook voor die landen een productiestijging van 1 miljoen vaten werd verwacht.

Onder invloed van de hoge economische groei verwacht het IEA dat de consumptie dit jaar toeneemt met 1,5 miljoen vaten per dag. Verwacht wordt echter dat de productie van OPEC en niet-OPEC landen met respectievelijk 1

SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

en 1,2 miljoen vaten toeneemt. Onzekerheden ten aanzien van de productie in Nigeria, Irak, Rusland en ook Iran blijven aanwezig. Samen met de lage reserve productiecapaciteit leidt dit tot blijvend hoge prijzen.

Het IMF verwacht dat de gemiddelde prijs dit jaar uitkomt op 61,25 dollar en in 2007 toeneemt tot 63 dollar. De Europese Commissie voorziet prijzen van respectievelijk 68,9 en 71 dollar. Het CPB verwacht prijzen van 60 euro (72 dollar) in 2006, afnemend – als gevolg van het beschikbaar komen van extra productiecapaciteit – tot 55 euro (66 dollar) in 2007.

Investerings in productiecapaciteit

Analisten verwijten de oliebedrijven dat zij een te conservatief investeringsbeleid hanteren en traag reageren op de hogere prijzen, terwijl de vraag naar olie al drie jaar harder groeit dan de productiecapaciteit. De bedrijven daarentegen geven aan dat hun beleid meer is afgestemd op de langere termijn en zij zich minder later leiden door prijsschommelingen op de korte termijn.

De laatste jaren is een groot deel van de winst dan ook niet geïnvesteerd, maar uitgekeerd aan aandeelhouders of gebruikt om aandelen terug te kopen, andere bedrijven over te nemen of de kasreserves te vergroten. Uit Amerikaans onderzoek blijkt echter dat de investeringen in 2005 met circa 20% zijn toegenomen (in nominale termen) ten opzicht van 2004. Dit jaar zullen de investeringen volgens het IMF met 14-15% toenemen. Op de korte termijn zullen deze investeringen weinig invloed hebben op het aanbod aangezien er minstens vijf jaar verstrijkt tussen het moment van exploratie en het moment van verkoop.

Hoewel de nieuwe investeringen groot genoemd mogen worden in nominale termen, zijn zij niet zo groot in reële termen. Dit heeft te maken met stijgende investeringskosten; tegenover één geïnvesteerde dollar staat steeds minder olie. Het wordt steeds moeilijker grote olievelden te ontdekken waar de olie relatief eenvoudig kan worden gewonnen. De productie verplaatst daarom naar gebieden waar de kosten hoger zijn en de risico's groter. Daarnaast nemen de kosten toe door een gebrek aan gekwalificeerd personeel en benodigd materieel.

De prijzen van niet-brandstoffen stegen in 2005 met 10% en bereikten in december een hoogtepunt in nominale termen – en hun hoogste niveau in reële termen sinds 1997. Vooral de metaalprijzen stegen wederom sterk (+26%), terwijl analisten verwachtten dat deze zouden dalen als gevolg van het beschikbaar komen van extra productiecapaciteit. De hogere prijzen van de niet-brandstoffen worden enerzijds veroorzaakt door de grote vraag als gevolg van een toename van de industriële productie en van bouwactiviteiten in met name China en de Verenigde Staten. Anderzijds hebben de hoge olieprijsen een stuwend effect op de prijzen van niet-brandstoffen, doordat voor de productie van de niet-brandstoffen veelal energie nodig is. Daarnaast worden de niet-brandstoffen gebruikt voor de productie van brandstof. Het IMF verwacht dat de metaalprijzen dit jaar nog met 7% toenemen. Aan het eind van het jaar zal de productie echter toenemen, waardoor voor 2007 een lichte prijsdaling in het verschiet ligt. Voor de overige niet-brandstoffen voorziet het IMF een stabilisatie van de prijzen, doordat het aanbod gaat reageren op de hogere prijzen.

2.2 Verenigde Staten en Azië

De groei in de **Verenigde Staten** nam in het vierde kwartaal van 2005 sterk af, onder andere door een lage consumptie – de gestegen brandstofprijzen na de orkaan Katrina leidden onder andere tot een sterke daling van de autoverkopen – , minder investeringen en een lagere export. Door het slechte laatste kwartaal kwam de groei over heel 2005 met 3,5% wat lager uit dan in 2004, toen de Amerikaanse economie nog met 4,2% groeide. Voor het eerst in jaren werd de groei niet gevoed door een stimulerend begrotingsbeleid, noch door een expansief monetair beleid¹. Maandelijkse indicatoren laten zien dat de terugval in het laatste kwartaal slechts van tijdelijke aard was. Zo zijn de industriële productie, de werkgelegenheid en het consumentenvertrouwen sindsdien toegenomen.

¹ Tussen juni 2004 en januari 2006 heeft de Amerikaanse centrale bank haar rentetarieff verhoogd van 1% naar 4,5%, waarmee geen sprake meer is van een expansief monetair beleid.

Toch zal de groei volgens het IMF zowel in 2006 als in 2007 met 0,1% vertragen, doordat het monetaire beleid niet langer expansief is. Herstelwerkzaamheden aan de infrastructuur in de getroffen orkaangebieden doen de overheidsconsumptie in 2006 toenemen. Deze toename wordt echter geheel teniet gedaan door de daling van de particuliere consumptie – als gevolg van een bekoelende huizenmarkt en hogere energieprijzen – waardoor de totale consumptie met circa driekwart procent afneemt. Het hoge producentenvertrouwen kan leiden tot extra investeringen en de export kan toenemen als gevolg van de groeiversnelling in West-Europa. Het tekort op de lopende rekening neemt dit jaar toe tot een nieuw record van 6,5% van het BBP en stabiliseert in 2007.

De groei in **Japan** werd in 2004 gedragen door zowel de binnenlandse als de buitenlandse bestedingen. In 2005 droegen de buitenlandse bestedingen nog maar beperkt bij aan de groei; de groei kwam voornamelijk uit de binnenlandse vraag, die werd geholpen door een grotere werkgelegenheid en hogere bedrijfswinsten. De groei kwam hierdoor met 2,7% toch hoger uit dan in 2004. De grote binnenlandse vraag zal ook dit jaar aanhouden; het IMF verwacht dan ook dat het huidige groeitempo aanhoudt en pas in 2007 enigszins afzwakt.

De BBP-groei in **China** blijft hoog – en herziening van de BBP-cijfers laat zien dat de groei in recente jaren groter was dan eerder gedacht (zie kader). In 2005 kwam de groei uit op 9,9% en was voornamelijk afkomstig van een toename van de investeringen en een toename van de export. Dit jaar zal de buitenlandse vraag wat afzakken en wordt verwacht dat de overheid de investeringsgroei zal trachten te beteugelen – om overcapaciteit in bepaalde sectoren te voorkomen – waardoor het groeitempo vertraagt tot 9,5%.

Ook in **India** blijft de groei hoog. Ondanks een sterk toegenomen export, is er wel een tekort ontstaan op de lopende rekening, doordat de import sterker steeg door van een grote binnenlandse vraag en de gestegen olieprijs. De

groeiverwachtingen voor 2006 en 2007 zijn naar boven bijgesteld tot 7,3% en 7,0%, maar zijn hiermee lager dan in 2005, toen de groei nog 8,3% bedroeg.

Tabel 2.1 Economische groei in de wereld en in de regio Amsterdam

	Aandelen*		Productie-volume-groei (BBP) in %						
	wereld- productie	wereld- bevolking	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
De wereld	100	100	3,1	4,1	5,3	4,8	4,9	4,7	
<i>waarvan</i>									
VS	21	5	1,6	2,7	4,2	3,5	3,4	3,3	
EU-25	21	7	1,2	1,2	2,4	1,6	2,3	2,2	
Japan	7	2	0,1	1,8	2,3	2,7	2,8	2,1	
Rest van de wereld	51	86	4,9	6,2	7,4	7,0	6,9	6,7	
<i>waarvan</i>									
China	13	20	9,1	10,0	10,1	9,9	9,5	9,0	
India	5	17	4,2	7,2	8,1	8,3	7,3	7,0	
NIC's**	3	1	5,3	3,2	5,8	4,6	5,2	4,5	
Rusland	3	2	4,7	7,3	7,2	6,4	6,0	5,8	
Nederland (IMF)	1	0,3	0,1	-0,1	1,7	1,1	2,5	2,4	
Nederland (CPB)	1	0,3	0,1	-0,1	1,7	0,9	2,8	3,0	
Regio Amsterdam	0,1	0,03	3,7	0,6	2,2	1,9	3,2	3,8	
<i>waarvan</i>									
Amsterdam			4,9	0,9	1,3	1,4	2,7	3,2	
Zaanstreek/Waterland			2,4	-0,6	1,8	1,4	2,6	2,8	
Amstelland/Meerlanden			2,1	-1,3	3,2	1,8	4,1	4,9	
Haarlem/IJmond			3,7	-0,5	0,9	1,8	2,8	3,2	
Almere			3,7	2,0	3,4	2,6	3,3	3,6	

Noot: * Aandeel in 2004;

**Newly Industrialised Asian Economies: HongKong, Taiwan, Korea en Singapore;

Bron: IMF, World Economic Outlook, April 2006; Europese Commissie, Economic Forecasts, Spring 2006; CPB, Centraal Economisch Plan 2006; CBS en SEO, AEV-databank (regio Amsterdam)

China's herziene BBP-volume

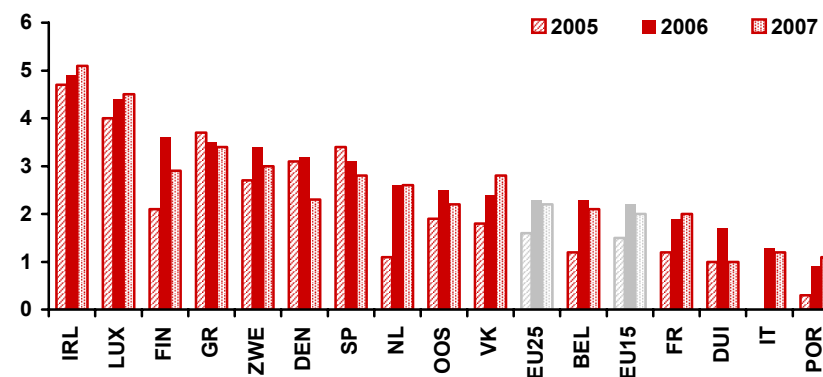
Recentelijk heeft China haar schattingen van het BBP herzien. Aanleiding voor deze herziening was de beschikbaarheid van betere cijfers ten aanzien van private bedrijven, vooral in relatief nieuwe sectoren zoals de IT en logistieke dienstverlening. Uit deze cijfers bleek een groter aandeel van de dienstensector in het BBP en een lager aandeel van de industrie. Hierdoor steeg het gemiddelde groeicijfer over de periode 1993-2004 met 0,5% tot bijna 10%. Het effect hiervan op de groei van de wereldeconomie bedraagt circa 0,1%.

2.3 Europa

De groei in het eurogebied en de Europese Unie (EU-15) viel in 2005, met respectievelijk 1,3% en 1,5%, lager uit dan eerder geraamd. Dit was voornamelijk te danken aan de slechte eerste helft van het jaar. In de tweede helft trad herstel op, ondanks de hogere olieprijs. Dit laatste zorgde voor een exportgroei naar olieproducerende landen. Daarnaast namen het producentenvertrouwen en de winstgevendheid toe, wat tot meer investeringen leidde. De Europese consumenten zijn minder positief dan de producenten; de consument zag zijn koopkracht dalen door de hoge olieprijs. Hierdoor – en door de beperkte werkgelegenheidsgroei – nam zijn consumptie nauwelijks toe.

Ondanks de lager dan verwachte groei in 2005 handhaaft het CPB haar groeiverwachtingen voor het eurogebied en de EU-15 van 2,3% voor 2006. De groei blijft komen uit de investeringen en de export. Bij een hogere werkgelegenheidsgroei kan ook de consumptiegroei weer toenemen. Verwacht wordt dat de groei in 2007 stabiliseert als gevolg van het Duitse restrictieve begrotingsbeleid en de BTW-verhoging aldaar.

Figuur 2.2 Economische groei in alle EU-15 landen, 2005 - 2007

Bron: Eurostat

De voorbije jaren heeft Europa aan exportaandeel moeten inboeten als gevolg van een verslechterde concurrentiepositie. Het CPB voorziet voor dit en het volgende jaar verdere verliezen, welke overigens wel afnemen. Dit laatste wordt onder andere ingegeven door een voorziene daling van de eurokoers, van 1,24 in 2005 tot 1,20 in 2006 en 2007. Duitsland vormt een uitzondering op de regel en versterkte haar concurrentiepositie vorig jaar al; iets dat voor dit jaar ook in het verschiet ligt.

Na het topjaar 2004 zwakte de BBP-groei in de opkomende Europese economieën in 2005 af tot 5,4%. Een aanhoudend sterke binnenlandse vraag in combinatie met exportgroei zorgen ervoor dat dit groeitempo in 2006 nauwelijks wijzigt.

2.4 Nederland

Vanwege haar openheid is de Nederlandse economie relatief gevoelig voor een afname van het internationale groeitempo. Hierdoor kwam de groei over 2005 met 0,9% lager uit dan in 2004 (1,7%). Daarnaast speelde ook mee dat het reëel beschikbaar inkomen afnam. Evenals in de jaren 2002-2004 werd ook in

2005 de groei gedragen door de export. De binnenlandse bestedingen leverden wederom geen enkele bijdrage aan de groei.

De vooruitzichten zijn rooskleuriger. Na ruim vier jaar lijkt er een einde te komen aan de periode van laagconjunctuur. Voor dit jaar voorziet het CPB een groei van 2,75%, in 2007 versnellend tot 3%. Hiermee is de voorspelde groeiversnelling voor dit jaar hoger dan in overeenkomstige perioden van opgaande conjunctuur. Dit komt vooral doordat de groei in 2005 relatief laag was, waardoor er veel goed te maken viel. In dit en het komend jaar zullen de particuliere consumptie, de investeringen en de overheidsbestedingen naast de export een positieve bijdrage leveren aan de groei van het BBP-volume.

Door de verwachte verbetering van de prijsconcurrentiepositie in combinatie met een groeiende wereldmarkt, kan de binnenlands geproduceerde uitvoer dit jaar met 4% toenemen; een groeicijfer dat dit decennium niet eerder is voorgekomen. De groei van de wederuitvoer is met 13% nog enkele malen groter. Deze groei komt vooral van ICT-gerelateerde producten die relatief goedkoop zijn geworden. De distributiesector zal van deze groei profiteren. Als gevolg van de stabiliserende eurokoers zal de prijsconcurrentiepositie in 2007 wat minder verbeteren dan dit jaar. Het aantrekken van de relevante wereldhandel zorgt er echter voor dat de groei van de binnenlands geproduceerde uitvoer toch nog iets kan versnellen tot 4,25%. Ook de wederuitvoer zal hiervan profiteren.

De toename van de grondstofprijzen – in het bijzonder die van energie – dragen dit jaar bij aan een toename van het inflatiecijfer. Lagere arbeidskosten en enkele overheidsmaatregelen – zoals de afschaffing van de onroerend zaakbelasting voor gebruikers en het lesgeld voor 16- en 17-jarigen, de verlaging van de accijns op sterke drank en de verhoging van de kinderopvangtoeslag – hebben echter een drukkend effect op de prijzen. Per saldo komt de inflatie dit en volgend jaar uit op 1,25%, wat beperkt genoemd mag worden.

Na drie jaren met soms sterke koopkrachtdalingen, gaat de helft van de huishoudens er dit jaar minstens 1,25% in koopkracht op vooruit (met name ouderen en gezinnen met kinderen). De andere helft gaat er minder op vooruit of iets op achteruit. De verschillen in koopkrachtverandering blijven groot, dit jaar voornamelijk door de invoering van het nieuwe zorgstelsel. Voor 2007 voorziet het CPB een meer gelijkmatig gespreide koopkrachtstijging van 1%.

Op de arbeidsmarkt is het effect van het economische herstel eveneens merkbaar. Na vier jaren van krimp zal de werkgelegenheid dit jaar naar verwachting met 1,25% toenemen. De omslag is het duidelijkst merkbaar in de marktsector, maar ook in de collectieve sector neemt de werkgelegenheid dit jaar toe. Volgend jaar zal de werkgelegenheids groei met 2% nog wat hoger zijn, doordat deze zich met vertraging aanpast aan de economische groei. Door de krapte op de arbeidsmarkt daalt de werkloosheid dit jaar (met 0,5%) tot 6% en volgend jaar tot 5%.

Het CPB voorziet voor dit jaar een consumptiegroei van 1,25% (gecorrigeerd voor de invoering van het nieuwe zorgstelsel), de hoogste groei sinds 2001. De gunstige ontwikkeling van de werkgelegenheid, de toename van de koopkracht alsmede de gestegen aandelenkoersen en huizenprijzen dragen bij aan dit hoge groeicijfer. Het reëel beschikbare inkomen ontwikkelt zich volgend jaar gunstiger dan dit jaar, maar dat is niet het geval voor de aandelenkoersen en huizenprijzen, waardoor de consumptiegroei zich stabiliseert op 1,25%.

De beperkte productiestijging zorgde er in 2005 voor dat het herstel van de bedrijfsinvesteringen – dat zich in 2004 voordeed – niet kon worden voortgezet. De investeringen in computers namen in 2005 weliswaar met meer dan 25% toe, maar de investeringen in bedrijfsgebouwen namen voor het vijfde achtereenvolgende jaar af. De versnelling van de productiegroei en de grotere winstgevendheid van de productie zullen de bedrijfsinvesteringen dit jaar echter een forse duw in de rug geven. Dit geldt in iets bescheidener mate ook voor 2007.

Verschillen in groei volgens het CPB: Nederland vs. Europa

Met genoemde percentages groeit de Nederlandse economie dit en het volgend jaar voor het eerst sinds de eeuwwisseling sneller dan het eurogebied. Hieraan liggen drie oorzaken ten grondslag. Ten eerste heeft de regering de overheidsfinanciën op orde gebracht, waardoor het EMU-tekort sterk is afgenomen, terwijl in het eurogebied het tekort onveranderd bleef. Hierdoor kan er sprake zijn van een licht expansief beleid.

Ten tweede zullen de pensioenpremies dit jaar dalen en volgend jaar ongeveer constant blijven. Na de beurscorrectie van een aantal jaar geleden zagen de pensioenfondsen zich genoodzaakt de premies te verhogen ten einde het vermogensverlies goed te maken. Dat is nu gebeurd zodat de premies weer kunnen dalen. Andere landen hanteren een omslagstelsel en hadden als gevolg daarvan minder last van de dalende aandelenkoersen en hoefden hun premies niet te verhogen.

De derde oorzaak heeft te maken met de prijsconcurrentiepositie in combinatie met de openheid van de Nederlandse economie. Rond de eeuwwisseling was hier sprake van een krappe arbeidsmarkt, waardoor de arbeidskosten hoger lagen dan in de andere eurolanden. Daarnaast had de Nederlandse economie – vanwege haar open karakter – tussen 2002 en 2004 relatief veel last van de appreciatie van de euro. Beide effecten leidden tot een sterkere verslechtering van de concurrentiepositie, met sterkere drukkende effecten op de economische groei tot gevolg. In 2006 en 2007 dalen de arbeidskosten in Nederland juist meer dan bij de concurrerende eurolanden en vorig jaar is de euro wat minder waard geworden ten opzichte van de dollar, waarvan de Nederlandse economie de komende jaren meer kan profiteren dan haar euroconcurrenten.

2.5 Onzekerheden

De overschotten op de lopende rekening van enkele Aziatische en olieproducerende landen in combinatie met het tekort van ruim 6% BBP op de Amerikaanse lopende rekening kunnen op langere termijn geen stand houden.

Een correctie zal waarschijnlijk gepaard gaan met een depreciatie van de dollar en een wat lagere groei in de Verenigde Staten. Wanneer dit gebeurt, is echter moeilijk te voorspellen; als het gebeurt, zal hiervan een negatief effect uitgaan op de wereldeconomie.

De huizenprijzen in de Verenigde Staten zijn de voorbije jaren sterk gestegen, wat de economische activiteit – door het effect op de consumptie, investeringen in huizen en de werkgelegenheid in de sector – een sterke impuls gaf. Momenteel zijn er echter aanwijzingen dat de huizenmarkt aan het afkoelen is. Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat wanneer de groei van de huizenprijzen met 10% vertraagt, dit het jaar daarna kan leiden tot 2% lagere economische groei. De toekomstige ontwikkeling van de markt is onzeker en daarmee ook de consumptie en de economische activiteit.

De invloed van de hogere olieprijs op de wereldeconomie is minder groot gebleken dan eerder gedacht. Het IMF is echter om verschillende redenen bezorgd over de hoge prijzen. Ten eerste kunnen de werkelijke effecten ervan nog niet helemaal bekend zijn, doordat consumenten en producenten de hoge prijzen zien als een tijdelijk en niet als een blijvend verschijnsel. Ten tweede blijft de markt gevoelig voor schokken, doordat de reserveproductiecapaciteit nog steeds erg laag is. Een verdere toename van de politieke instabiliteit in het Midden-Oosten kan de prijs dan ook sterk doen laten toenemen. Zoals dit jaar bleek, hebben sterke prijsstijgingen een drukkend effect op de vraag en een stuwend effect op het aanbod. Dit zou de markt – bij het uitblijven van schokken – ook enigszins kunnen verruimen, waardoor de olieprijs lager kunnen uitvallen dan eerder aangegeven. In Tabel 2.2 is het effect van een lagere olieprijs op verscheidene grootheden weergegeven.

Het vogelgriepvirus heeft tot nu toe een zeer gering effect gehad op de economieën in Zuidoost Azië. Dit wil echter niet zeggen dat verdere verspreiding en een eventuele mutatie van het virus geen risico op de lokale en mondiale economieën in zich draagt.

De groei in de opkomende Aziatische economieën kan hoger uitpakken dan geraamd, hoewel dit – voornamelijk in China – op een later moment kan leiden tot een grotere terugval. Naast een hogere olieprijs en het vogelgriepvirus kan een protectionistisch beleid van de ontwikkelde economieën als risico worden genoemd. Een sterker dan verwacht herstel van de bedrijfsinvesteringen kunnen de groei echter extra stimuleren. Voor Japan kunnen als onzekerheden worden genoemd de private consumptie en de inflatie. Bij een grotere werkgelegenheid en hogere inkomens kan de private consumptie toenemen.

Tabel 2.2 Percentuele afwijkingen bij een lagere olieprijs, een duurdere euro en een sterker herstel van de consumptiegroei voor Nederland

	Een sterker dalende olieprijs (van gem. 60 euro in 2006 naar 45 euro in 2007)		Een toename van de eurokoers (tot gemiddeld 1,30 euro in 2007)		Een sterker herstel van de consumptie-groei (0,25% in 2006 en 1% in 2007)	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
BBP-volume	0,2	0,6	-0,1	-0,4	0,1	0,3
Relevante wereldhandel	0,2	0,4	-0,1	-0,7	0	0
Consumentenprijsindex	-0,1	-0,9	-0,1	-0,7	0	0,1
Werkgelegenheid	0	0,3	0	-0,2	0	0,1
Particuliere consumptie	0,2	0,6	0,1	0,2	0,3	1,3
Investeringen (ex. woningen)	0,6	2,9	0,1	-0,1	0,1	0,5
Export (excl. energie)	0,3	0,8	-0,4	-1,6	0	-0,1

Noot: Het CPB gaat in haar ramingen uit van een daling van de olieprijs van gemiddeld 60 euro in 2006 tot 55 euro in 2007 alsmede van een stabiele eurokoers en consumptiegroei van respectievelijk 1,20 euro en 1,25%. Weergegeven zijn dan ook de effecten van een 10 euro lagere olieprijs, een 10 eurocent hogere eurokoers en een tot 2,25% toenemende consumptiegroei in 2007.

Bron: CPB

Een lagere olieprijs heeft een stimulerend effect op de wereldeconomie, wat positief is voor de Nederlandse export. Tevens leidt een lagere olieprijs tot hogere bedrijfswinsten, waardoor de investeringen kunnen toenemen.

Daarnaast neemt de koopkracht van consumenten toe, waardoor zij meer kunnen consumeren. De overheidsconsumptie zal echter niet toenemen, aangezien de aardgasbaten teruglopen bij een lagere olieprijs. Een eventuele depreciatie van de dollar zal een negatief effect hebben op onze concurrentiepositie, waardoor de export daalt. Bovendien zullen ook andere eurolanden nadeel ondervinden van een goedkope dollar, waardoor de groei van de relevante wereldhandel daalt, wat een extra negatief effect op de export inhoudt. Daarnaast geeft het CPB aan dat er ook onzekerheid bestaat omtrent de particuliere consumptie. De ramingen gaan uit van een gematigd herstel van deze consumptie, maar het is evenwel mogelijk dat de consumptie zich sterker herstelt door hoger dan verwachte aandelenkoersen en huizenprijzen.

3 De regionale productie

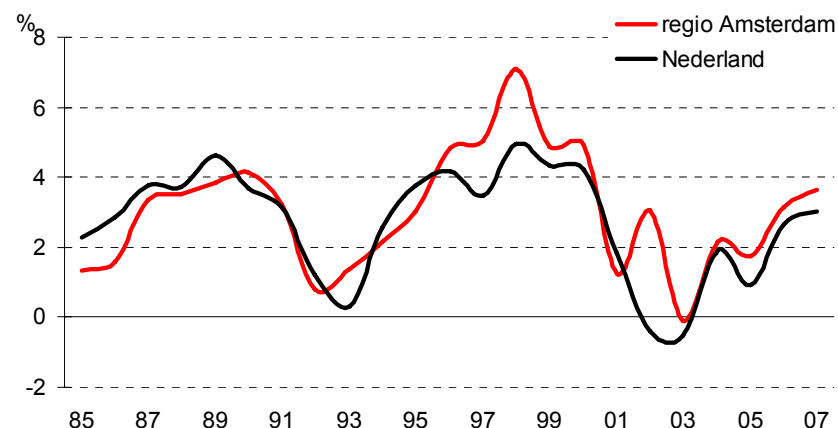
In dit hoofdstuk wordt de voorspelling van de groei van het productievolume in de regio Amsterdam toegelicht. Tevens is het recente verleden geactualiseerd met nieuwe gegevens van het CBS en van de ERBO-enquête van de Kamers van Koophandel. In 3.1 wordt de ontwikkeling van de productie geschetst en in 3.2 worden de meest dynamische bestedingscategorieën export en investeringen behandeld. Vervolgens wordt in 3.3 op de sectorale ontwikkelingen ingegaan en in 3.4 de middellange termijn in kaart gebracht.

Nieuw is dit jaar een doorkijkje op middellange termijn tot en met het jaar 2010. Deze exercitie draagt een experimenteel karakter. Er worden veronderstellingen gemaakt over zowel de structurele als de conjuncturele ontwikkeling na 2007 in een scenario van hoge en van lage groei. De uitkomsten in 2010 liggen ver uiteen en gaan gepaard met een grote onzekerheidsmarge.

3.1 De conjunctuur in 2006 en 2007

Het conjunctuurherstel in de regio Amsterdam en Nederland begon in feite al in 2004 toen de bestedingen en de productie weer gingen toenemen. Het jaar 2005 verstoortte het normale conjunctuurproces, maar alles wijst er op dat in 2006 het herstel echt op gang komt. Voor 2006 wordt een groei van het reële regionale product in de regio Amsterdam voorspeld van 3,2% en voor 2007 van 3,8%. Daarmee wordt de trendmatige groei overschreden. Wel is daarbij verondersteld dat de olieprijs in 2007 gaat dalen. Mocht dat niet gebeuren dan zal de productiegroei waarschijnlijk niet versnellen en ongeveer 3% bedragen in 2007.

Figuur 3.1 De groei van het bruto productievolume (in %) in de regio Amsterdam en Nederland

Bron: SEO op basis van CBS en CPB en eigen voorspellingen

De regionale economie is de afgelopen tien jaar wat harder gaan groeien dan de Nederlandse. Alleen in 2001 bleef het bruto productievolume in groei achter bij het Nederlandse gemiddelde (Figuur 3.1). Zowel in de hoogconjunctuur van de tweede helft van de jaren negentig als in de afgelopen laagconjunctuur is het economisch relatief goed gegaan met de regio Amsterdam. De voorspelde groei in 2006 en 2007, die ongeveer 0,5 procentpunt boven de Nederlandse groei in de voorspelling van het CPB ligt, sluit hierop aan.

Tabel 3.1 Jaarlijkse %-veranderingen in bestedingsvolumina en het volume toegevoegde waarde (2003-2007)

	<i>niveau 2005 in mrd euro</i>	2003	2004	2005	2006	2007
Amsterdam						
afzet buitenland	7.9	6.2	0.7	4.9	5.8	6.9
afzet binnenland	49.2	0.1	1.6	0.9	2.3	2.7
totale afzet	57.2	1.0	1.4	1.5	2.9	3.4
toegevoegde waarde	35.4	0.9	1.3	1.4	2.7	3.2
Zaanstreek/Waterland						
afzet buitenland	2.5	2.3	0.2	1.4	4.2	4.6
afzet binnenland	9.8	-1.5	2.2	1.4	1.9	2.1
totale afzet	12.3	-0.7	1.8	1.4	2.4	2.7
toegevoegde waarde	5.8	-0.6	1.8	1.4	2.6	2.8
Amstelland/Meerlanden						
afzet buitenland	11.7	-0.7	5.0	2.3	6.2	7.3
afzet binnenland	21.1	-2.8	1.3	1.7	2.6	3.1
totale afzet	32.8	-2.1	2.7	1.9	4.0	4.7
toegevoegde waarde	15.1	-1.3	3.2	1.8	4.1	4.9
Haarlem/IJmond						
afzet buitenland	4.8	6.8	6.5	2.0	4.0	4.8
afzet binnenland	14.3	-2.4	2.0	2.0	2.3	2.2
totale afzet	19.1	-0.1	3.2	2.0	2.7	2.9
toegevoegde waarde	9.5	-0.5	0.9	1.8	2.8	3.2
Almere						
afzet buitenland	0.9	6.0	3.7	9.2	4.8	5.3
afzet binnenland	4.9	1.5	3.6	1.6	3.3	3.6
totale afzet	5.8	2.2	3.6	2.8	3.5	3.9
toegevoegde waarde	3.3	2.0	3.4	2.6	3.3	3.6
regio Amsterdam						
afzet buitenland	27.9	2.9	3.5	3.1	5.5	6.5
afzet binnenland	99.3	-1.0	1.7	1.3	2.4	2.7
totale afzet	127.2	-0.1	2.1	1.7	3.1	3.6
toegevoegde waarde	69.2	0.6	2.2	1.9	3.2	3.8
Nederland						
afzet buitenland	220	1.7	1.7	3.1	3.2	4.6
afzet binnenland	680	-1.2	1.5	0.2	2.0	2.2
totale afzet	900	-0.5	1.9	0.9	2.6	3.0
toegevoegde waarde	442	-0.1	1.7	0.9	2.8	3.0

Bron: SEO obv CBS en eigen voorspellingen en CPB voor Nederland (2006, 2007)

De belangrijkste impuls komt van de export en de investeringen, die in de volgende paragraaf in detail worden behandeld. De wereldhandel gaat wat harder groeien en de vraag uit de EU neemt toe door het beginnende Europese conjunctuurherstel. Daarbij komt een wat verbeterde concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven (CPB). De regio Amsterdam profiteert bovendien van een sterke groei in de wederuitvoer. De groei van de investeringen komt voornamelijk van de woningbouw en van (kantoor)machines en outillage. De binnenlandse afzet, voornamelijk 'export' naar overig Nederland en consumptieve bestedingen van ingezetenen, nemen in 2006 en 2007 eveneens meer toe dan in voorgaande jaren, maar groeien minder hard dan export en investeringen.

De hoogste economische groei wordt verwacht in Amstelland/Meerlanden met circa 4% in 2006 en 5% in 2007. Ook in Almere is de productiegroei aanzienlijk met 3,3% en 3,6%. Dan volgen Amsterdam en Haarlem/IJmond die waarschijnlijk in een ongeveer met Nederland vergelijkbaar tempo zullen groeien en hekkensluiter is Zaanstreek/Waterland met een wat achterblijvende groei (Tabel 3.1).

3.2 Bestedingen

In deze paragraaf wordt een gedetailleerde toelichting gegeven op de 'afzet buitenland' (Tabel 3.1) en worden van de 'afzet binnenland' de investeringen beschreven. De diverse bestedingen in de regio Amsterdam leiden maar ten dele tot productie alhier. Sommige goederen komen uit het buitenland, andere uit overig Nederland en sommige worden in de regio Amsterdam zelf geproduceerd. Uit het overzicht in Tabel 3.2 blijkt dat het zelf geproduceerde deel van de bestedingen ongeveer 60% is. De investeringen in machines en transportmiddelen komen bijna geheel van elders, maar ook vele andere industriële producten worden niet in de regio zelf gefabriceerd.

Tabel 3.2 De reële bestedingen in de regio Amsterdam en de binnenlandse afzet

	<i>niveau 2005 in mrd euro</i>	2003	2004	2005	2006	2007
bestedingen in de regio A'dam						
verbruik van bedrijven	53.2	-0.3	2.4	2.0	3.2	3.8
consumptie ingezetenen	25.9	-0.3	0.4	0.7	1.7	1.9
consumptie buitenlanders	2.3	0.1	2.0	0.3	2.5	3.0
consumptie ov. Nederlanders	2.2	-1.0	0.0	0.3	1.3	1.2
consumptie overheid	13.4	1.4	-1.1	0.4	1.5	0.6
investeringen	14.6	8.2	-2.9	-1.1	8.4	-1.2
totale bestedingen	111.6	0.9	0.7	1.0	3.1	2.2
<i>van geproduceerd in de regio A'dam</i>	69.8	-1.0	1.9	1.5	2.4	2.8
<i>+ afzet in overig Nederland'</i>	29.5	-0.9	1.2	0.8	2.4	2.6
<i>= afzet binnenland'</i>	99.3	-1.0	1.7	1.3	2.4	2.7

Bron: SEO

De totale binnenlandse afzet bestaat behalve uit afzet in de regio Amsterdam uit 'export' naar overig Nederland. De verdeling is ongeveer 70% afzet in de regio Amsterdam en 30% afzet in overig Nederland (zie Tabel 3.2).

Van de bestedingen in de regio Amsterdam is het verbruik van bedrijven het omvangrijkst. Deze bestedingen volgen de productie van de bedrijven. Eveneens groot is de consumptie van de ingezetenen. Deze groeit in de regio Amsterdam wat harder dan gemiddeld in Nederland door de grotere bevolkingsgroei. De consumptie van de inwoners van de regio Amsterdam daalde iets in 2003 en steeg iets in 2004 en 2005, en zal in 2006 en 2007 waarschijnlijk groeien met een kleine 2% door duidelijke koopkrachtverbetering – zij het niet voor iedereen.

Het toerisme uit het buitenland neemt toe. Het aandeel van de Amsterdam in de hotelovernachtingen in Nederland groeit de laatste jaren iets. In 2004 werd een grote inhaalslag gemaakt na het slechte jaar 2003 met 9% meer overnachtingen in hotels en in 2005 nam het aantal overnachtingen toe met bijna 4%. De reële bestedingen van de buitenlandse toeristen groeiden echter

SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

veel minder hard. Voor 2006 en 2007 is verondersteld dat de overnachtingen met 4,5% en 5% zullen toenemen en de bestedingen met 2,5% en 3%.

De bestedingen van de overige Nederlanders in de regio Amsterdam zijn ongeveer even groot als die van de buitenlanders. Door de ongunstige inkomensontwikkeling van de afgelopen jaren is de consumptie van de bezoekers uit de rest van Nederland aan de regio Amsterdam sinds 2003 per saldo afgenomen. In 2006 en 2007 kan een lichte groei ontstaan door reële inkomensstijging.

Na daling in 2004 is de consumptie van de overheid in 2005 weer iets toegenomen in de regio Amsterdam. Deze consumptieve bestedingen zullen waarschijnlijk wel iets, maar niet veel stijgen in 2006 en 2007. De investeringen worden in 3.2.2 beschreven.

De conjunctuurverbetering in 2006 en 2007 is duidelijk zichtbaar in de verwachte groei van de bestedingen in de regio Amsterdam, van +1% in 2005 naar +3,1 in 2006. De wat minder grote groei in 2007 is het gevolg van daling van de investeringen door grote vliegtuigaankopen in 2006 en het ontbreken daarvan in 2007. Op de afzet in de regio Amsterdam van het eigen bedrijfsleven heeft dat echter geen nadelige invloed, deze groeit naar schatting in 2006 met 2,4% en in 2007 met 2,8%. Het groeitempo van de afzet naar overig Nederland verschilt hier weinig van.

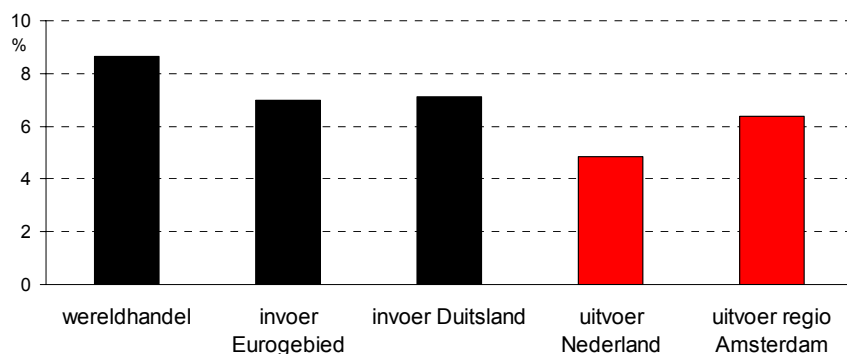
3.2.1 Export

De wereldhandel in goederen laat onder invloed van de opkomende economieën de laatste tien jaar een forse groei zien van gemiddeld bijna 9% per jaar (in volume). Er is echter sprake van grote jaarlijkse fluctuaties. In 2000 was de groei nog 13%, een jaar later daalde de wereldhandel door onder andere de september-aanslagen in de VS. In 2005 zwakte het tempo af tot ruim 7%. De wereldconjunctuur ontwikkelt zich echter niet ongunstig en mede dankzij besteding van hoge olie-opbrengsten rekent het CPB op een toeneming van de wereldhandel met 9% in 2006 en in 2007 (CEP2006, 56).

SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

De open regionale economie is gevoelig voor ontwikkelingen in de wereldhandel, maar belangrijker nog voor de exportmogelijkheden is het conjunctuurverloop in de Euro-zone en in het bijzonder in Duitsland. Meer dan 70% van de regionale export gaat naar Europese landen. Het invoervolume van het Eurogebied en ook dat van Duitsland stijgt echter langzamer dan de wereldhandel (zie Figuur 3.2). De ‘relevante’ wereldhandel voor de regio Amsterdam is de afgelopen tien jaar met gemiddeld ongeveer 7% per jaar toegenomen. De export van de regio Amsterdam bleef daar met 6% naar schatting iets bij ten achter, maar minder dan de Nederlands (bijna 5%). De exportprestatie is afhankelijk van pakketsamenstelling en concurrentieverhoudingen. De Nederlandse concurrentieverhouding had te lijden van de dure euro ten opzichte van dollar en yen en van relatief stijgende kosten per eenheid product. De regio Amsterdam onderscheidt zich door een gunstig exportpakket met veel diensten van de rest van Nederland.

Figuur 3.2 De gemiddelde jaarlijkse groei (%) in het volume van de wereldhandel, de invoer van de belangrijkste handelspartners en de zelf geproduceerde uitvoer van Nederland en van de regio Amsterdam (1996-2007)

Bron: CPB, CEP2006, bijlagen en SEO

Noot: wereldhandel alleen goederen, overige categorieën goederen en diensten

In 2005 groeide het invoervolume van het Eurogebied met 4%, maar de Europese economie zal naar verwachting aantrekken en in 2005 en 2006 kan dat percentage toenemen tot een kleine 6%, respectievelijk 7% (CPB).

De gunstige nationale en regionale exportvooruitzichten worden nog versterkt door de niet langer verslechterende concurrentiepositie. De binnenlands geproduceerde reële export van Nederland groeit in 2006 naar schatting van het CPB met zo'n 4,5% en in 2007 met 5%. Onze berekeningen voor de regio Amsterdam komen uit op circa 5,5% en 6,5%. In Amsterdam en Amstelland/Meerlanden liggen de percentages iets hoger, in de andere gebieden iets lager.

Export bestaat in de nationale boekhouding uit uitvoer van zelf geproduceerde goederen en diensten en uitvoer van elders gemaakte goederen, die in eigendom zijn verkregen en soms enige bewerking, zoals verpakking, ondergaan (wederuitvoer). De bijdrage van de wederuitvoer aan de nationale of regionale economie is in feite beperkt tot handels- en vervoersdiensten. Tot nu toe werden die niet expliciet vermeld in de AEV, maar vanwege hun toenemend belang is gepoogd een schatting van de omvang en groei ervan te maken. De waarde van de goederenstroom die via de regio Amsterdam weer wordt uitgevoerd is niet bekend, maar veel groter dan die van de zelf geproduceerde uitvoer.

Het bovenstaande leidt tot een indeling in drie categorieën:

- uitvoer van zelf gemaakte goederen ('Made in Amsterdam');
- uitvoer van diensten (handels- en vervoersdiensten op hier geproduceerde goederen, passagiersvervoer, ict-diensten, bankdiensten, enz.);
- handels- en vervoersmarges op de wederuitvoer.

In Tabel 3.3 staan de ramingen voor elk van de categorieën vermeld. De sterkste groei doet zich voor in de marge op de wederuitvoer. Daar profiteren Amsterdam, Amstelland/Meerlanden en een klein beetje ook Haarlem/IJmond van. Zowel de groei in exportvolume van in de regio Amsterdam zelf gemaakt goederen als van diensten wordt in 2006 op een kleine 4% geschat. Voor 2007 wordt een onveranderde groei voor de goederen

en een hogere voor de diensten voorspeld. De marges op de wederuitvoer nemen in volume met 13% en 14% toe, zo wordt verwacht.

Tabel 3.3 De groei (%) van het exportvolume in de regio Amsterdam

	<i>niveau 2005 in mrd euro</i>	2003	2004	2005	2006	2007
zelfgemaakte goederen	10.9	3.8	2.5	2.9	3.7	3.8
<i>waarvan</i>						
landb.prod. en voedingsm.	3.5	1.7	2.2	2.6	5.4	5.3
metaalproducten	4.0	8.0	5.8	2.9	3.7	3.8
chemische producten	2.5	0.6	1.0	4.2	2.3	2.4
overige producten	0.9	4.8	-4.5	0.8	1.1	1.3
diensten	13.9	2.1	4.0	3.5	3.8	4.8
<i>waarvan</i>						
luchtvaart	5.1	-2.3	7.6	0.8	5.1	5.7
overige distributie	4.0	9.0	-3.4	2.9	5.9	8.8
fin.&zak. diensten	3.1	0.6	4.2	2.7	4.0	4.2
ict-diensten	0.9	8.0	4.4	2.5	5.4	7.6
overige diensten	0.8	1.1	5.7	2.5	2.7	2.9
marges op wederuitvoer	3.3	0.5	8.5	10.0	13.0	14.0
totaal regio Amsterdam	27.9	2.9	3.5	3.1	5.5	6.5
<i>waarvan</i>						
Amsterdam	7.9	6.2	0.7	4.9	5.8	6.9
Zaanstreek/Waterland	2.5	2.3	0.2	1.4	4.2	4.6
Meerlanden/Amstelland	11.7	-0.7	5.0	2.3	6.2	7.3
Haarlem/IJmond	4.8	6.8	6.5	2.0	4.0	4.8
Almere	0.9	6.0	3.7	9.2	4.8	5.3
<i>Nederland</i>	220.1	1.7	1.7	3.1	3.2	4.6

Bron: ramingen SEO

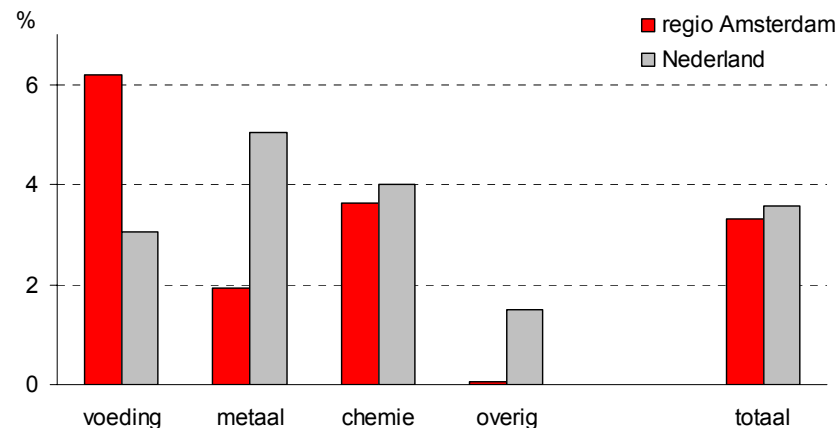
Al met al groeit het exportvolume in de regio Amsterdam in 2006 fors harder dan gemiddeld in Nederland. In Amsterdam en Amstelland/Meerlanden komt dat voornamelijk door de wederuitvoer en in Almere door de vestiging van nieuwe bedrijven. Zaanstreek/Waterland en Haarlem/IJmond doen het echter ook niet slecht door de gunstig geachte vooruitzichten in de voedingsmiddelen- en basisindustrie.

In het resterende deel van deze paragraaf wordt verder ingegaan op enkele aspecten van de uitvoer aan de hand van de gemaakte driedeling en worden de cijfers in het langere perspectief van de afgelopen tien jaar geplaatst.

export van zelf geproduceerde goederen

De zelf geproduceerde uitvoer bestaat uit producten van landbouw en industrie. De export van tuinbouwproducten verloopt voorspoedig, maar die van industrieproducten kent in het algemeen een vrij lage groei. De regio Amsterdam heeft in de periode 1975-1985 te kampen gehad met 'herstructurering' van de industrie, een eufemisme voor definitieve sluiting of vertrek naar elders (zie *AEV voorjaar 2004*). Sindsdien verloopt het proces van 'de-industrialisatie' meer geleidelijk, ongeveer in het tempo van heel Nederland of de Europese Unie. Alleen in 1996 verdween met het faillissement van Fokker nog een duidelijk speerpunt.

Figuur 3.3 De gemiddelde jaarlijkse groei in het exportvolume van zelf gemaakte goederen in de regio Amsterdam en Nederland (1996-2007)

Bron: CBS en SEO

Van de overgebleven industrie hebben de kapitaalintensieve delen van de voedingsmiddelen- en chemische industrie de beste kansen. Zij zijn nauwelijks

verplaatsbaar en meestal onderdeel van een (buitenlandse) multinational met toegang tot mondiale kennis en mondiaal kapitaal. In de metaalnijverheid en de overige industrie is de internationale concurrentie hevig en zal het MKB moeten blijven opboksen tegen opkomende economieën met een gunstige prijs/kwaliteit verhouding.

Dit en het komende jaar zal de export van de industrie aantrekken door de verbetering van de Europese conjunctuur. Inmiddels stijgt het producentenvertrouwen en neemt de bezettingsgraad toe. Volgens voorlopige cijfers van het CBS is in het eerste kwartaal van 2006 de binnenlands geproduceerde uitvoer van Nederland inderdaad flink gestegen.

De zelf gemaakte export in de regio Amsterdam groeide in volume in 2004 met ongeveer 2,5% en in 2005 met bijna 3%. Voor 2006 en 2007 ramen we 3,8%, hetgeen iets boven het gemiddelde sinds 1995 uitkomt (Figuur 3.3), maar wat achter blijft bij de groei van de Nederlandse export van goederen. De uitvoer van voedingsmiddelen kan met circa 5% toenemen, van metaalproducten met 4%, van chemische producten met 2,5% en van de resterende industrieproducten met 1,5%.

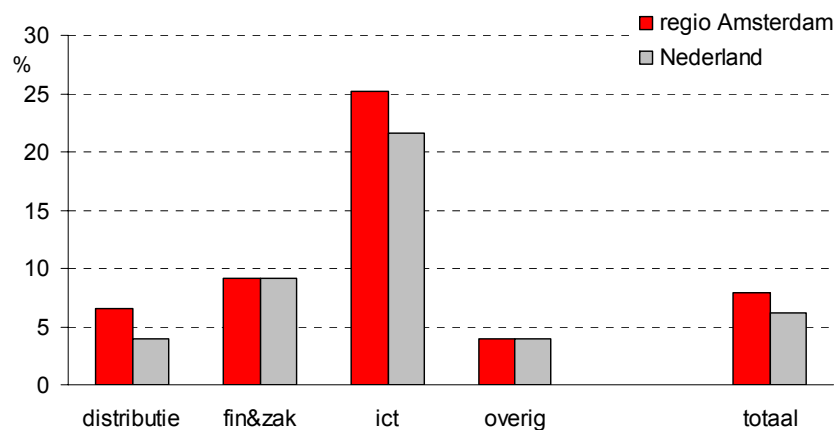
export van diensten

De export van diensten groeit sneller dan die van goederen. In de regio Amsterdam bestaat het exportpakket al geruime tijd voor het grootste deel uit diensten, maar gemiddeld in Nederland en andere EU-landen domineert de export van goederen. Ongeveer de helft van het dienstenpakket (exclusief handels- en vervoersmarges op de wederuitvoer van goederen) bestaat uit vervoer en handel. Groothandel en luchtvaart zijn de belangrijkste bedrijfstakken. Andere onderscheiden categorieën zijn de financiële en zakelijke diensten, de ict-diensten en overige dienstverlening aan buitenlandse afnemers (Figuur 3.4). De financiële en zakelijke diensten zijn exclusief de computer-service bureaus, die samen met de post en telecommunicatie zijn ondergebracht in de 'ict-diensten'.

De export van distributie-activiteiten uit de regio Amsterdam groeit met bijna 6% per jaar in de periode 1996-2007, twee procentpunten meer dan het gemiddelde voor Nederland bedraagt. Deze hoge groei zinkt echter in het niet bij die in twee andere categorieën van dienstverlening. De reële export van financiële en zakelijke diensten groeit met circa 10% per jaar en die van ict-diensten zelfs met 25% (Figuur 3.4). Aangezien de omvang van deze exporten nog beperkt is in vergelijking met de distributie, bedraagt de groei van het totale dienstenpakket dat wordt uitgevoerd niet meer dan ruim 8% per jaar in de periode 1996-2007. Bleef de groei van de export van de zelf gemaakt goederen wat achter bij de invoervraag van de EU en van Duitsland (zie Figuur 3.4), de groei van de export van de diensten ligt er boven. In de drie achter ons liggende jaren is de groei in de export van diensten echter sterk vertraagd. In 2003 was het 2,5%, in 2004 4% en in 2005 ruim 3%. Dat laatste percentage zou nog kleiner zijn als in het laatste kwartaal van 2005 het herstel niet op gang was gekomen. De raming voor 2006 komt uit op een kleine 7%, die voor 2007 op 8%. Daarmee wordt het gemiddelde over een langere periode weer bereikt.

In de luchtvaart is de afgelopen jaren sprake geweest van een historisch gezien magere ontwikkeling. Die periode is – zonder oorlogen en epidemieën – thans wel gepasseerd en de prognose ligt op 5% en 5,5% groei in achtereenvolgens 2006 en 2007. In de hele distributiesector komt dat met 6%, respectievelijk 7% nog wat hoger uit. De export van financiële en zakelijke diensten zal met 4% waarschijnlijk wat minder uitbundig zijn, maar de ict-diensten komen uit een dal van circa +2% in 2005 weer op stoom met naar verwachting een kleine 6% exportgroei in 2006 en circa 8% in 2007. Deze percentages liggen echter nog ver af van die in de hoogconjunctuur op het eind van de jaren negentig van de vorige eeuw.

Figuur 3.4 De gemiddelde jaarlijkse groei in het exportvolume van diensten, exclusief handels- en vervoersmarges op wederuitvoer, in de regio Amsterdam en Nederland (1996-2007)

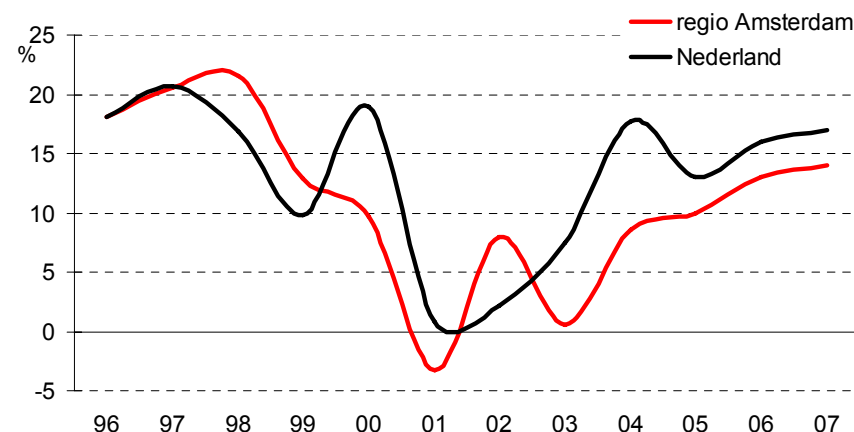
Bron: CBS en SEO

marges op wederuitvoer

Het verschil in waarde tussen deze in- en uitvoer bestaat uit handels- en vervoersdiensten. De Nederlandse wederuitvoer bedroeg in 2005 104 miljard euro (in prijzen 'af producent') en bij een marge van ruim 10% voor dienstverlening komt daar nog eens 12,4 miljard bij wanneer de goederen Nederland verlaten ('fob'-waarde). Via Schiphol en de zeehavens langs het Noordzeekanaal gaat vermoedelijk meer dan de helft van deze goederenstroom; althans in waarde gemeten, want in gewicht gaat het meeste via Rotterdam. Een ruwe schatting levert op dat in de regio Amsterdam in 2005 een omzet aan dienstverlening ten behoeve van de wederuitvoer ('marges') werd behaald van een circa 3,3 miljard euro. Dat is dus ruim een kwart van het Nederlandse totaal, zodat nog een aanzienlijk deel van de aangevoerde goederen via Schiphol en de zeehavens wordt vervoerd en behandeld door bedrijven die buiten de regio Amsterdam zijn gevestigd. Naar schatting gaat 1,8 miljard naar Amsterdamse bedrijven, 1,3 miljard naar Amstelland/Meerlanden en 200 miljoen naar Haarlem/IJmond.

SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

Figuur 3.5 De jaarlijkse groei in het volume aan marges op de wederuitvoer in de regio Amsterdam en in Nederland (1996-2007)

Bron: CBS en schattingen SEO

De wederuitvoer groeit snel. In de periode 1996-2005 met gemiddeld 13% per jaar in volume. Het Nederlands gemiddelde ligt zelfs op 16%. Dergelijke percentages kunnen ook in 2006 en 2007 worden verwacht (CPB voor Nederland en SEO met een kleine afwijking naar beneden voor de regio Amsterdam); zie Figuur 3.5.

De wederuitvoer bestaat voor ongeveer de helft uit elektronica uit Azië en Amerika, met name computers en televisie en audio-apparatuur. Voor de regio Amsterdam zijn bijvoorbeeld ook bloemen uit Afrika en auto's uit Japan van belang. De wederuitvoer is sterk gaan groeien met het wegvallen van de Europese binnengrenzen begin jaren negentig en ondergaat thans een grote impuls uit China. Al een kwart van de Nederlandse wederuitvoer is afkomstig uit dat land (CPB). Vermoedelijk blijft de groei in de regio Amsterdam de laatste jaren wat achter bij het Nederlandse gemiddelde omdat Rotterdam beter is vertegenwoordigd in de goederenstroom uit China.

De sterke groei van de wederuitvoer vormt de keerzijde van de matige groei van de Europese en Nederlandse industrie. Europa verliest als industrieel SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

producent terrein in de wereld. Steeds meer producten worden ingevoerd uit met name opkomende economieën in Azië. Deze invoer loopt voor een aanzienlijk deel via Nederland en België.

Zijn voor de zelf gemaakte exportgoederen arbeidskosten en productiviteit vooral van belang voor de concurrentiepositie, voor de wederuitvoer spelen factoren als infrastructuur, belastingregime en talenkennis een grote rol. Op die factoren scoort Nederland blijkbaar beter dan op prijsconcurrentie en kwaliteit van de industrie. Ook voor de regio Amsterdam geldt dit, waar dankzij de aanwezigheid van een grote luchthaven zich veel buitenlandse distributiecentra hebben gevestigd.

3.2.2 Investerings

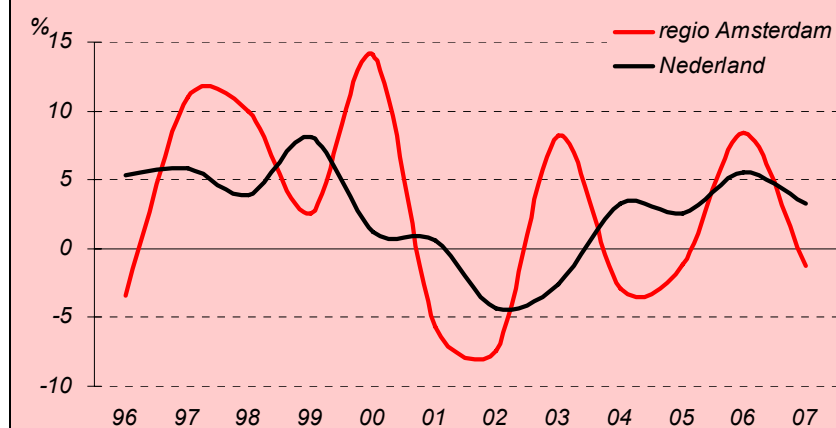
De investeringen in vaste activa bestaan voornamelijk uit bouwwerken (woningen, bedrijfsgebouwen en infrastructuur), outillage (machines, computers en inventaris) en transportmiddelen (vracht- en personenauto's, vliegtuigen, schepen en treinen). Ze dienen voor vervanging of uitbreiding van de bestaande voorraad. Vervangingsinvesteringen hebben elk jaar plaats, maar uitbreidingsinvesteringen zijn vooral aan de orde in de opgaande conjunctuur, wanneer de grenzen van de capaciteit in zicht komen en de winst voldoende is toegenomen.

In 2006 en 2007 passen alleen de investeringen in bedrijfsgebouwen nog niet in dit beeld. De overige investeringen zorgen niettemin voor een behoorlijke groei van het totale investeringsvolume met 6% in 2006 en 5% in 2007 (exclusief vliegtuigen). Ook in 2005 was er al excl. vliegtuigen sprake van een forse groei dankzij de sterk aantrekkende woningproductie (Tabel 3.4) en veel investeringen in computers.

Vliegtuigaankopen

Het investeringspatroon in de regio Amsterdam is erg grillig in vergelijking met heel Nederland door het gewicht van de vliegtuigaankopen van de KLM. In jaren waarin een deel van de vloot wordt vernieuwd nemen de totale regionale investeringen sterk toe om in een volgend jaar zonder aankopen weer terug te vallen.

Figuur box 1 Verandering (%) in het investeringsvolume incl. vliegtuigen – de regio Amsterdam en Nederland

Zonder vliegtuigaankopen lijken de regionale investeringen in hun verloop meer op de Nederlandse, al leiden grote auto-aankopen voor de verhuur in 2003 tot een vergelijkbaar patroon van een sterke stijging gevolgd door grote daling. Inclusief vliegtuigen is er nauwelijks een conjunctuurpatroon in de investeringen terug te vinden. Exclusief vliegtuigen is er vanaf 2005 een duidelijke versnelling van de groei in de investeringen in de regio Amsterdam waarneembaar – zie Tabel 3.4.

De investeringen in woningen zijn in 2005 met 12% twee keer zo hard gestegen als in heel Nederland. De nieuwbouwproductie nam flink toe na jaren van stagnatie en ook de herstel en verbouw groeide dankzij vernieuwingsprojecten van woningcorporaties. De lage hypotheekrente zorgde

bovendien voor een groot aantal verkopen van bestaande woningen, waarvan de overdrachtskosten tot de investeringen worden gerekend. In 2006 zullen nog meer woningen in productie worden genomen, evenals in 2007, maar het stijgingstempo neemt vermoedelijk af.

In 2005 vertraagde de productiegroei en dat heeft de (verwachte) uitbreidingsinvesteringen na het ingezette conjunctuurherstel van 2004 afgeremd. De investeringen in bedrijfsgebouwen bleven afnemen en de groei in outillage (machines en inventaris) vertraagde, maar bleef met circa +5% dankzij veel (vervangings)investeringen in computers toch nog op peil.

De opgaande conjunctuur in 2006 zou normaliter leiden tot uitbreidingsinvesteringen in gebouwen en outillage, maar de nog altijd aanzienlijke leegstand van kantoorpanden maakt het ontwikkelen van nieuwe bedrijfspanden voor de markt weinig aantrekkelijk. Daarom wordt ook dit jaar rekening gehouden met daling van de investeringen in bedrijfsgebouwen (het CPB gaat uit van +3% voor heel Nederland). De investeringen in machines en dergelijke zullen wel verder toenemen.

Tabel 3.4 De jaarlijkse veranderingen (%) in het investeringsvolume

	<i>niveau 2005 in mrd euro</i>	2003	2004	2005	2006	2007
woningen	3.4	2.9	3.2	11.9	6.5	2.7
bedrijfsgebouwen	1.6	-17.4	-6.6	-7.5	-3.5	1.0
infrastructuur	1.5	10.3	-5.1	3.6	2.9	2.5
transportmiddelen	3.6	60.2	-14.7	-20.2	12.8	-25.9
<i>excl vliegtuigen</i>	3.2	25.8	-19.9	4.2	-0.4	0.6
machines en overig	4.5	-9.7	6.1	5.2	10.3	8.0
regio Amsterdam	14.6	8.2	-2.9	-1.1	8.4	-1.2
<i>exclusief vliegtuigen</i>	14.2	0.8	-2.7	5.1	5.9	4.6
Amsterdam	5.8	-10.1	6.3	7.7	7.2	5.1
Zaanstreek/Waterland	1.1	-11.0	0.4	3.5	4.1	2.4
Meerlanden/Amstelland	4.2	22.3	-2.6	-14.1	13.9	-15.0
<i>exclusief vliegtuigen</i>	3.8	-3.3	-1.8	4.2	5.4	4.0
Haarlem/IJmond	1.6	7.0	8.8	5.5	7.5	4.5
Almere	1.9	44.5	-28.0	0.0	2.9	5.6
Nederland	91.4	-2.6	3.3	2.5	5.5	3.3
<i>exclusief vliegtuigen</i>	91.0	-3.8	3.4	3.5	5.1	4.2

Bron: SEO op basis van CBS en CPB en eigen ramingen.

De verwachte groei in de zakelijke dienstverlening zou er toe kunnen leiden dat de investeringen in bedrijfsgebouwen in 2007 voor het eerst na vele jaren niet meer dalen. Weliswaar is er ook dan nog veel leegstand van kantoorpanden, maar bestaande panden zullen niet altijd op de vraag aansluiten. De investeringen in outillage zullen waarschijnlijk flink blijven stijgen.

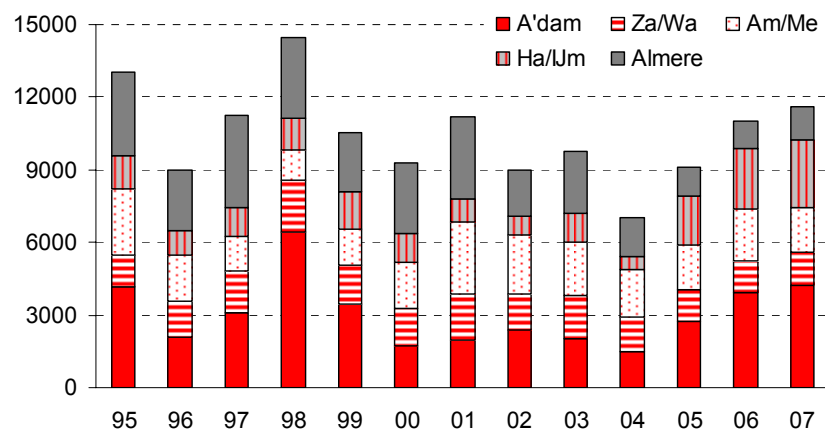
De investeringen in transportmiddelen in de regio Amsterdam zijn in 2003 zeer sterk gestegen door incidentele vliegtuig- (ruim 1 miljard euro) en auto-aankopen (ruim 0,5 miljard in Almere). In 2004 bleven de vliegtuigaankopen groot, maar vielen die in auto's terug en in 2005 daalden ook de investeringen in vliegtuigen. In 2006 zullen de normale autoverkopen wat groeien, maar nemen de investeringen in treinen, trams en bussen af. Daardoor wordt een lichte daling verwacht in het investeringsvolume van transportmiddelen, exclusief vliegtuigen. In 2007 wordt wel enige groei verwacht.

nieuwbouw van woningen

Het aantal opgeleverde nieuwbouwwoningen in de regio Amsterdam in 2005 bedraagt ruim 9.000, circa 2.000 meer dan in het jaar 2004, dat als een dieptepunt de woningbouwgeschiedenis zal ingaan (Figuur 3.6). Vooral in Amsterdam (van 1500 nieuwe woningen in 2004 naar 2700 in 2005) en in Haarlem/IJmond (van 550 naar 2000) was de groei opmerkelijk. Alleen in Almere was sprake van een substantiële teruggang in de oplevering van nieuwe woningen (van 1600 naar 1150).

De groei in het aantal woningen wordt in de AEV voorspeld aan de hand van de ontwikkeling in de verleende bouwvergunningen en het stuwmeer van nog gereed te komen woningen. Hoewel de voorspelling voor 2005 van vorig jaar exact is uitgekomen, mag toch worden betwijfeld of het stuwmeer van verleende, maar nog niet geëffectueerde, bouwvergunningen een realistische indicator is van de toekomstige woningbouw. Veel plannen zullen niet ten uitvoer worden gebracht omdat ze onvoldoende aansluiten bij de veranderde vraag.

Figuur 3.6 Jaarlijkse aantallen opgeleverde woningen in de regio Amsterdam

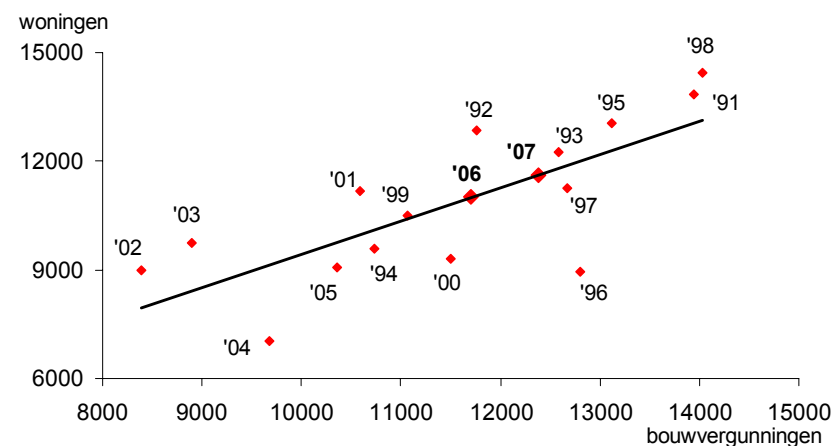

Bron: CBS, StatLine

We laten daarom ditmaal het alsmear stijgende stuwmeer van nog gereed te komen woningen (in de loop van 2005 in de regio Amsterdam gestegen van 19.200 woningen naar 21.400) buiten beschouwing bij de voorspelling van de nieuwbouw van woningen.

Informatiever lijkt de ontwikkeling van het aantal nieuwe bouwvergunningen. Deze zijn geleidelijk gestegen van 7.800 in 2001 tot 12.100 in 2005. Verleende bouwvergunningen leiden gemiddeld één en een kwart jaar later tot een voltooide woning, zoals weergegeven in Figuur 3.7. De periode is echter niet altijd even lang en afhankelijk van de conjunctuur worden meer of minder bouwvergunningen geëffectueerd. In 2002 en 2003 werden nog wat meer woningen opgeleverd dan zou mogen worden verwacht op basis van de verleende vergunningen, in 2004 en in mindere mate ook nog in 2005 waren het er minder.

Figuur 3.7 Opgeleverde aantallen woningen en verleende bouwvergunningen (van ruim een jaar eerder) in de regio Amsterdam (1995-2007)

Bron: CBS, StatLine

Uitgaande van een inmiddels verbeterde aansluiting van plannen bij de vraag en van voldoende bouwcapaciteit, lijkt het plausibel om voor 2006 en 2007 de langjarige verhouding tussen vergunning en realisatie aan te houden, zoals

getekend in Figuur 3.7. Dit impliceert een stijging van opgeleverde nieuwbouwwoningen in de regio Amsterdam van 9.100 in 2005 tot 11.000 in 2006 en 11.600 in 2007.

Tabel 3.5 Het aantal voltooide woningen in de regio Amsterdam

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
regio Amsterdam	11180	8971	9738	7029	9078	11010	11620
<i>waarvan</i>							
Amsterdam	1961	2384	2007	1493	2736	3900	4200
Zaanstreek/Waterland	1935	1481	1775	1436	1317	1350	1420
Meerlanden/Amstelland	2951	2431	2213	1952	1843	2130	1830
Haarlem/IJmond	928	774	1185	553	2024	2520	2800
Almere	3405	1901	2558	1595	1158	1110	1370
<i>Nederland</i>	<i>72958</i>	<i>66704</i>	<i>59629</i>	<i>65314</i>	<i>67016</i>	<i>74000</i>	<i>79000</i>

Bron: CBS en CPB voor Nederland in 2006 en 2007.

Verdeeld over de regio zullen vooral in Amsterdam heel wat meer nieuwe woningen worden opgeleverd. In het eerste kwartaal van 2006 waren dat er inmiddels 725, een aantal dat sinds het eerste kwartaal van 1999 niet meer is gehaald (CBS). Over heel 2007 kan waarschijnlijk het aantal van 4.000 worden bereikt. In Almere daarentegen blijft de woningbouw bescheiden in vergelijking met het verleden.

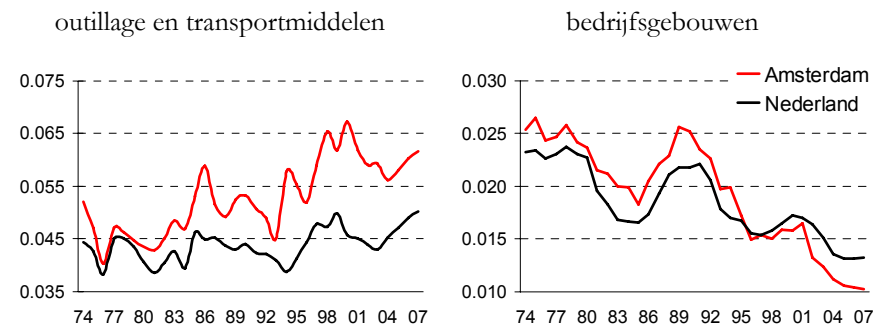
conjunctuurgevoelige investeringen

Conjunctuurgevoelige investeringen zijn in het bijzonder die in bedrijfsgebouwen en in transportmiddelen en machines e.d. In tijden van hoogconjunctuur breiden bedrijven de gebouwenvoorraad en inventaris uit en in tijden van laagconjunctuur worden de investeringen grotendeels beperkt tot vervanging.

De grote fluctuaties in deze investeringen laten zich illustreren aan de hand van de investeringsquote (investeringen in constante prijzen gedeeld door bruto productie in constante prijzen). De investeringsquote outillage en transportmiddelen fluctueert rond een opgaande trend, die sterker is in de regio Amsterdam dan gemiddeld in Nederland en de investeringsquote

bedrijfsgebouwen rond een neergaande trend, die hier eveneens wat sterker lijkt te zijn dan gemiddeld (Figuur 3.8).

Figuur 3.8 De investeringsquote (investeringen/bruto productie) in twee conjunctuurgevoelige typen van investeringen

Bron: SEO, databank AEV, en voorspellingen; CPB voor Nederland in 2006 en 2007

De conjuncturele schommeling in de investeringsquote gebouwen is zeer uitgesproken. Dalen zijn te zien na de tweede oliecrisis in de eerste helft van de jaren tachtig van de vorige eeuw, in de eerste helft van de jaren negentig en in de eerste helft van het huidige decennium. Toppen zijn er op het eind van de jaren zeventig, rond 1990 en rond 2000.

Opvallend is dat de top rond 1990 geprononcerder is dan die rond het jaar 2000, terwijl de leegstand nu groter is dan in het begin van de jaren negentig. Dit lijkt het gevolg te zijn van een dalende 'gebouwenintensiteit' van de productie, die door de markt maar ten dele is onderkend.

Historisch gezien - aan de hand van het verloop van de investeringsquote - was de nieuwbouw van kantoren en andere bedrijfsgebouwen in verhouding tot de productiegroei niet bijzonder groot in de hoogconjunctuur op het eind van de jaren negentig, en zeker niet in de regio Amsterdam (Figuur 3.8, rechter deel). De vraag is nu of het voorspelde conjunctuurherstel in 2006 en 2007 sterk genoeg is om een (tijdelijke) ombuiging van de neerwaartse beweging in de investeringsquote gebouwen te mogen verwachten. Het CPB veronderstelde

vorig jaar al dat dit voor Nederland inderdaad het geval zou zijn (wat niet uitkwam) en komt dit jaar tot een voorspelde groei van de investeringen in bedrijfsgebouwen in de marktsector van +3% in 2006 en +5% in 2007.

De hier gemaakte voorspelling voor de regio Amsterdam is minder optimistisch. Het meest recente CBS-cijfer van investeringen in gebouwen in de regio Amsterdam is een voorlopige schatting voor 2003 (StatLine), die voor dat jaar een sterker dalende investeringsquote gebouwen impliceert dan voor heel Nederland (zie Figuur 3.8). Op grond hiervan en de relatief grote leegstand in de regio Amsterdam is verondersteld dat de daling van de investeringsquote slechts wordt afgeremd en de investeringen in bedrijfsgebouwen in de regio Amsterdam in 2006 nog wat dalen en in 2007 iets zullen toenemen in volume.

De investeringen in transportmiddelen en outillage (exclusief vliegtuigen) vertonen een grilliger patroon dan die in bedrijfsgebouwen (Figuur 3.8, linker deel). Voor zover er sprake is van een conjunctuurpatroon vallen de toppen en dalen in deze investeringen meer samen met die in de productie dan bij de bedrijfsgebouwen – door de langere voorbereidingstijd voor gebouwen. De investeringsquote transportmiddelen en outillage voor de regio Amsterdam wordt vooral gekenmerkt door een opgaande lijn sinds de jaren tachtig. In de jaren negentig is het verschil met de quote voor heel Nederland nog eens flink toegenomen.

De voorspellingen voor 2006 en 2007 voor de regio Amsterdam zijn gebaseerd op de ontwikkelingen in Nederland, die het CPB voor dit type investeringsgoederen schetst, en een min of meer gelijkblijvend ecart met Nederland in de investeringsquote.

3.3 Sectoren

de structurele ontwikkeling

De sectorale samenstelling van de productie verschuift in de loop der jaren van goederenproductie naar dienstverlening. Naar schatting produceerde de nijverheid (delfstoffen, verwerkende industrie en water- en energiebedrijven) in 1970 ruim 30% van het totaal in de regio Amsterdam, in 2005 is dat terug gelopen tot een kleine 20%. Ook de bouwnijverheid krijgt een kleiner aandeel in de productie: van 9% in 1970 tot 5% in 2005 (zie Tabel 3.6).

Tegenover deze relatieve daling van de goederenproductie staat een stijgende van de dienstverlening. In de periode 1970-1985 is dat in de eerste plaats de financiële en zakelijke dienstverlening (exclusief computerservice bureaus), daarna groothandel en transport (exclusief communicatie) en de ict-dienstverlening (computerservice bureaus en telecommunicatie).

De overige onderscheiden sectoren van dienstverlening, de exploitatie van onroerend goed, de commerciële dienstverlening aan consumenten en de non-profit sector, hebben in de hele periode 1970-2005 een tamelijk constant aandeel in de productie, behalve dat het relatieve belang van de non-profit sector na 1995 afneemt.

Op onderdelen bezien doet de zware procesindustrie binnen de nijverheid het nog relatief goed: delen van de voedings- en genotmiddelenindustrie, van de chemische industrie en de basismetalaalindustrie. Deze kapitaalintensieve industrie wordt niet zo gauw verplaatst naar andere landen of landsdelen. De resterende industrie is echter meer dan gehalveerd in de jaren 1970-2005 qua productieaandeel. Ook drukkerijen en uitgeverijen verliezen sterk aan gewicht.

Binnen groothandel en transport wordt de relatieve groei na 1985 in beweging gezet door de luchtvaart en daarna overgenomen door de groothandel (Europese distributiecentra).

Van de financiële en zakelijke dienstverlening is het belang in de regionale productie van het bank- en verzekeringswezen nog toegenomen in het begin van de jaren zeventig, maar daarna tamelijk constant gebleven. De zakelijke dienstverlening, hier ontdaan van de computer servicebureaus, vertoont een gestaag stijgend aandeel in de productie tot 2000. De bedrijfstak is echter niet geheel 'crisisproof' gebleken in de recente jaren van laagconjunctuur.

De ict-dienstverlening heeft na 1995 een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt en het aandeel in de totale productie is in een tijd van 10 jaar gestegen van 3% tot 8%. De commerciële dienstverlening aan consumenten is de afgelopen vijf jaar wat terug gelopen in productie-aandeel doordat in de meeste jaren de koopkracht van consumenten zich ongunstig ontwikkelde. Dat openbaarde zich vooral in de horeca en de detailhandel.

In de non-profit sector lopen de aandelen in de productie van het openbaar bestuur en het onderwijs sinds 1995 terug, is het aandeel van de zorgsector de laatste vijf jaar weer wat gegroeid en blijft dat van cultuur, recreatie en sport vrijwel constant over een lange reeks van jaren.

Tabel 3.6 De samenstelling (in %) van het (bruto) productievolume in de regio Amsterdam (1970-2005)

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
landbouw en visserij	0	0	0	0	0	0	0	0
nijverheid	31	30	29	27	24	23	19	19
<i>voedings en genotmiddelen</i>	6	6	5	5	5	4	4	4
<i>papier, drukke en uitgeverijen</i>	6	5	5	5	5	4	4	3
<i>olie, chemie en energie</i>	6	7	7	5	5	6	5	5
<i>metaal</i>	10	9	10	9	8	7	5	6
<i>overige industrie</i>	4	3	2	2	2	1	1	1
bouwnijverheid	9	7	6	6	7	6	5	5
groothandel en transport	14	14	13	15	17	18	20	21
<i>groothandel</i>	8	8	7	7	8	7	9	11
<i>luchtvaart</i>	2	2	3	3	4	6	7	6
<i>weg- en overig transport</i>	4	4	3	4	4	5	5	4
financiële en zak.diensten	15	19	20	19	19	19	20	20
<i>bank- en verzekeringswezen</i>	8	10	10	10	9	9	9	10
<i>juridisch en economisch advies</i>	2	2	2	2	3	3	3	3
<i>overige zakelijke dienstverlening</i>	6	7	7	7	8	8	8	7
ict dienstverlening	1	1	2	2	3	3	6	8
<i>communicatie</i>	1	1	2	2	2	2	4	6
<i>computerservice bureaus</i>	0	0	0	0	1	1	2	2
exploitatie onroerend goed	3	4	4	4	5	5	4	4
commerciële cons. dienstv.	9	9	9	9	9	9	9	8
<i>auto- en kleinhandel</i>	5	4	5	5	5	5	5	4
<i>horeca</i>	3	3	3	3	2	3	3	2
<i>overige dienstverlening</i>	2	1	2	2	2	1	2	2
non-profitsector	17	16	17	18	17	17	15	15
<i>openbaar bestuur</i>	7	7	7	8	8	7	7	7
<i>onderwijs</i>	3	3	3	2	2	2	2	2
<i>zorg</i>	5	5	5	5	5	5	4	5
<i>cultuur en recreatie</i>	3	2	2	2	2	2	2	2
totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: SEO, AEV-databank

Noot: samenstelling van de productie in prijzen van 1995

De vraag of de regio Amsterdam met deze structuurveranderingen een eigen specialisatie binnen de Nederlandse economie ontwikkelt, kan blijken uit het verloop van locatie- of specialisatie-coëfficiënten. Een specialisatie-coëfficiënt geeft de verhouding tussen het productie-aandeel van een sector in de regionale economie en het productie-aandeel van die sector in de nationale economie. Een waarde groter dan 1 impliceert dat de regio is gespecialiseerd in de betreffende activiteit, een waarde lager dan 1 juist niet. Het gemiddelde over alle sectoren is gelijk aan 1. Het verloop in de tijd geeft aan of er sprake is van toenemende specialisatie.

Zoals blijkt uit Tabel 3.7 is de regio Amsterdam binnen Nederland gespecialiseerd in groothandel en transport, financiële en zakelijke dienstverlening en ict-diensten. Deze specialisatie is buitengewoon gunstig, want dit zijn de sectoren die overal de hoogste groei kennen.

Deze specialisatie is niet nieuw. Alleen voor de ict-dienstverlening is er een duidelijke toeneming in de tijd van de specialisatiecoëfficiënt. Kennelijk is de regio Amsterdam buitengewoon concurrerend op dit terrein.

Er is ook maar één sector, waarvoor de specialisatiecoëfficiënt een onmiskenbare daling vertoont: de nijverheid. Binnen Nederland deïndustrialiseert de regio Amsterdam.

Tabel 3.7 Specialisatie-coëfficiënten voor sectoren in de regio Amsterdam

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
landbouw en visserij	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
nijverheid	0.9	0.8	0.8	0.7	0.7	0.7	0.6	0.6
bouwnijverheid	0.7	0.7	0.6	0.7	0.8	0.7	0.7	0.6
groothandel en transport	1.7	1.8	1.7	1.8	1.6	1.7	1.7	1.6
financiële en zak.diensten	1.6	1.8	1.8	1.8	1.8	1.6	1.5	1.6
ict-diensten	1.1	1.1	1.2	1.2	1.2	1.2	1.3	1.4
exploitatie onroerend goed	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9
commerciële consumenten dv.	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1	1.0
non-profit sector	1.0	0.9	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	0.9

Bron: SEO, databank AEV

recente ontwikkelingen en voorspellingen

In elke grote sector in de regio Amsterdam (Tabel 3.8) wordt in 2006 en 2007 een hogere groei verwacht dan in 2005. Daarbij zullen de geschetste structurele veranderingen in de economie zich in het algemeen doorzetten. In Bijlage 1 zijn de jaarlijkse veranderingen in het bruto productievolumen per sector en per deelgebied weergegeven.

Tabel 3.8 Groei (%) van het bruto productievolumen in de regio Amsterdam

	niveau 2005 in mrd euro	2003	2004	2005	2006	2007
landbouw en visserij	1	1.4	8.9	2.3	7.0	7.5
nijverheid	22	-0.4	2.8	1.5	1.8	2.2
bouwnijverheid	7	-8.3	-0.6	0.4	4.4	4.0
groothandel en transport	24	1.4	2.7	4.5	4.6	6.0
financiële en zak.diensten	28	-1.2	2.7	2.0	3.7	4.1
ict-diensten	7	4.1	4.4	1.7	4.0	5.6
exploitatie onroerend goed	6	0.4	-0.1	-1.4	1.4	1.1
commerciële consumenten dv.	10	-1.5	1.0	-0.8	1.7	1.8
non-profit sector	21	2.2	0.0	0.7	2.0	1.5
totaal	126	-0.1	2.1	1.7	3.1	3.6

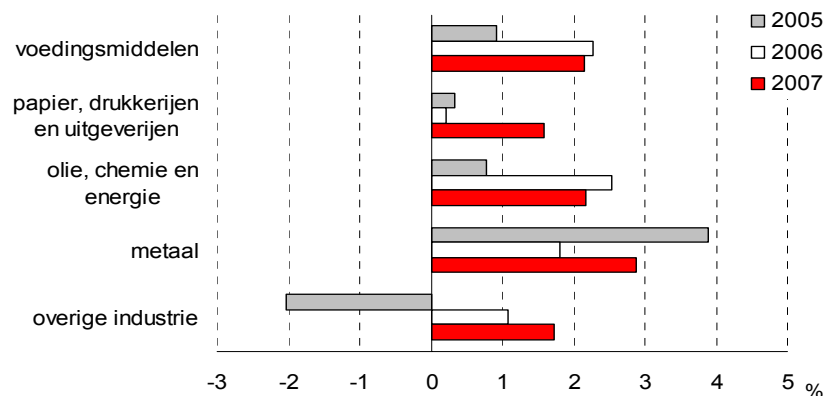
Bron: SEO op basis van CBS (StatLine) en KvK's (ERBO) en eigen voorspellingen

In de landbouw (vooral in de bloementeelt) is een terugkeer naar de hoge groei van 2004 mogelijk dankzij de sterk groeiende export.

Ook in de nijverheid neemt de export toe, al is de groeiversnelling in de productie naar een kleine 2% in 2006 en een ruime 2% in 2007 veel bescheidener dan in de landbouw. De voedings- en genotmiddelenindustrie zal behalve van de groeiende export ook profiteren van meer afzet in het binnenland door de grotere koopkracht van consumenten in 2006 en 2007 (Figuur 3.9). De drukkerijen en uitgeverijen zijn voor het grootste deel van hun afzet op de binnenlandse markt aangewezen en zullen in 2006 waarschijnlijk nog nauwelijks meer produceren, maar in 2007 naar schatting ruim 1,5% meer. De chemische industrie en de olie- en energiebedrijven hebben binnen de industrie in 2006 met circa 2,5% de hoogste groei en de metaalindustrie met naar schatting ongeveer 3% in 2007. In de metaalindustrie was de

productiegroei in 2005 hoog dankzij de hoge afzet van staal. De overige industrie (textiel, kleding, hout, bouwmaterialen, meubelen e.d.) zag de productie in 2005 nog dalen en zal in 2006 en 2007 weer licht kunnen groeien.

Figuur 3.9 De geschatte groei van het productievolume in de nijverheid in de regio Amsterdam

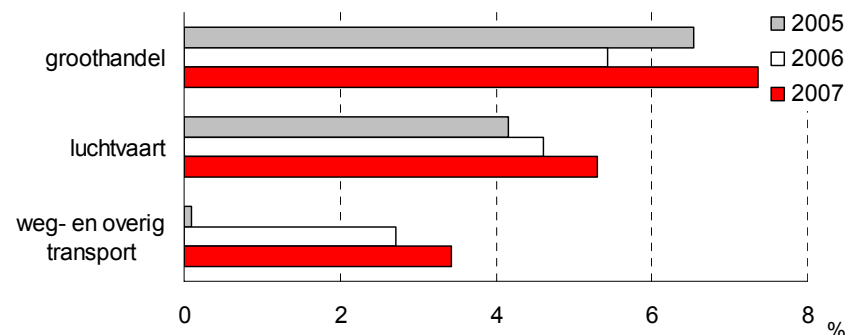
Bron: SEO

In de bouwnijverheid is de productie een aantal jaren gedaald door geringe activiteiten in de burgerlijke en utiliteitsbouw, maar is de productie door de aantrekkelijke woningbouw in 2005 weer gaan groeien. De vooruitzichten voor 2006 en 2007 zijn gunstig en een groei met ongeveer 4% behoort tot de mogelijkheden (Tabel 3.8).

In groothandel en transport nam de productie in 2005 al fors toe. De sterk groeiende wederexport in dat jaar gaf daartoe de belangrijkste impuls. De luchtvaart groeide echter ook al weer met ongeveer 4% in dat jaar, na een aantal matige jaren. De vooruitzichten in de distributie zijn gunstig. De wederuitvoer blijft naar verwachting hard groeien, zodat de groothandel zo'n 6% tot 7% productiegroei zou kunnen realiseren in 2006 en 2007 en het luchtverkeer kan met 4,5% tot 5% groeien door de verbeterde Europese conjunctuur. Alleen in het weg- en overig transport, waartoe ook het openbaar vervoer en de reisbureaus behoren, zal de productie wat minder uitbundig groeien (Figuur 3.10).

SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

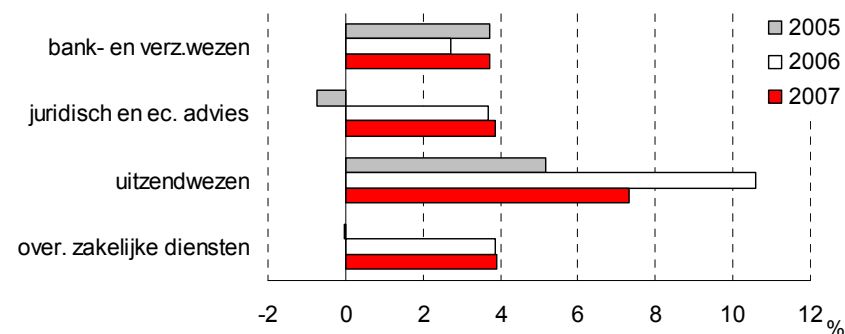
Figuur 3.10 De geschatte groei van het productievolume in groothandel en transport

Bron: SEO

In de financiële en zakelijke dienstverlening was de productiegroei in 2004 met een kleine 3%, net als in groothandel en transport, duidelijk op weg naar conjunctuurherstel, maar in 2005 viel de productiegroei, anders dan in de distributie, weer terug. Het bank- en verzekeringswezen kent een tamelijk constant groeitempo van 3% tot 4%, maar in de zakelijke dienstverlening ging het in 2005 met uitzondering van het uitzendwezen niet zo goed (Figuur 3.11).

Figuur 3.11 De geschatte groei van het productievolume in de financiële en zakelijke dienstverlening

Bron: SEO

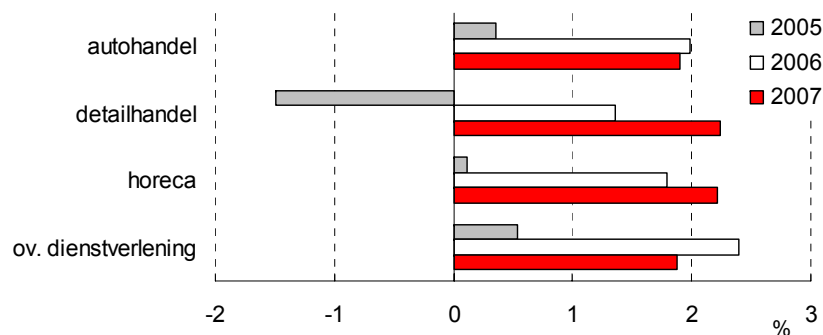
SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

Het uitzendwezen is een goede voorspellende indicator van het conjunctuurverloop en groeide fors in 2005. In 2006 zal die groei nog verder kunnen toenemen tot zo'n 10% om vervolgens weer wat te vertragen. Ook in de andere sectoren van de zakelijke dienstverlening mag in 2006 en 2007 met circa +4% op veel betere resultaten dan in 2005 worden gerekend.

De ict-diensten hebben de afgelopen jaren hun zeer hoge groeitempo verloren (Tabel 3.8). In 2005 nam het productievolume nog maar met een kleine 2% toe. De groei in de communicatie wordt in 2006 op 3% en in 2007 op 4,5% geschat. De computer service bureaus zullen waarschijnlijk wat harder gaan groeien met achtereenvolgens 7% en ruim 8%, waardoor de totale ict-dienstverlening in 2007 op een groei van bijna 6% uitkomt.

De commerciële dienstverlening aan consumenten, en met name de horeca en detailhandel, hebben al jaren te lijden van de stagnerende koopkracht. Op het eind van 2005 trad echter de omslag in – alleen de detailhandel zag uiteindelijk de productie nog aanzienlijk dalen in 2005 - en de totale sector zal vermoedelijk in 2006 en 2007 gaan groeien met 1,5% tot 2% (Figuur 3.12). Daarbij treden geen grote onderlinge verschillen op. Naar schatting is de groei in de detailhandel met 1,5% in 2006 relatief gering en met meer dan 2% in 2007 relatief groot binnen de sector.

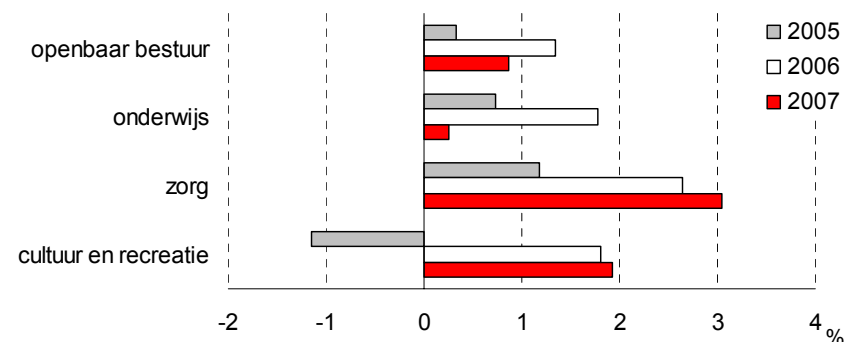
Figuur 3.12 De geschatte groei van het productievolume in de consumenten dienstverlening

Bron: SEO

De non-profit sector groeide in 2003 nog met 2,2%, maar daarna was het in 2004 en 2005 zo goed als afgelopen met de groei. In 2006 en 2007 wordt echter opnieuw een stijging van de productie verwacht met een kleine 2%. Dit komt voornamelijk door de zorg met een verwachte productiegroei van 2,5% in 2006 en 3% in 2007 (Figuur 3.13). In cultuur, recreatie en sport zal de groei ongeveer gemiddeld zijn met een kleine 2% per jaar. Voor de overheid wordt op minder en bovendien afnemende groei gerekend. Vooral in het onderwijs zal in 2007 nog nauwelijks groei zijn. Deze verwachtingen zijn voor een groot deel gebaseerd op cijfers van het CPB voor Nederland (CEP2006, bijlage A9).

Figuur 3.13 De geschatte groei van het productievolume in de non-profit sector

Bron: SEO

3.4 De middellange termijn

Wat er na 2007 zou kunnen gebeuren met de economie is hoogst onzeker. In deze paragraaf geven we enkele mogelijkheden aan. Een middellange termijn verkenning tot en met 2010 is vooral nuttig om de vooruitzichten voor de arbeidsmarkt in kaart te brengen. De beroepsbevolking zal niet veel meer groeien en op termijn waarschijnlijk de economische groei beperken. Of dat al omstreeks 2010 het geval zou kunnen zijn wordt uitgewerkt in hoofdstuk 5. In deze paragraaf is de beschouwing beperkt tot de mogelijke productiegroei.

Deze middellange termijn voorspelling heeft een experimenteel karakter. Er bestaan lange termijn scenario's en korte termijn voorspellingen van de conjunctuur, maar het conjunctuurverloop is dermate grillig dat de afwijking van de lange termijn trend in een verder weg liggend jaar moeilijk te voorspellen is. De economische groei in 2010 krijgt daardoor een grote onzekerheidsmarge.

In de onderstaande analyse wordt gewerkt met twee soorten scenario's: scenario's voor de trendmatige ontwikkeling op langere termijn en scenario's voor het verloop van de conjunctuurgolf om de trend heen.

Eerst komt de lange termijn in internationaal perspectief aan bod. Het CPB heeft lange termijn scenario's opgesteld voor Europa en Nederland. De vraag is of de regio Amsterdam binnen Europa (en Nederland) een van het gemiddelde afwijkende ontwikkeling zal doornaken.

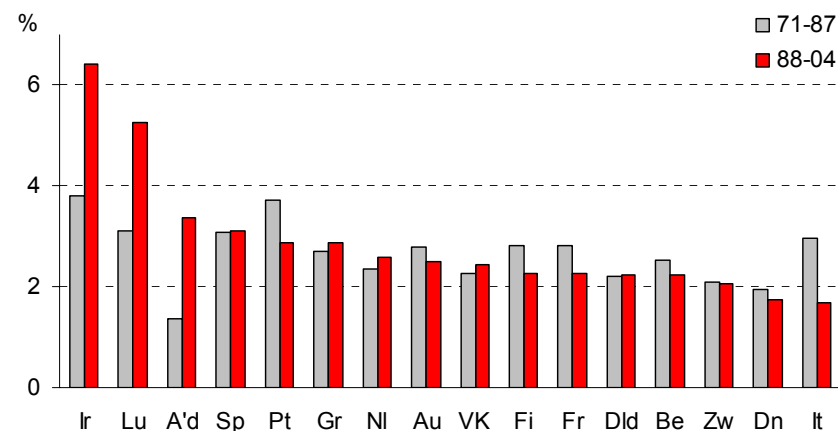
ontwikkeling binnen de EU-15

De statistische mogelijkheden om dit aan de hand van het verleden te onderzoeken gaan niet verder terug dan 1970, gegeven de AEV-databank. De periode 1970-2004 laat zich daarbij goed in tweeën splitsen: de jaren 1970-1987 van oliecrises en industriële herstructurering, en de jaren 1988-2004 van de opkomst van de commerciële dienstverlening.

In de eerstgenoemde periode groeide het BBP-volume van de regio Amsterdam naar schatting met gemiddeld 1,4% per jaar. De economische groei van de EU-15 bedroeg 2,6% en die van heel Nederland 2,4%. In de tweede periode van 1988 tot en met 2004 groeide de regionale economie met ongeveer 3,4% per jaar, de EU-15 met 2,5% en de Nederlandse met 2,6%. De regio Amsterdam loopt dus niet zomaar in de Europese pas. Uiteraard zijn er meer regio's met een van het gemiddelde afwijkende groei, maar vergelijking over een lange reeks van jaren is eigenlijk alleen tussen landen mogelijk. De regio Amsterdam is daarom in Figuur 3.14 als '16e lidstaat' opgenomen in de rangschikking van EU-landen.

De vier cohesielanden Ierland, Portugal, Spanje en Griekenland groeien – met hulp uit de structuurfondsen – in de beide perioden relatief hard, waarbij Ierland de onbetwiste koploper is. Ook Luxemburg behoort in beide perioden tot de koplopers. Worden de landen gerangschikt naar groeitempo in de periode 1988-2004 dan komt de regio Amsterdam op de derde plaats (3,4%), na Ierland (6,4%) en Luxemburg (5,4%). Nederland is een goede middenmoter met 2,6% economische groei. Een rangorde volgens het groeitempo in de eerste periode zou de regio Amsterdam met slechts 1,4% groei van het BBP echter op de laatste plaats hebben gebracht.

Figuur 3.14 De gem. jaarlijkse %-groei in de EU-15 en de regio Amsterdam – '71-'87 en '88-'04

Bron: OESO en SEO, AEV-databank

Er zijn landen waar de groei eveneens sterk versnelde, zoals Ierland en Luxemburg, en landen waar de groei vertraagde, zoals Italië, Portugal, Frankrijk en Finland, maar de omslag in de regio Amsterdam is wel heel frappant. Dat geldt temeer waar in heel Nederland sprake was van een tamelijk constante groei.

Een indeling naar vier grote sectoren (Figuur 3.15)

- landbouw en nijverheid (landbouw, delfstoffenwinning, industrie, energie en bouw)
- financiële en zakelijke dienstverlening (bank- en verzekeringswezen, exploitatie onroerend goed en zakelijke dienstverlening)
- distributie (groothandel, kleinhandel, horeca, vervoer en communicatie)
- non-profit sector (overheid, onderwijs, zorg, cultuur en overige diensten)

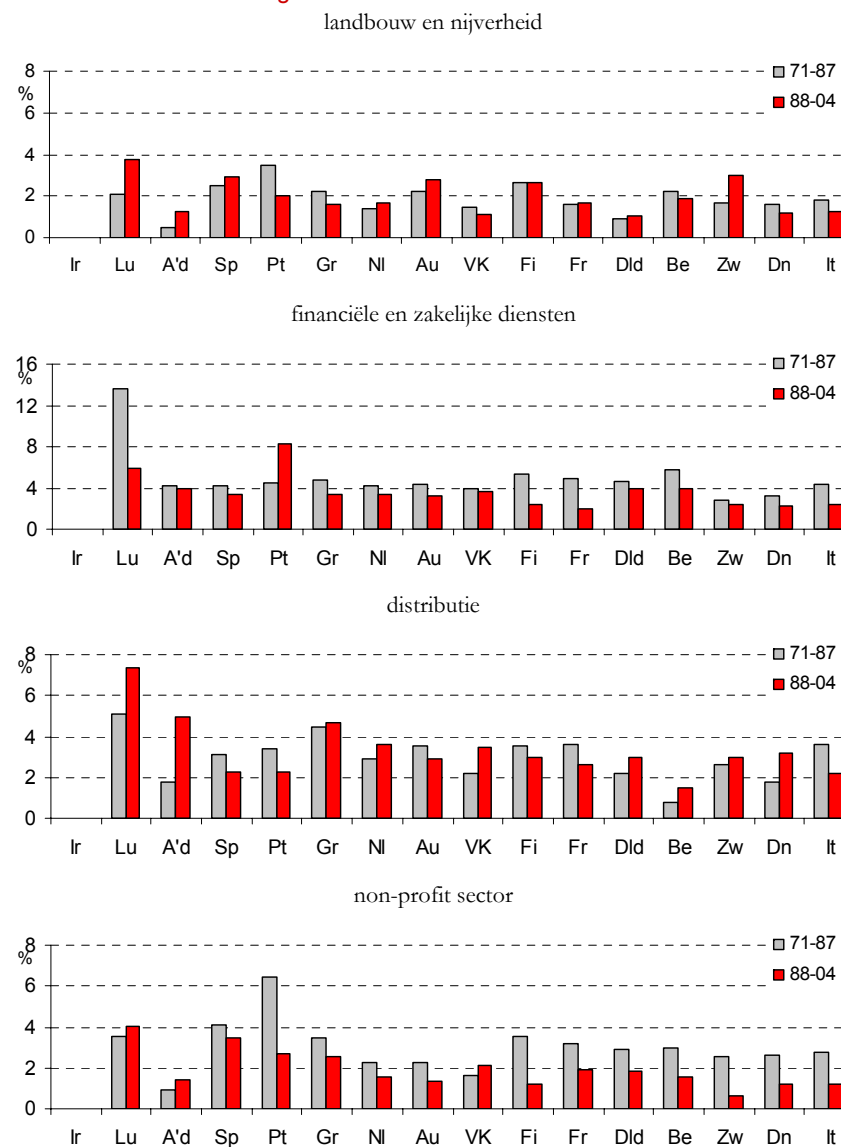
laat zien dat er in de regio Amsterdam vooral sprake was van een groeiversnelling in de distributie. Landbouw&nijverheid en de non-profit sector groeien in de tweede periode ook harder, maar vergeleken met andere EU-landen en ook met Nederland blijft die groei bescheiden. In de distributiesector zit hier ook het grootste deel van de dienstverlening aan consumenten (detailhandel en horeca) en waar in de eerste periode de bevolking niet groeide, was dat in de tweede periode wel het geval.

De hoge groei wordt echter in de eerste plaats veroorzaakt door de expansie van de luchtvaart, al speelt op het eind van de periode ook de communicatie een belangrijke rol.

De groei in de financiële en zakelijke dienstverlening is daarentegen wat afgenomen. Met een kleine 4% per jaar is die in de tweede periode nog steeds aanzienlijk, maar internationaal gezien niet uitzonderlijk.

De regio Amsterdam profiteert van een gunstige specialisatie of sectorsamenstelling. Verhoudingsgewijs zijn de sterkste groeiers, distributie en financiële en zakelijke dienstverlening, hier goed vertegenwoordigd.

Figuur 3.15 Gem. jaarlijkse %-groei in het toegevoegde waarde volume – EU-15 en de regio Amsterdam

Bron: OESO en SEO, AEV-databank

Noot: Cijfers voor Ierland ontbreken

Europese scenario's

Het CPB heeft vier scenario's voor Europa ontwikkeld (Ruud de Mooij en Paul Tang, *Four Futures of Europe* en Arjan Lejour, *Quantifying Four Scenarios for Europe*, CPB document No.38) waarin de groei van het BBP-volume van de EU-15 in de periode 2000-2020 varieert van 1,1% per jaar in 'Regional Communities' tot 2,7% in 'Global Economy'. In het tweede tijdvak van 2020-2040 neemt de gemiddelde groei af tot 0,2%, respectievelijk 2,3% per jaar, maar die periode blijft hier buiten beschouwing.

In deze scenario's groeit in de jaren 2000-2020 de sector landbouw en nijverheid tussen circa 2,5% en 3,2% per jaar, de financiële en zakelijke dienstverlening tussen 1,1% en 2,2%, de distributie tussen 1,4% en 3,1%, en de non-profit sector tussen 1,1% en 2%. Wanneer de regio Amsterdam juist in deze sectoren in gemiddeld EU-15 tempo zou groeien, dan zou de totale economische groei liggen tussen 1,4% en 2,6% per jaar.

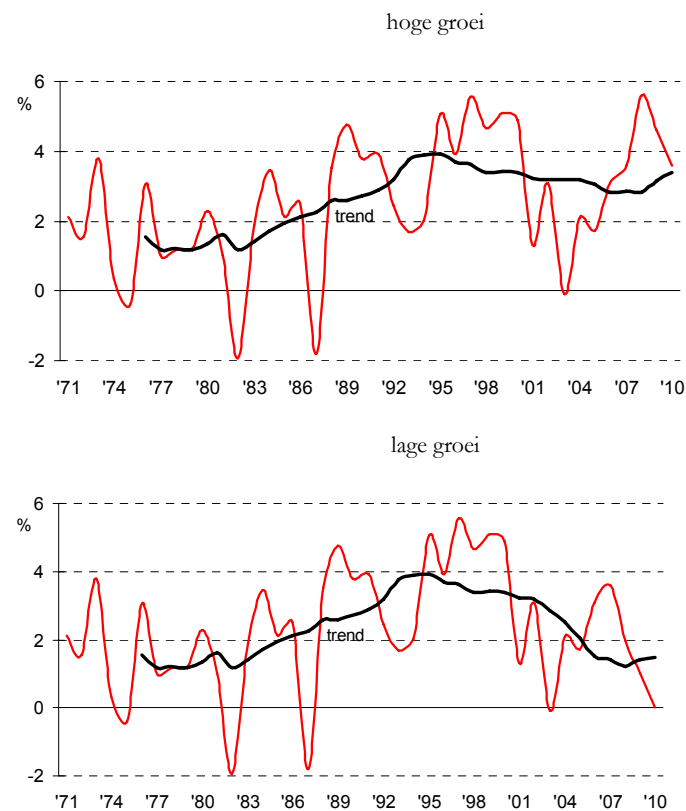
In de periode 1988-2004 groeide de economie in de regio Amsterdam echter met 3,4% per jaar en in de EU-15 met 2,3%. Stel dat de luchtvaart flink blijft groeien en de regio Amsterdam zich verder ontwikkelt als distributiecentrum van Europa, dan zou de sector distributie twee procentpunten harder kunnen groeien dan gemiddeld in Europa (Figuur 3.15). Uitgaande van de resultaten in het verleden zouden landbouw en nijverheid echter ook twee procentpunten langzamer kunnen groeien.

Het resultaat van deze veronderstellingen is dat de regionale economie trendmatig gaat groeien tussen 1,9% en 3% per jaar in de periode 2001-2020. Wanneer we dit aanhouden als lange termijn-scenario's en vervolgens rekening houden met de feitelijke en voorspelde groei in de jaren 2000-2007, resteert een gemiddelde groei van 0,9% tot 3,5% per jaar voor de periode 2008-2020. Het eerste getal impliceert een drastisch teruglopen van de structurele groei in de regio Amsterdam, het tweede een continuering van de ontwikkeling sinds het einde van de jaren tachtig.

middellange termijn groei

De trendscenario's dienen vervolgens te worden gecombineerd met 'conjunctuurscenario's' om een beeld van de middellange termijn te krijgen. De beide trendmatige ontwikkelingen zijn in Figuur 3.16 van een conjunctuurbeweging voorzien volgens het conjunctuurverloop sinds 1988. Dat betekent dat top en dal elkaar elke vier tot vijf jaar afwisselen en de afwijking van de trend maximaal +2% en -2% is. Bij een waarde van de trend van 3% passen dus topjaren van circa 5% en daljaren van 1%.

Figuur 3.16 Trend en conjunctuur in de regio Amsterdam volgens een hoog en een laag scenario

In het hoge groei scenario wordt de top pas in 2008 bereikt, na een voorspelde groei met 3,6% in 2007; in het lage groei-scenario is 3,6% in 2007 de top en zwakt de economische groei daarna af. In het hoge groei scenario komt de economische groei niet onder de trendwaarde voor het jaar 2011. De trend is geschat als gecentreerd voortschrijdend 11-jaars gemiddelde (zie Figuur 3.16).

Deze exercitie laat zien dat een prognose voor de middellange termijn een grote bandbreedte kan krijgen wanneer verschillende trendmatige ontwikkelingen worden gecombineerd met een verschillend conjunctuurverloop. Volgens Figuur 3.16 varieert de economische groei in de regio Amsterdam in 2010 tussen 0% en 3,5%.

4 Ruimtebeslag van economische activiteiten

4.1 Inleiding

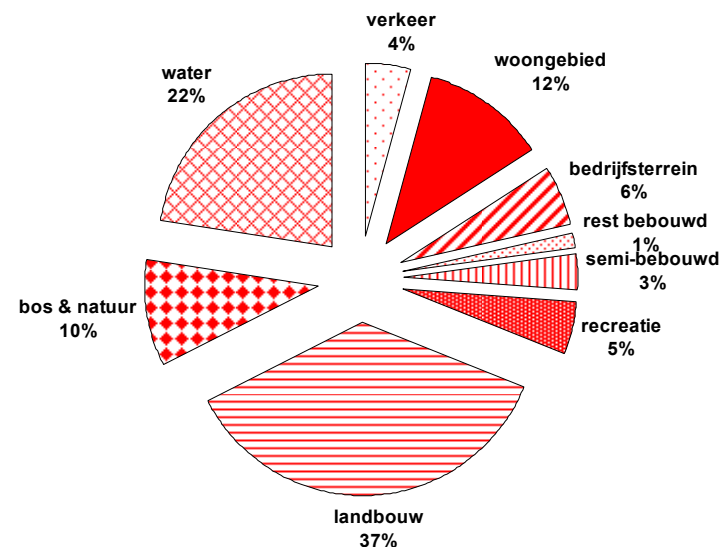
In dit hoofdstuk bespreken we het ruimtebeslag van economische activiteiten in de AEV-regio. Naast het directe ruimtebeslag van de productie en de daarbij behorende fysieke kapitaalgoederen (bedrijventerreinen) trachten we ook het indirecte ruimtebeslag in kaart te brengen. Dit is enigszins vergelijkbaar met de ‘ecological footprint’ die soms in milieu-onderzoek wordt berekend (zie kader). Hier wordt het ruimtebeslag echter vanuit een economisch perspectief in kaart gebracht. Per sector of bedrijfstak wordt in het “ruimtebeslag per werknemer” of “ruimtebeslag per euro productie” berekend. Dit geeft een beeld van de mate waarin verschillende activiteiten de schaarse ruimte benutten. Daarbij wordt een globale indeling van sectoren en vormen van ruimtebeslag gebruikt. Ook zijn op verschillende punten vereenvoudigende veronderstellingen gemaakt. Deze exercitie vormt een aanzet voor een meer verfijnde en gedetailleerde analyse.

Ecological footprint

Een manier om de beschikbaarheid en het gebruik van natuurlijke bronnen kwantitatief uit te drukken is de ‘Ecological Footprint’, oftewel de ‘Ecologische Voetafdruk’. De ecologische voetafdruk van iemand of een gegeven groep mensen (b.v. huishouden, stad, land) is de totale oppervlakte aan biologisch productief land en water die wordt gebruikt om alle middelen en energiestromen, die door deze mensen gebruikt worden, te produceren (voedsel, energie en materiaal) en om al het afval dat door dezelfde mensen wordt geproduceerd af te breken of te compenseren. De ecologische voetafdruk is dus de hoeveelheid land die nodig is om voor een bepaalde groep mensen een bepaalde levensstijl in stand te houden.

Figuur 4.1 geeft een eerste indruk van het ruimtegebruik in de AEV-regio. Het blijkt dat het grootste deel van de grond gebruikt wordt voor landbouw. Ook water, bos & natuur en woongebied nemen relatief veel ruimte in.

Figuur 4.1 Ruimtegebruik in de AEV-regio

Bron: CBS Statline, bewerking SEO

4.2 Basisgegevens

Via het CBS, de AEV-databank en andere bronnen zijn de voor dit hoofdstuk relevante economische basisgegevens verzameld. In Tabel 4.1 staan deze gegevens weergegeven voor de AEV-regio. Hierbij is onderscheid gemaakt naar de verschillende sectoren². Het jaar 2002 is het meest recente jaar bij het

² In tegenstelling tot de rest van de AEV is in dit hoofdstuk de sector industrie & landbouw gesplitst in twee afzonderlijke sectoren. Enerzijds omdat het CPB alleen industrie heeft meegenomen in haar rapportage en niet landbouw. Anderzijds omdat landbouw zeer ruimte-intensief is en dus interessant in het kader van dit hoofdstuk.

CBS waarbij er een regionale uitsplitsing en een sectorale uitsplitsing gemaakt kan worden.

De totale bruto productie (in basisprijzen) in de AEV-regio bedroeg in 2002 ongeveer 131 miljard euro.³ De bruto toegevoegde waarde in de AEV-regio bedroeg in dat jaar ongeveer 62 miljard euro.⁴ Vergelijking van deze twee reeksen levert de conclusie op dat de non-profit sector relatief veel bruto toegevoegde waarde levert in verhouding tot de totale bruto productie (omzet); industrie en bouwnijverheid relatief weinig.

Tabel 4.1 Basisgegevens

	Totaal	industrie	landbouw	bouwnijverheid	distributie	fin. en zak. dv	consum.diensten	non-profit sector
BASISGEGEVENS								
bruto productie (2002, basisprijzen)								
mld euro	131	21	1	7	18	43	21	20
bruto toegevoegde waarde (2002, bp)								
mld euro	62	7	0.5	2	7	22	11	13
werkgelegenheid								
duizenden banen (cbs, 2002)	918	87	10	47	95	255	177	248
duizenden arbeidsjaren (cbs, 2002)	827	83	6	39	90	235	153	221

Bron: CBS Statline, AEV-databank, bewerking SEO

De werkgelegenheid in de AEV-regio bedroeg in 2002 ongeveer 918.000 banen. Dit staat gelijk aan ongeveer 827.000 arbeidsjaren. De meeste werkgelegenheid binnen de AEV-regio is te vinden in de financiële & zakelijke dienstverlening en de non-profit sector. Uit de verhouding tussen arbeidsjaren

³ De productie omvat de waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte), en de ontvangsten voor bewezen diensten. Verder omvat de productie producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers. De productiewaarde hiervan wordt berekend door de geproduceerde hoeveelheid te waarderen tegen de prijs die de producent bij verkoop zou hebben ontvangen.

⁴ De toegevoegde waarde tegen basisprijzen is gelijk aan het verschil tussen de productie (basisprijzen) en het intermediair verbruik (aankopprijzen).

en banen komt naar voren dat er in bepaalde sectoren sprake is van seizoensarbeid (landbouw en bouwnijverheid).

In dit hoofdstuk wordt het ruimtebeslag per werkende gerapporteerd; dit is inclusief het ruimtebeslag voor niet-werkenden. Iedere werkende impliceert ook ongeveer één niet-werkende.

4.3 Direct ruimtebeslag

Het directe ruimtebeslag van economische activiteit is de hoeveelheid grond die nodig is voor de bedrijfsvoering van een onderneming. Het directe ruimtebeslag wordt in deze paragraaf berekend aan de hand van enkele kengetallen uit de Bedrijfslocatiemonitor van het CPB⁵, gegevens van de Kantorenmonitor, eigen berekeningen en de in de vorige paragraaf beschreven basisgegevens.

In Tabel 4.2 staan de verschillende kengetallen vermeld. Het CPB maakt in de Bedrijfslocatiemonitor 2005 onderscheid naar bedrijventerreinen en zeehaventerreinen enerzijds en kantoorruimte anderzijds. De terreinvraag bij het CPB wordt gemeten in hectares met als basis het grondoppervlak van de bedrijfskavel (netto ruimtebeslag, n). Het bruto ruimtebeslag (b) is ongeveer 30% hoger en omvat naast de kavels ook parkeerruimte, wegen, plantsoenen en dergelijke. De vraag naar kantoorruimte omvat bij het CPB het vloeroppervlak in gebouwen die grotendeels te gebruiken zijn voor bureaugebonden werkzaamheden. Het terreinquotiënt en kantoorquotiënt van het CPB wordt berekend door het ruimtegebruik respectievelijk bruto vloeroppervlak uit te drukken in vierkante meter per persoon. Met behulp van een kengetal uit de Kantorenmonitor⁶ is het bruto vloeroppervlak gecorrigeerd voor hoogbouw en bruto ruimte beslag (parkeerruimte, lokale wegen, plantsoenen en dergelijke) wat resulteert in een lager kantoorquotiënt. Voorts

⁵ Vanaf 2006 wordt de monitor verzorgd door het Ruimtelijk Planbureau.

⁶ Met dank aan Ad Wagemakers.
SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

is er uit de Bedrijfslocatiemonitor per sector bekend welk deel van de werkgelegenheid kantoorgebonden is. De terreinquotiënt voor landbouw komt niet uit de Bedrijfslocatiemonitor, maar is op ongeveer dezelfde wijze berekend door SEO.

Tabel 4.2 Kengetallen direct ruimtebeslag⁷

	Totaal	industrie	landbouw	bouwnijverheid	distributie	fin. en zak. dv	consum.diensten	non-profit sector
KENGETALLEN DIR. RUIMTEGEBRUIK								
direct ruimtegebruik (=productie)								
m2/werkende (terreinquotient cpb, n)	125	116	-	57	172	67	177	68
m2/werkende (terreinquotient cpb, b)	163	151	61239	74	224	87	230	88
m2/werkende (kantoorquotient cpb)	31	31	31	25	30	30	38	32
m2/werkende (kantoorquotient seo)	16	16	16	13	15	15	19	16
% kantoorgebonden werkgeel. (cpb)	25%	13%	0%	13%	22%	58%	10%	24%

Bron: CPB (2005), De vraag naar ruimte, CBS Statline, bewerking SEO

Vermenigvuldiging van het kantoorgebonden deel van de werkgelegenheid met het kantoorquotiënt en het niet kantoorgebonden deel van de werkgelegenheid met het terreinquotiënt (bruto) geeft per sector het aantal vierkante meters per werkende (zie Tabel 4.3).

Uit Tabel 4.3 blijkt dat het gemiddelde directe ruimtegebruik in de AEV-regio 126 vierkante meter per werkende bedraagt (exclusief landbouw). Tussen de verschillende sectoren zien we aanzienlijke verschillen. De landbouw gebruikt per werknemer veel meer ruimte dan de andere sectoren. De industrie, distributie en consumentendiensten gebruiken per werknemer veel meer vierkante meters dan bouwnijverheid, financiële & zakelijke dienstverlening en de non-profit sector. De verschillen tussen de sectoren zijn niet vreemd; landbouw is bij uitstek een sector waar veel ruimte nodig is om te produceren, maar waar maar relatief weinig werkenden voor nodig zijn. Ook de sector industrie en distributie gebruiken vaak grote stukken grond en grote

⁷ De cijfers in de kolom totaal zijn een gemiddelde van de sectoren exclusief de sector landbouw.

(fabrieks)hallen, waar relatief weinig werknemers werken. Bij consumentendiensten, zoals winkels, horeca en dergelijke, is het hoge aantal vierkante meters per werkende ook niet verwonderlijk. Tegenover de sectoren waar veel ruimte nodig is per werknemer staan de sectoren waar relatief weinig vierkante meters per werkende nodig zijn. Het betreft hier de weinig plaatsgebonden activiteiten (bouwnijverheid) en de sectoren met veel kantoorgebonden werkgelegenheid (financiële & zakelijke dienstverlening en de non-profit sector).

Tussen de meest ruimte-intensieve sector (consumentendiensten; landbouw buiten beschouwing gelaten) en de minst ruimte-intensieve sector (financiële & zakelijke dienstverlening) zit een groot verschil; per werknemer heeft de sector consumentendiensten bijna vijf keer zo veel ruimte nodig.

Uit Tabel 4.3 blijkt ook hoeveel vierkante meters er per sector in de AEV-regio nodig is voor het genereren van 1000 euro productie of toegevoegde waarde. De verhoudingen tussen deze getallen liggen vast door de sectorstructuur en de verhouding tussen de productie en toegevoegde waarde.

Tabel 4.3 Direct ruimtegebruik⁸

	Totaal	industrie	landbouw	bouwnijverheid	distributie	fin. en zak. dv	consum.diensten	non-profit sector
DIRECT RUIMTEGEBRUIK								
m2/werkende (gew.gem.)	126	133	61239	66	178	45	209	71
m2 per 1000 euro productie	0.88	0.55	646	0.48	0.93	0.27	1.74	0.87
m2 per 1000 euro toegev. waarde	1.89	1.73	1265	1.30	2.48	0.55	3.77	1.32

Bron: CPB (2005), De vraag naar ruimte, CBS Statline, bewerking SEO

⁸ De cijfers in de totaalkolom zijn een gemiddelde van de sectoren exclusief de sector landbouw.

4.4 Indirect ruimtebeslag

In deze paragraaf komt het indirecte ruimtebeslag aan de orde. Hieronder wordt verstaan de ruimte die nodig is voor wonen, recreëren en mobiliteit. Een gehanteerde vooronderstelling hierbij is dat werknemers die werken in verschillende sectoren geen verschillend indirect ruimtebeslag met betrekking tot wonen hebben. A priori zijn er geen grote verschillen te verwachten tussen de werknemers in de verschillende sectoren op het gebied van wonen. Ook doordat de sectoren erg breed zijn zullen de verschillen klein zijn.

Kengetallen voor de berekening van het indirecte ruimtegebruik staan vermeld in Tabel 4.4. Op basis van CBS-gegevens over het aantal inwoners, het aantal huishoudens, het aantal woningen en het totaal bebouwde gebied in de AEV-regio zijn kengetallen te construeren op basis waarvan het ruimtebeslag voor wonen per werkende is te berekenen. Binnen de ruimte voor bebouwd gebied (bijna 19000 hectare) zit ook de groenvoorzieningen, de wegen en de parkeerplaatsen. De rest van het bebouwde gebied (ruim 8600 hectare) bestaat voornamelijk uit bedrijventerrein en detailhandel & horeca. Dit ruimtegebruik zit al in het directe ruimtegebruik van economische activiteit en wordt derhalve hier niet meer meegenomen in de berekeningen.

Met betrekking tot mobiliteit is hier gekozen om het totale hoofdwegennet en het spoorwegennet in de AEV-regio als beginpunt te nemen. In de AEV-regio ligt bijna 5300 hectare hoofdwegennet⁹ en bijna 900 hectare spoor¹⁰. Secundaire wegen in woonwijken zitten, zoals eerder vermeld, bij de berekening van het aantal vierkante meters toe te schrijven aan wonen.

⁹ Terrein in gebruik voor vervoer en transport over het hoofdwegennet. Tot hoofdweg wordt gerekend: wegen die volgens de TOP10vector specificatie de functie van vervoersader hebben, groen in aansluitingen van wegen en binnen klaverbladen, parkeerplaats, busstation, benzinstation en opslagplaats van o.a. Rijks- en Provinciale Waterstaat voor onderhoud.

¹⁰ Terrein in gebruik voor vervoer en transport per rail. Tot spoorweg wordt gerekend: spoorweg, tot de voet van de spoordijk, bij een ingesneden baan incl. de taluds, doodlopend zijspoor naar bedrijfterrein, rangeerterrein, spoorwegemplacement incl. stationsgebouwen en bijbehorende parkeerterreinen.

Aangezien de piekbelasting van het (spoor-)wegennet – en daarmee de gewenste omvang van het netwerk - wordt bepaald door het woon-werkverkeer wordt het ruimtegebruik van mobiliteit toegerekend aan de werkenden¹¹.

Het totale oppervlak in de AEV-regio dat een recreatieve functie heeft is ruim 24000 hectare groot. Dit is de som van recreatiegebied (minus de gebieden waar toegevoegde waarde wordt gecreëerd), bos & natuur en binnenwater met een recreatiefunctie. De delen van het IJsselmeer en het Markermeer die binnen de AEV-regio vallen, zijn in deze post buiten beschouwing gelaten, omdat deze wateren niet primair bestaan voor recreatie en omdat zij qua 'bruikbaarheid' moeilijk vergelijkbaar zijn met grond. Het meenemen van deze wateren zou voor een verdubbeling van het recreatiegebied in de regio zorgen.

Tabel 4.4 Kengetallen indirect ruimtebeslag

	Totaal
KENGETALLEN INDIR. RUIMTEGEBRUIK	
inwoners/werkende	2.1
aantal inwoners (x1000)	1940
huishoudens/werkende	1.0
aantal huishoudens 2002 (x1000)	902
wonen	
m2 per woning	211.2
aantal woningen (2005)	882649
totaal bebouwd gebied 2000 (x1ha)	27251
waarvan woningen	18644
gem. aantal personen per huish	2.2
mobiliteit	
ha hoofdwegennet	5288
ha spoor	874
recreatie	
totaal recreatie gebied 2000 (x1ha)	24114
m2/persoon	124

Bron: CBS Statline, bewerking SEO

¹¹ Dat ook bepaalde sectoren in de economie (meer dan andere) gebruik maken van dezelfde (spoor-)wegen wordt hier niet doorberekend. Er zouden hierdoor dubbelstellingen ontstaan, omdat we het totale (spoor-)wegennet al hebben toegeschreven aan de werkenden. Hierbij komt ook nog eens dat het verkeer uit hoofde van 'productie' niet de capaciteit van het (spoor-)wegennet bepaalt.

Aangezien woon-werkafstanden en recreatiepatronen vaak gerelateerd zijn aan inkomens- en opleidingsniveau hebben we om sectorale verschillen in beeld te brengen kengetallen geconstrueerd op basis van opleidingsniveau en sector (zie Tabel 4.5). Het idee achter de relatie is dat hoe hoger het inkomens- of opleidingsniveau hoe groter de woon-werkafstand. Daarentegen geldt dat hoe hoger het gemiddelde opleidingsniveau des te lager het aantal uren beschikbaar voor recreatie. Op basis van de sectorale verschillen in het opleidingsniveau en de gegevens van het CBS over tijdsbesteding (uren vrije tijd) en mobiliteit (onderzoek verplaatsingsgedrag/ mobiliteitsonderzoek Nederland) zijn de kengetallen geconstrueerd. Hiermee kunnen we een sectorale nuancering aanbrengen in het indirecte ruimtegebruik met betrekking tot mobiliteit en recreatie.

Tabel 4.5 Sectorale kengetallen mobiliteit en recreatie

	Totaal	industrie	landbouw	bouwnijverheid	distributie	fin. en zak. dv	consum.diensten	non-profit sector
KENGETALLEN MOBILITEIT EN RECREATIE								
woonwerk-reistijd	1	0.94	0.87	0.94	0.97	1.04	0.94	1.04
vrije tijd	1	0.99	0.98	1.03	1.02	0.97	1.01	0.97

Bron: CBS Statline, bewerking SEO

Tabel 4.6 laat het aantal vierkante meters per werkende zien voor wonen, mobiliteit¹² en recreatie. Het totale indirecte ruimtegebruik in de AEV-regio is 537 vierkante meter per werkende. Ruim 200 hiervan wordt in beslag genomen door de woonfunctie. Mobiliteit beslaat ongeveer 67 vierkante meter per werkende en er is ruim 260 vierkante meter recreatieruimte per werkende in de AEV-regio. Werkenden in de financiële & zakelijke dienstverlening en de non-profit sector hebben gemiddeld langere reistijden en hebben daarom een groter ruimtebeslag dan de werkenden in de andere sectoren. Met betrekking tot

¹² Bij de berekening van het aantal vierkante meters per werkende voor mobiliteit hebben we nog een correctiefactor voor landbouw toegepast.

recreatie hebben deze sectoren juist een kleiner ruimtebeslag, aangezien de werkenden in deze sectoren gemiddeld minder vrije tijd hebben.

Tabel 4.6 Indirect ruimtegebruik

	Totaal	industrie	landbouw	bouwnijverheid	distributie	fin. en zak. dv	consum.diensten	non-profit sector
INDIRECTE RUIMTEGEBRUIK								
wonen								
m2/werkende	208	208	208	208	208	208	208	208
mobiliteit								
m2/werkende	67	63	29	63	65	70	63	70
recreatie								
m2/werkende	263	259	257	271	268	256	265	255
TOTALE INDIRECTE RUIMTEGEBRUIK								
m2/werkende	537	530	493	542	540	533	536	533

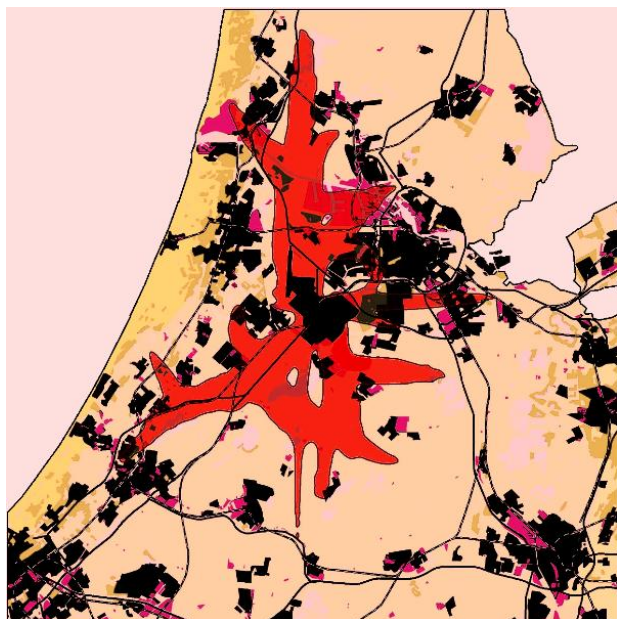
Bron: CBS Statline, bewerking SEO

De band tussen economische activiteit en ruimtegebruik is niet voor alle vormen van ruimtegebruik even sterk. Productie-activiteiten brengen automatisch een zekere mate van mobiliteit met zich mee. Ook worden daarbij altijd arbeidskrachten ingezet. Van de werkenden in de AEV-regio woont het grootste gedeelte ook in de regio. Daarentegen kan recreatie ook buiten de regio plaatsvinden en is recreatie ook minder direct aan productie gekoppeld. Dit impliceert dat uitbreiding van de productie min of meer van zelf leidt tot meer ruimtebeslag voor wonen en mobiliteit. Meer ruimtebeslag voor recreatie treedt echter alleen op als voor de extra werkenden en inwoners ook extra recreatiemogelijkheden worden geschapen.

Naast wonen, mobiliteit en recreatie is er ook indirect ruimtebeslag dat voortkomt uit milieu-effecten. Zo mogen er geen woningen worden gebouwd rond fabrieken met externe veiligheidsrisico's en vlak bij snelwegen. Rond Schiphol mogen vanwege geluidhinder geen woningen worden gebouwd in de zogenaamde 20 Ke-zone. Het gaat vaak om 'partieel ruimtebeslag': beperkingen van het gebruik van de ruimte, zonder dat alle vormen van gebruik onmogelijk worden. Soms is gebruik voor kantoren nog wel mogelijk;

in de meeste gevallen is in deze gebieden landbouw toegestaan. Dergelijk ruimtebeslag blijft in dit hoofdstuk buiten beschouwing (in Kaart 4.1 is ter illustratie de 20Ke-zone rond Schiphol weergegeven). Bij eventuele vervolganalyses zou ook partieel ruimtebeslag een rol kunnen spelen.

Kaart 4.1 20 Ke-zone Schiphol: partieel ruimtebeslag

Bron: Nota Ruimte, PKB-kaart 3

4.5 Totaal ruimtebeslag per sector

Het totale ruimtegebruik in de AEV-regio is samengevat in Tabel 4.7. Het totale ruimtegebruik in de regio is gemiddeld 663 vierkante meter per werkende (exclusief landbouw). De verschillen tussen de sectoren ontstaan door de verschillen in het directe ruimtegebruik van economische activiteit. De sector financiële en zakelijke dienstverlening gebruikt het minste aantal vierkante meters per werkende; 578 m2. De sector landbouw gebruikt het

meest; 61776 m2; dit is ongeveer honderd keer zo veel als het ruimtebeslag van andere economische activiteiten. Indien de sector landbouw buiten beschouwing wordt gelaten zijn de verschillen tussen de sectoren relatief klein: het verschil tussen de sector financiële & zakelijke dienstverlening (578 m2 per werkende) en consumentendiensten (745 m2 per werkende) is ongeveer een kwart.

Tabel 4.7 Totale ruimtegebruik van economische activiteiten/werkende ¹³

	Totaal	industrie	landbouw	bouwnijverheid	distributie	fin. en zak. dv	consum.diensten	non-profit sector
RUIMTEGEBRUIK								
productie								
m2/werkende	126	133	61239	66	178	45	209	71
wonen								
m2/werkende	208	208	208	208	208	208	208	208
mobiliteit								
m2/werkende	67	63	29	63	65	70	63	70
recreatie								
m2/werkende	263	259	257	271	268	256	265	255
TOTALE RUIMTEGEBRUIK								
m2/werkende	663	663	61732	608	718	578	745	604

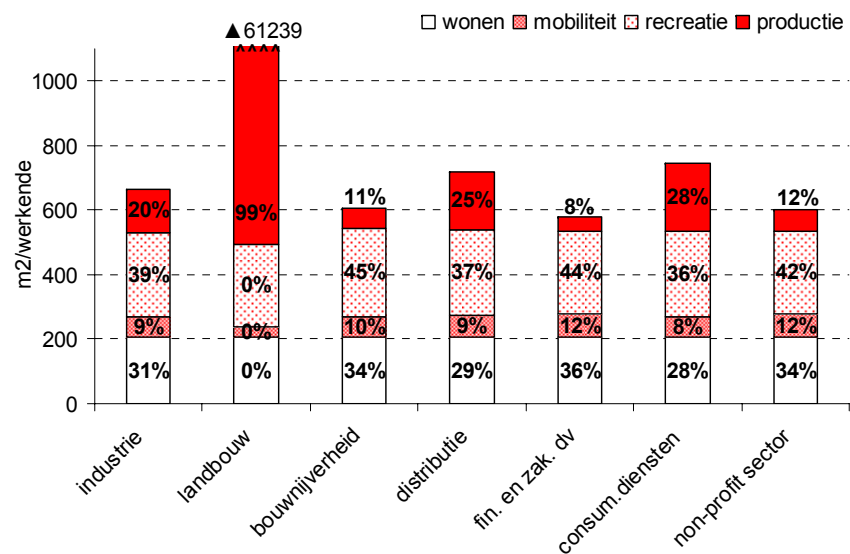
Bron: CPB (2005), De vraag naar ruimte, CBS Statline, bewerking SEO

De productie, het directe ruimtebeslag, is ongeveer een vijfde van de totale ruimtebeslag van economische activiteit (exclusief landbouw) in de AEV-regio (zie Tabel 4.7). Recreatie legt met ongeveer veertig procent een twee keer zo groot beslag op de ruimte. Wonen en mobiliteit beslaan respectievelijk ongeveer één derde en één tiende van de benodigde ruimte.

In Figuur 4.2 is per sector (de verdeling van) het ruimtegebruik grafisch weergegeven. Uit de figuur valt af te lezen dat (buiten de sector landbouw) het directe ruimtegebruik tussen de 8 en 28 procent van het totale ruimtebeslag is.

¹³ Het cijfer voor productie in de totaal kolom is een gemiddelde van de sectoren exclusief de sector landbouw.
SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

Figuur 4.2 Ruimtegebruik in vierkante meters per werkende en als percentage van totaal

Tabel 4.8 Totaal ruimtegebruik in de AEV-regio per sector

	Totaal	industrie	landbouw	bouwnijverheid	distributie	fin. en zak. dv	consum. diensten	non-profit sector
TOTALE RUIMTEGEBRUIK								
aantal werkenden								
duizenden banen (cbs, 2002)	918	87	10	47	95	255	177	248
totale ruimtegebruik per werkende								
m2/werkende	663	663	61732	608	718	578	745	604
totale ruimtegebruik per 1000 euro TGW								
m2 per 1000 euro tgw	10	9	1275	13	10	7	12	12
totale ruimtegebruik								
ha (x1000)	117.3	5.8	58.6	2.9	6.8	14.7	13.2	15.0

Bron: CPB (2005), De vraag naar ruimte, Kantorenmonitor (2006), CBS Statline, bewerking SEO

In Tabel 4.8 is het totale ruimtegebruik per werkende in een sector vermenigvuldigd met het aantal werkenden in de betreffende sector. De

optelsom van dat geheel komt ongeveer overeen met de cijfers met betrekking tot het bodemgebruik van het CBS.

De totale AEV-regio omvat bijna 160.000 hectare (grond en water). Het CBS berekent dat er ongeveer 36.000 hectare water is (niet-recreatief en IJsselmeer & Markermeer). Het totale ruimtegebruik berekend in dit hoofdstuk is ruim 117.000 hectare; dit komt ongeveer overeen met de gegevens van overeenkomstige categorieën van het CBS. Een restpost is echter het semi-bebouwde gebied in de CBS-gegevens (ongeveer 6.000 hectare); dit omvat onder ander begraafplaatsen, stortplaatsen en dergelijke.

Ruimtegebruik in de AEV-regio vergeleken met Nederland

Het ruimtegebruik van werkenden in de AEV-regio is niet gelijk aan dat van werkenden in Nederland als geheel. De ruimte in de AEV-regio is schaarser en wordt daarom anders aangewend. Op basis van cijfers van het CBS en CPB is voor Nederland als geheel een soortgelijk ruimtebeslag te berekenen. In Tabel 4.9 is het ruimtebeslag weergegeven. In één opslag valt hier uit op te maken dat er in de AEV-regio efficiënter wordt omgegaan met ruimte. De productie (exclusief landbouw) neemt per werkende in Nederland als geheel ruim twee keer zo veel vierkante meters in beslag. Ditzelfde geldt ook voor mobiliteit. De recreatieruimte per werknemer in Nederland is ruim drie keer zo groot als in de AEV-regio.

Tabel 4.9 Totale ruimtegebruik van economische activiteit in de AEV-regio en Nederland

RUIMTEGEBRUIK	AEV-regio	Nederland
productie		
m2/werkende	126	263
wonen		
m2/werkende	208	343
mobiliteit		
m2/werkende	67	167
recreatie		
m2/werkende	263	834
TOTALE RUIMTEGEBRUIK		
m2/werkende	663	1606

Bron: CPB (2005), De vraag naar ruimte, Kantorenmonitor, CBS Statline, bewerking SEO

Noot: Het cijfer voor productie is een gemiddelde van alle sectoren met uitzondering van landbouw

Uit Tabel 4.10 blijkt dat ook in iedere afzonderlijke sector het ruimtegebruik per werkende in de AEV-regio beduidend lager ligt dan het ruimtegebruik per werkende in Nederland als geheel.

Tabel 4.10 Totale ruimtegebruik van economische activiteit per sector in de AEV-regio en Nederland

	Totaal	industrie	landbouw	bouwnijverheid	distributie	fin. en zak. dv	consum.diensten	non-profit sector
RUIMTEGEBRUIK								
productie (m2/werkende)								
AEV-regio	126	133	61239	66	178	45	209	71
Nederland	263	282	101485	160	337	89	371	238

Bron: CPB (2005) De vraag naar ruimte, Kantorenmonitor, CBS Statline, bewerking SEO

Noot: Het cijfer voor productie is een gemiddelde van alle sectoren met uitzondering van landbouw

4.6 Conclusies

Uit deze analyse van het grondgebruik voor economische activiteiten in de AEV-regio kan het volgende worden geconcludeerd:

- In de AEV-regio wordt per werkende ongeveer de helft minder ruimte gebruikt dan in Nederland als geheel.
- Zelfs in één van de meest verstedelijkte gebieden van Nederland – de AEV regio – wordt de meeste ruimte gebruikt voor landbouw en recreatie. Een groot deel van deze ruimte ligt buiten de 20-Ke zone van Schiphol. Per werknemer en per euro toegevoegde waarde gebruikt de landbouw ongeveer honderd keer zo veel ruimte als de andere sectoren.
- Het totale ruimtegebruik per werkende en per euro toegevoegde waarde is ongeveer hetzelfde voor industrie en dienstverlening. Het

ruimtebeslag van de productie is bij de industrie weliswaar groter, maar het indirecte ruimtebeslag van wonen en recreatie verschilt niet sterk. Het indirecte ruimtebeslag is veel groter dan het ruimtegebruik voor productie.

- Deze vingeroefening leert dat het in principe mogelijk is om op regionale schaal ‘footprints’ te maken voor de vraag naar ruimte van economische activiteiten. Het verdient aanbeveling om dit nader uit te werken. In een dergelijke analyse vormt, naast een verdere sectorale uitsplitsing, met name een confrontatie met het aanbod van ruimte een belangrijk aandachtspunt.

5 De arbeidsmarkt

Op de arbeidsmarkt ontmoeten vraag naar en aanbod van arbeid elkaar. De geëffectueerde vraag of werkgelegenheid komt in 5.1 aan bod. Deze volgt uit de ontwikkeling van de productie (hoofdstuk 3) en de arbeidsproductiviteitsgroei. De werkgelegenheid wordt geschat in arbeidsjaren, in banen (sommigen werken in deeltijd) en in personen (anderen hebben twee banen). Het aanbod van arbeid bestaat uit personen die werken of werkloos zijn. Hun aantal wordt bepaald door de bevolkingsontwikkeling (5.2) en de arbeidsparticipatie (5.3). Vraag en aanbod sluiten niet precies op elkaar aan. Er is werkloosheid (5.4) en er zijn verschillen in gevraagde en aangeboden kwaliteiten ('mismatch' in 5.5).

5.1 Werkgelegenheid

De werkgelegenheid gemeten in arbeidsjaren is in de regio Amsterdam vier jaar achtereenvolgens afgenomen, van 806 duizend in 2001 tot circa 777 in 2005. In 2006 wordt echter weer een toeneming verwacht met 10 duizend en in 2007 zelfs met 16 duizend arbeidsjaren. Daarmee is het verlies over de vier afgelopen jaren bijna goedgegemaakt.

Gemeten in banen was het beeld wat gunstiger, maar niettemin daalde ook het aantal banen – klein en groot - drie jaar op rij, van in totaal 1246 duizend in 2002 tot naar schatting 1206 duizend in 2005. De prognose voor 2006 luidt echter +18 duizend en voor 2007 +29.000 banen in de hele regio Amsterdam (zie Tabel 5.1). In Bijlage 2 is het aantal (vanaf 1 uur pw) per sector en deelgebied weergegeven.

De productiegroei is niet altijd maatgevend voor de groei van de werkgelegenheid in een jaar. Er is een trendmatige groei van de arbeidsproductiviteit door technologische ontwikkelingen en organisatorische

verbeteringen, maar van jaar tot jaar varieert de arbeidsproductiviteit ook door onder- en overbezetting.

In de neergaande conjunctuur wordt overtollige arbeid nog een tijdlang aangehouden, in de opgaande conjunctuur heeft uitbreiding van het personeelsbestand pas plaats nadat de onderbezetting is verdwenen. De arbeidsproductiviteit als quotiënt van productie- en arbeidsvolume daalt daardoor aanvankelijk in de neergaande conjunctuur en schiet omhoog in de eerste fase van de opgaande conjunctuur. Zo nam tijdens het inzettende conjunctuurherstel in 2004 de arbeidsproductiviteit sterk toe (+3,8%) en ook nog in 2005 (+2,2%) toen het herstel even haperde. In beide jaren was er daardoor verlies van werkgelegenheid. Inmiddels zitten de bedrijven niet meer zo ruim in de arbeid en zal de arbeidsproductiviteit daarom min of meer groeien in het trendmatige tempo. In 2006 zal dat naar verwachting nog met 1,9% zijn (Nederland 1,4%) en in 2007 met 1,4% (Nederland 1,1%). De productie groeit dan harder en de werkgelegenheid kan dus stijgen. In banen wat meer dan in arbeidsjaren vanwege het grote aantal deeltijdbanen. De 'banen/arbeidsjaren ratio' neemt echter niet verder toe.

Tabel 5.1 De banengroei in de regio Amsterdam (banen vanaf 1 uur/week)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
regio Amsterdam						
groei productie (%)	3.1	-0.1	2.1	1.7	3.1	3.6
groei arbeidsproductiviteit (%)	3.5	1.3	3.9	2.4	1.9	1.4
groei arbeidsjaren (%)	-0.4	-1.4	-1.7	-0.6	1.2	2.2
groei banen (%)	0.5	-1.2	-1.6	-0.4	1.5	2.3
aantal banen x 1000	1240	1246	1231	1212	1206	1224
<i>nv landbouw en industrie</i>	121	122	120	115	114	115
<i>nv bouw/nijverheid</i>	51	52	49	46	44	46
<i>nv groothandel & transport</i>	176	181	175	167	168	173
<i>nv fin. en zak. dienstverlening</i>	305	309	300	289	287	304
<i>nv ov. commerciële dienstv.</i>	257	247	244	245	243	251
<i>nv non-profitsector</i>	330	336	343	349	350	364

vervolg Tabel 5.1

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
Amsterdam							
groei productie (%)	4.4	1.0	1.4	1.5	2.9	3.4	
groei arbeidsproductiviteit (%)	5.9	2.8	3.2	2.3	1.6	1.4	
groei arbeidsjaren (%)	-1.4	-1.8	-1.7	-0.7	1.3	2.0	
groei banen (%)	-0.1	-1.5	-1.7	-0.5	1.5	2.1	
aantal banen x 1000	591	590	581	572	568	577	589
Zaanstreek/Waterland							
groei productie (%)	2.6	-0.7	1.8	1.4	2.4	2.7	
groei arbeidsproductiviteit (%)	2.7	0.0	3.3	1.8	1.2	0.8	
groei arbeidsjaren (%)	0.0	-0.6	-1.5	-0.4	1.3	1.9	
groei banen (%)	-0.3	-0.4	-1.1	-0.3	1.5	2.1	
aantal banen x 1000	129	129	129	127	129	131	
Amstelland/Meerlanden							
groei productie (%)	0.9	-2.1	2.7	1.9	4.0	4.7	
groei arbeidsproductiviteit (%)	1.3	-0.2	4.9	3.1	2.9	1.8	
groei arbeidsjaren (%)	-0.4	-1.9	-2.1	-1.1	1.1	2.8	
groei banen (%)	0.9	-1.5	-2.3	-1.0	1.4	3.0	
aantal banen x 1000	269	272	268	262	259	263	271
Haarlem/IJmond							
groei productie (%)	3.3	-0.1	3.2	2.0	2.7	2.9	
groei arbeidsproductiviteit (%)	0.9	1.2	5.1	2.2	1.5	1.1	
groei arbeidsjaren (%)	2.4	-1.3	-1.8	-0.2	1.2	1.8	
groei banen (%)	2.7	-1.4	-1.5	0.1	1.5	2.0	
aantal banen x 1000	187	192	189	187	187	190	193
Almere							
groei productie (%)	3.0	2.2	3.6	2.8	3.5	3.9	
groei arbeidsproductiviteit (%)	2.7	-0.4	3.6	1.9	1.6	1.2	
groei arbeidsjaren (%)	0.3	2.6	0.0	0.9	1.9	2.6	
groei banen (%)	-0.5	2.3	0.4	1.2	2.4	3.0	
aantal banen x 1000	63	63	64	64	65	67	69

Bron: ramingen SEO

In de nijverheid (landbouw, delfstoffenwinning, verwerkende industrie, energiebedrijven en bouwnijverheid) zal de netto banengroei vrijwel nihil zijn.

Hier komt slechts een eind aan de daling van het aantal banen. In deze sector groeit de arbeidsproductiviteit harder dan in de dienstverlening, terwijl in de industrie de productiegroei bovendien bescheiden is.

In de producentendienstverlening – distributie en financiële en zakelijke dienstverlening – is de verwachte productiegroei in 2006 en 2007 met 4% of meer per jaar hoog, terwijl de arbeidsproductiviteitsgroei in de distributiesector wél groot is, maar in de financiële en zakelijke dienstverlening bij het gemiddelde ten achter blijft. In groothandel en transport is er dientengevolge pas banengroei in 2007 (+5.000), maar in de financiële en zakelijke dienstverlening komen er naar schatting in 2006 al 7.000 banen bij, gevolgd door 10.000 in 2007. In 2006 zal het uitzendwerk nog flink groeien.

In de non-profit sector groeit de productie van de overheid nauwelijks, maar er is wel groei in de zorg. In deze sector stijgt de arbeidsproductiviteit niet en daardoor neemt de werkgelegenheid er toe. In totaal met ongeveer 7.000 banen in zowel 2006 als 2007.

De commerciële dienstverlening aan consumenten (kleinhandel, autohandel, horeca, persoonlijke dienstverlening) heeft na jaren van banenverlies door koopkrachtdaling weer vooruitzichten op enige banengroei. Naar schatting gaat het om +4.000 banen in 2006 en in 2007.

In alle deelgebieden is de verwachte banengroei in 2006 circa 1,5%, behalve in Almere (2,4%). De verschillen in productiegroei worden gecompenseerd door verschil in arbeidsproductiviteitsgroei. In Amstelland/Meerlanden groeit het productievolume in 2006 met naar schatting 4%, maar in de distributiesector is de groei van de arbeidsproductiviteit ook hoog, zodat die 4% productiegroei de zelfde relatieve banengroei oplevert als de 2,7% productiegroei in Haarlem/IJmond. Alleen in Almere leidt de combinatie van hoge productiegroei en gemiddelde arbeidsproductiviteitsgroei tot een relatief grote banengroei in dat jaar.

In 2007 vlakt de arbeidsproductiviteitsgroei wat af en komt behalve in Almere ook in Amstelland/Meerlanden de banengroei op 3%. In de overige deelgebieden blijft dat 2%, wat niettemin een forse stimulering van de werkgelegenheid inhoudt.

de middellange termijn

Na 2007 is er minder zicht op het tempo van banengroei. In paragraaf 3.4 werden twee lange termijn scenario's voorzien van een conjunctuurbeweging. In het scenario van hoge groei werd de conjuncturele top in 2008 bereikt met een groei van het productievolume van 5,5% en bleef die groei hoog in 2009 en 2010. Dit paste in een conjunctuurgolf waarin het volgende dal in 2012 zou vallen bij een productiegroei van nog altijd 1,5%. In het scenario van lage groei daarentegen werd de top van de conjunctuur al bereikt in 2007 en zwakte de groei daarna snel af tot 0% in 2010 met het bijpassende conjuncturele dal in 2011 (-1,5%).

Deze twee extreme ontwikkelingen geven een verschillende banengroei te zien. In het scenario van lage groei neemt ook de arbeidsproductiviteit niet sterk toe. Bovendien zal in de neerwaartse conjunctuur aanvankelijk nog veel arbeid worden aangehouden door bedrijven, zodat in 2009 en 2010 de arbeidsproductiviteitsgroei extra laag zal zijn. Deze overwegingen leiden tot een raming van de arbeidsproductiviteitsgroei van 1,4% in 2008 (even veel als in 2007) en van 0,9% in 2009 en 0,5% in 2010. Het resultaat is nog voortgaande banengroei in 2008, zij het in een langzamer tempo, vrijwel stilstand in 2009 en banenverlies in 2010.

In het scenario van hoge groei neemt ook de arbeidsproductiviteit fors toe; van 1,4% in 2007 tot 2,4% in 2008 en tot 3% in 2009, om daarna op 2% in 2010 te komen. Na de sterke banengroei in 2007 met 2,3% volgt het jaar 2008 met nog eens 3% banengroei. Vervolgens zwakt het tempo af tot ongeveer 1,5% in 2009 en 2010. Daarmee komt het aantal banen in de regio Amsterdam in 2010 op 1331 duizend. Dat zijn er 72 duizend meer dan in het scenario van lage groei.

Tabel 5.2 De banengroei in de regio Amsterdam volgens twee scenario's

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
het lage groeiscenario						
groei productie (%)	1.7	3.1	3.6	2.1	1.0	0.1
groei arbeidsproductiviteit (%)	2.4	1.9	1.4	1.4	0.9	0.5
groei banen (%)	-0.4	1.5	2.3	0.7	0.1	-0.3
aantal banen x 1000	1206	1224	1253	1263	1264	1259
<i>nv voor lager geschoolden</i>	218	212	207	203	198	192
<i>nv voor middelbaar geschoolden</i>	512	522	536	538	535	531
<i>nv voor hoger geschoolden</i>	477	491	510	521	530	536
het hoge groeiscenario						
groei productie (%)				5.6	4.6	3.6
groei arbeidsproductiviteit (%)				2.4	3.0	2.0
groei banen (%)				3.0	1.6	1.5
aantal banen x 1000				1291	1312	1331
<i>nv voor lager geschoolden</i>				208	206	203
<i>nv voor middelbaar geschoolden</i>				549	555	560
<i>nv voor hoger geschoolden</i>				534	551	568

Bron: SEO

Wanneer de banengroei wordt uitgewerkt naar de vereiste kennis of scholing (Tabel 5.2) blijkt het verschil voor 11.000 banen betrekking te hebben op laag geschoold werk (bo en vmbo), voor 29.000 banen op werk voor middelbaar geschoolden (havo, vwo, mbo) en voor 32.000 op werk voor hoger geschoolden (hbo en wo). Dergelijke cijfers zijn slechts indicatief. Niet alle banen vereisen een bepaald diploma en de berekening is gebaseerd op het extrapoleren van ontwikkelingen per bedrijfstak uit het verleden.

5.2 Bevolkingsontwikkeling

Het tempo van bevolkingsgroei neemt de laatste jaren af (Figuur 5.1). Zowel het natuurlijk verloop (geboorte minus sterfte) als het migratiesaldo zijn afgenomen. De daling van het natuurlijk verloop wordt veroorzaakt door

minder geboorten, het migratiesaldo is negatief geworden door meer emigratie en minder immigratie. Voor Nederland is het migratiesaldo beperkt tot het saldo met het buitenland, voor de regio Amsterdam komt daar het migratiesaldo met overig Nederland bij en voor de deelregio's bovendien het verhuissaldo met de andere deelgebieden. Regionale ontwikkelingen volgen daarom niet zomaar de nationale. Het bevolkingsverloop in Figuur 5.1 laat zien dat de regio Amsterdam in het verleden veel sterkere fluctuaties in bevolkingsgroei kende dan heel Nederland, zowel in negatieve als positieve richting.

Nederland

De nieuwe CBS-prognose voor de middellange termijn (zie Coen van Duin, *Bevolkingsprognose 2005-2011: stabiele lage groei*, CBS, Bevolkingstrends, 1e kwartaal 2006) gaat voor Nederland uit van een blijvend lage bevolkingsgroei. Het natuurlijk verloop bedroeg +0,3% van de bevolking in 2005 en zal afnemen tot ongeveer 0,2% in 2010. Het migratiesaldo was in 2005 gedaald tot circa -0,15% van de bevolking (in 2001 nog +0,35%) en zal volgens de CBS-raming weer juist positief worden in 2010. Deze ontwikkeling past in het lange termijn lage groei scenario van het CPB (*Regional Communities*). De bevolkingsgroei varieert op korte termijn vooral met de arbeidsmigratie en deze neemt sterk toe in het lange termijn hoge groei-scenario (*Global Economy*). Het migratiesaldo bedraagt voor heel Nederland volgens dit scenario +65.000 in 2010.

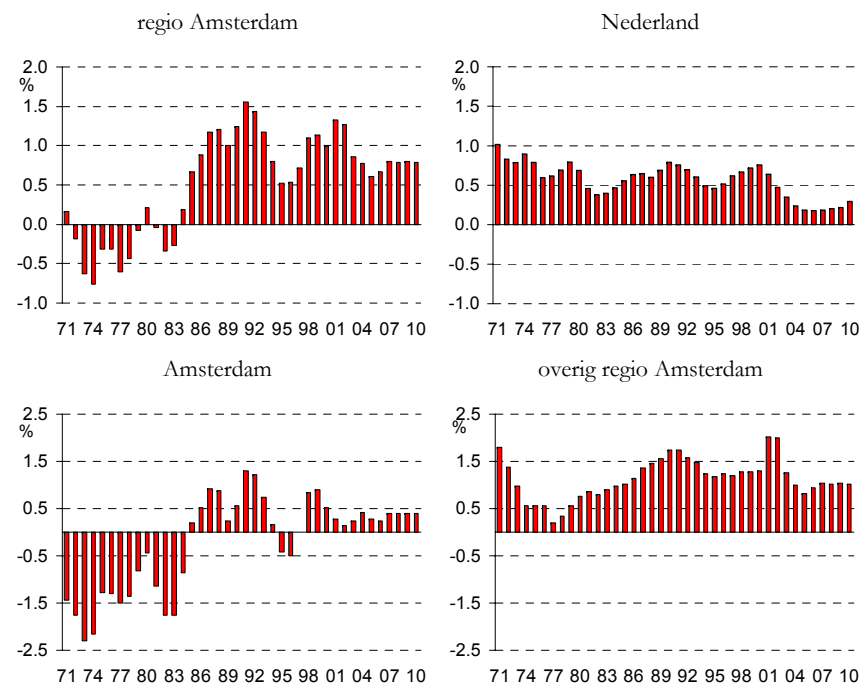
regio Amsterdam

De bevolking in de regio Amsterdam groeide in 2005 met 0,6%; harder dan de Nederlandse bevolking met 0,2%. Naar verwachting blijft er verschil, maar wordt dat kleiner. Onder de veronderstelling dat de woningbouw in de regio Amsterdam in de jaren 2008, 2009 en 2010 niet veel afwijkt van die in 2007 (zie paragraaf 3.2.1) daalt het tempo van de bevolkingsgroei in 2010 naar schatting tot 0,5% per jaar, terwijl de nieuwe CBS-prognose voor heel Nederland in dat jaar op 0,3% uitkomt. In 2005 woonden er in de regio Amsterdam 1.945.000 mensen. In 2006 komen er naar schatting 13.000 bij en in 2007 16.000. In 2009 wordt de 2 miljoen gepasseerd en in 2010 zijn er naar

SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

schatting 2.021.000 inwoners (zie Tabel 5.3). Bij een hogere arbeidsmigratie in het hoge groeiscenario neemt de bevolking naar schatting met 1.250 mensen extra toe in 2008, met 2.500 in 2009 en met 4.000 in 2010. Het inwonertal zou dan 2.029.000 bedragen in 2010.

Figuur 5.1 De bevolkingsgroei (%) in de regio Amsterdam en Nederland (1971-2010)

Bron: CBS, Dienst O en S gemeente Amsterdam en SEO voor voorspellingen

Noot: De voorspelling is gebaseerd op de lage groeivariant voor immigratie uit het buitenland

deelgebieden

In Amsterdam kan de bevolking wat sneller dan de laatste jaren gaan groeien door de grotere nieuwbouw van woningen. Bij een geraamde toevoeging van circa 2500 woningen aan de voorraad in 2006 en 2007 kan de bevolking met circa 3.000 personen per jaar groeien, gegeven het tempo van woning-

SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

verdunding in de afgelopen vijf jaar. Bij een gebruikelijke verhuisstroom naar de andere delen van de regio Amsterdam van per saldo circa -6.500 personen per jaar en een gebruikelijk aandeel in het Nederlandse migratiesaldo met het buitenland van ongeveer 11%, zullen zich dan in elk van beide jaren per saldo ruim 7.000 personen uit overig Nederland in de stad vestigen. In de jaren 2008 t/m 2010 is de situatie niet veel anders als ongeveer 4.000 woningen per jaar worden gebouwd. In het scenario van hoge groei loopt de buitenlandse immigratie echter sterk op. Er komen dan in Amsterdam in 2010 per saldo 7.000 migranten uit het buitenland in plaats van de 300, gebaseerd op de landelijke CBS-prognose, die een voortzetting is van de huidige ontwikkeling en correspondeert met het lage groei scenario. Ten dele verdringen de buitenlandse immigranten de binnenlandse uit overig Nederland, ten dele neemt het tempo van woningverdunding af. Vermoedelijk zal de Amsterdamse bevolking in 2010 dan met ongeveer 6.000 personen groeien in plaats van met 3.000.

In Almere neemt de bevolkingsgroei juist af door minder nieuwbouw. De voorraad zal naar schatting met nog slechts 1300 woningen per jaar groeien. Bij drie personen per woning – het dubbele van de Amsterdamse dichtheid – leidt dat tot een bevolkingsgroei van ongeveer 4.000 personen per jaar. In 2002 waren het er nog ruim 8.000. Het natuurlijk verloop in Almere zal waarschijnlijk fors afnemen door minder geboorten (van 1.800 in 2005 tot naar schatting 1.200 in 2010) en bij een weinig veranderende netto instroom uit de rest van de regio Amsterdam van ruim 2.000 personen per jaar, resteert een netto instroom uit overig Nederland van 500-800 personen per jaar. De netto immigratie uit het buitenland is te verwaarlozen in 2006 en 2007. In het hoge groei scenario zullen er ook geen netto 1.000 immigranten neerstrijken, zoals nog in de jaren 2000-2002. Daarvoor is te weinig ruimte. Stel dat het er 500 zijn die voor de helft in de plaats komen van migranten uit overig Nederland en voor de helft extra bevolking opleveren. Dat leidt niet tot een substantieel hogere bevolkingsgroei in Almere.

In Amstelland/Meerlanden is sprake van een aparte ontwikkeling. Noch het geboorteoverschot, noch de immigratie uit het buitenland vertoont er veel

neiging tot dalen. Weliswaar nam de netto immigratie uit het buitenland in 2003 en 2004 wat af (van 1.300 in 2002 tot ongeveer 800), maar in 2005 waren het er volgens voorlopige CBS-cijfers al weer 1.400. In dit deelgebied domineert de arbeidsmigratie en naar verwachting zal die groot blijven, zodat een min of meer constant migratiesaldo met het buitenland van 1.500 in de komende jaren een plausibel uitgangspunt lijkt. Het natuurlijk verloop groeit al vele jaren met 0,5% van de bevolking. Dat is minder dan in Almere, maar toch ruim anderhalf keer het Nederlandse gemiddelde. In 2010 schatten we het percentage op 0,35%, conform de algemene ontwikkeling (1100 personen). Bij een uitbreiding van de woningvoorraad met circa 2.000 per jaar zal de bevolking met ongeveer 5.000 personen per jaar toenemen. Gegeven het verhuispatroon binnen de regio Amsterdam zullen er jaarlijks een kleine 2.500 regiogenoten bijkomen. Het migratiesaldo met overig Nederland is dan licht positief. Een grotere buitenlandse immigratie in een hoge groei scenario zou het netto migratiesaldo op 2.000 in plaats van 1.500 kunnen brengen en de bevolkingsgroei met een paar honderd mensen extra in 2010 doen toenemen.

In Zaanstreek/Waterland leidt woningbouw na aftrek van enige sloop tot een uitbreiding van de woningvoorraad met circa 1.300 per jaar. Dat correspondeert met een bevolkingsgroei van circa 2.300 personen. Het natuurlijk verloop bedraagt thans 1.200 per jaar en zal waarschijnlijk afnemen tot ongeveer 800 in 2010. De buitenlandse migratie zal netto onbelangrijk zijn in Zaanstreek/Waterland. Per saldo vestigen zich jaarlijks een kleine 2.000 Amsterdammers in het gebied. Er resteert een negatief migratiesaldo met overig Nederland van enkele honderden personen. Bij een hoge groei na 2007 zullen er vermoedelijk niet zo veel arbeidsmigranten bijkomen in dit gebied, maar de bevolking zou toch met een paar honderd mensen extra kunnen groeien in 2010.

In Haarlem/IJmond zal de bevolking door toenemende woningbouw harder dan in het verleden gaan groeien. De jaarlijkse groei bedraagt circa 1.500 personen. Voor een belangrijk deel zullen dat regiobewoners zijn die naar het gebied verhuizen. Echter ook het migratiesaldo met overig Nederland zal waarschijnlijk positief worden (circa +500).

Tabel 5.3 De bevolkingsontwikkeling in de regio A'dam (x 1000- jaargem.)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
regio A'dam							
bevolking per 1/1	1926	1940	1950	1966	1982	1997	2013
natuurlijk verloop	9.9	8.6	8.0	6.8	6.8	6.4	6.6
buitenlandse migratie	2.4	-1.1	-0.6	0.2	0.9	1.5	1.9
binnenlandse migratie	1.4	2.6	8.6	8.4	8.1	7.9	7.3
jaargem. bevolking	1933	1945	1958	1974	1989	2005	2021
wv 15-64 jaar	1331	1339	1348	1359	1369	1380	1391
<i>laag geschoold</i>	408	403	401	399	400	396	394
<i>middelbaar geschoold</i>	497	512	512	512	510	512	512
<i>hoog geschoold</i>	430	428	435	447	460	472	485
Amsterdam							
jaargem. bevolking	741	743	745	748	751	754	757
wv 15-64 jaar	536	539	541	544	547	550	553
<i>laag geschoold</i>	160	158	159	159	158	158	157
<i>middelbaar geschoold</i>	161	166	166	164	163	161	160
<i>hoog geschoold</i>	215	215	216	221	226	231	236
Zaanstreek/Waterland							
jaargem. bevolking	318	320	322	324	326	329	331
wv 15-64 jaar	216	216	217	218	220	221	222
<i>laag geschoold</i>	71	70	71	70	70	70	70
<i>middelbaar geschoold</i>	95	97	97	97	97	97	97
<i>hoog geschoold</i>	50	49	49	51	52	54	55
Amstelland/Meerlanden							
jaargem. bevolking	296	300	305	310	315	320	325
wv 15-64 jaar	198	201	204	207	210	213	216
<i>laag geschoold</i>	52	51	50	50	52	50	49
<i>middelbaar geschoold</i>	85	88	91	91	90	92	93
<i>hoog geschoold</i>	61	60	63	66	68	71	74
Haarlem/IJmond							
jaargem. bevolking	405	405	406	408	409	411	412
wv 15-64 jaar	265	264	264	265	266	267	267
<i>laag geschoold</i>	81	79	78	77	77	76	75
<i>middelbaar geschoold</i>	107	109	108	107	107	106	106
<i>hoog geschoold</i>	77	76	78	80	82	84	86
Almere							
jaargem. bevolking	173	177	181	185	189	193	197
wv 15-64 jaar	116	119	121	124	127	129	132
<i>laag geschoold</i>	43	43	42	42	42	43	43
<i>middelbaar geschoold</i>	49	51	51	52	53	54	56
<i>hoog geschoold</i>	28	28	29	30	31	32	33

Bron: ramingen SEO op basis van CBS en eigen ramingen

SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

potentiële beroepsbevolking

De potentiële beroepsbevolking bestaat uit alle 15-64 jarigen. Hun aandeel in de bevolking is in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw gestegen met als gevolg een fors groeiend aanbod van arbeid. In deze eeuw zal het aandeel weer teruglopen door vergrijzing. In het eerste decennium van de 21e eeuw is van een teruglopend percentage van de 15-64 jarigen in de bevolking echter nog weinig te zien in de regio Amsterdam. In heel Nederland zal er waarschijnlijk een lichte daling optreden van 67,3% in 2005 tot 67% in 2010, maar in de regio Amsterdam blijft het aandeel vermoedelijk 68,8%.

In Amsterdam wonen relatief veel 15-64 jarigen (72,6%) en wijst de trend nog op een lichte toeneming, in Haarlem/IJmond wonen er relatief weinig (65,1%) en is al sprake van een langzaam dalend percentage. Dat geldt ook voor de andere deelregio's, die min of meer in de pas lopen met de algemene ontwikkeling in Nederland. Naar schatting neemt de potentiële beroepsbevolking van de regio Amsterdam toe van 1.339.000 in 2005 tot 1.391.000 (Tabel 5.3), in het hoge groeiscenario tot ruim 1.394.000.

het opleidingsniveau van de potentiële beroepsbevolking

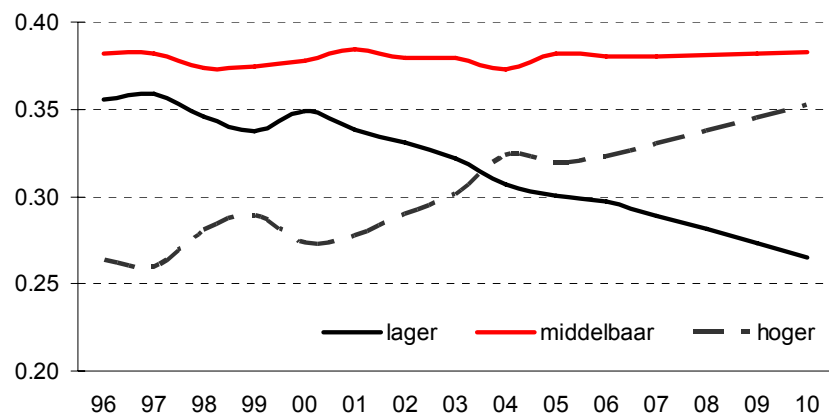
Al lange tijd is er een proces gaande waarin steeds minder lager en steeds meer hoger geschoolden deel gaan uitmaken van de potentiële beroepsbevolking. Oudere bevolkingscohorten zijn minder geschoold dan jongere en met hun uitreding, respectievelijk toetreding tot de potentiële beroepsbevolking neemt het scholingsniveau ervan toe. Van de 15-64 jarigen in de bevolking van de regio Amsterdam was in 1970 naar schatting 67% lager geschoold, 26% middelbaar en 7% hoger. In 2005 is dat beeld radicaal veranderd met 30% lager geschoolden, 38% middelbaar en 32% hoger geschoolden.

Deze ontwikkeling heeft zich uiteraard ook elders in Nederland voltrokken, al heeft de regio Amsterdam naar verhouding wat minder lager en middelbaar en wat meer hoger geschoolden (Nederland in 2005 33% lager, 41% middelbaar en 26% hoger geschoold). Met name in Amsterdam wonen veel hoger geschoolden. Hun aandeel in de potentiële beroepsbevolking is er circa 40%.

SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

De geleidelijke substitutie van lager door hoger geschoolden in de potentiële beroepsbevolking is nog niet tot staan gekomen. In alle deelgebieden wordt een verdere groei van het aandeel van hoger geschoolden ten koste van lager geschoolden verwacht. Het tempo waarin dat gebeurt is geschat uit extrapolatie van de ontwikkeling in de afgelopen 10 jaar (zie Figuur 5.2). Wel is het tempo van daling van het aandeel van lager geschoolden wat afgezwakt.

Figuur 5.2 Het verloop van de scholingsaandelen in de potentiële beroepsbevolking van de regio Amsterdam

Bron: berekeningen SEO uit CBS, EBB (StatLine) en eigen schattingen

De gemaakte veronderstellingen houden in dat in de periode 2005-2010 het aantal lager geschoolden in de potentiële beroepsbevolking van de regio Amsterdam met 9.000 afneemt tot 394.000, het aantal middelbaar geschoolden met 512.000 constant blijft en het aantal hoger geschoolden met 57.000 groeit (Tabel 5.3).

5.3 Arbeidsparticipatie

De feitelijke beroepsbevolking bestaat naar de huidige Nederlandse definitie uit 15-64 jarigen die werken voor 12 uur of meer per week of werkloos zijn en actief op zoek zijn naar een baan voor 12 uur of meer per week en binnen

korte tijd aan de slag kunnen gaan. De 15-64 jarigen die niet tot de beroepsbevolking, maar tot de 'inactieven' behoren, hebben een minder sterke binding met de arbeidsmarkt. Zij werken minder dan twaalf uur per week, of willen wel langer werken, maar zijn niet binnen 14 dagen beschikbaar, of niet actief op zoek naar een baan van 12 uur of meer per week. Soms studeren ze nog of vervullen ze zorgtaken en zijn daardoor pas na langere tijd beschikbaar. Tenslotte zijn er categorieën, zoals vervroegde uittreeders, renteniers en arbeidsongeschikten, waarvan de binding met de arbeidsmarkt ook op langere termijn minder sterk is, maar niet geheel ontbreekt.

Met minder bevolkingsgroei en toenemende vergrijzing zal de economische groei in de toekomst waarschijnlijk gaan afnemen. Arbeid wordt een beperkende productiefactor. Als remedies tegen afnemende groei kunnen worden genoemd:

- een ruimer immigratiebeleid
- meer woningbouw om immigranten uit buitenland en/of overig Nederland te kunnen huisvesten
- meer infrastructuur om grotere stromen inkomende pendelaars te kunnen ontvangen
- stimulering van innovaties om de arbeidsproductiviteitsgroei te vergroten
- vergroting van de arbeidsparticipatie door hervorming van de sociale zekerheid en andere maatregelen, zoals kinderopvang.

In deze paragraaf verkennen we de mogelijkheden van een grotere arbeidsinzet aan de hand van de huidige arbeidsparticipatie. De inzet van arbeid neemt toe wanneer de werkende beroepsbevolking meer uren per week gaat werken. In Nederland wordt meer dan elders in deeltijd gewerkt, zodat meer voltijdarbeid een bijdrage kan leveren aan een grotere inzet van arbeid in het productieproces. Meer in de belangstelling staan momenteel echter vergroting van de beroepsbevolking door verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd (geleidelijke verschuiving naar 67 jaar, zoals bijvoorbeeld in Japan en de VS) en vergroting van de arbeidsparticipatie door het terug dringen van vervroegde

uittreding en het beperken van de sociale zekerheid (vooral in Europa). In de lange termijn scenario's van het CPB uit 2004 is meer of minder sociale zekerheid naast meer of minder globalisering de bepalende factor voor het tempo van economische groei.

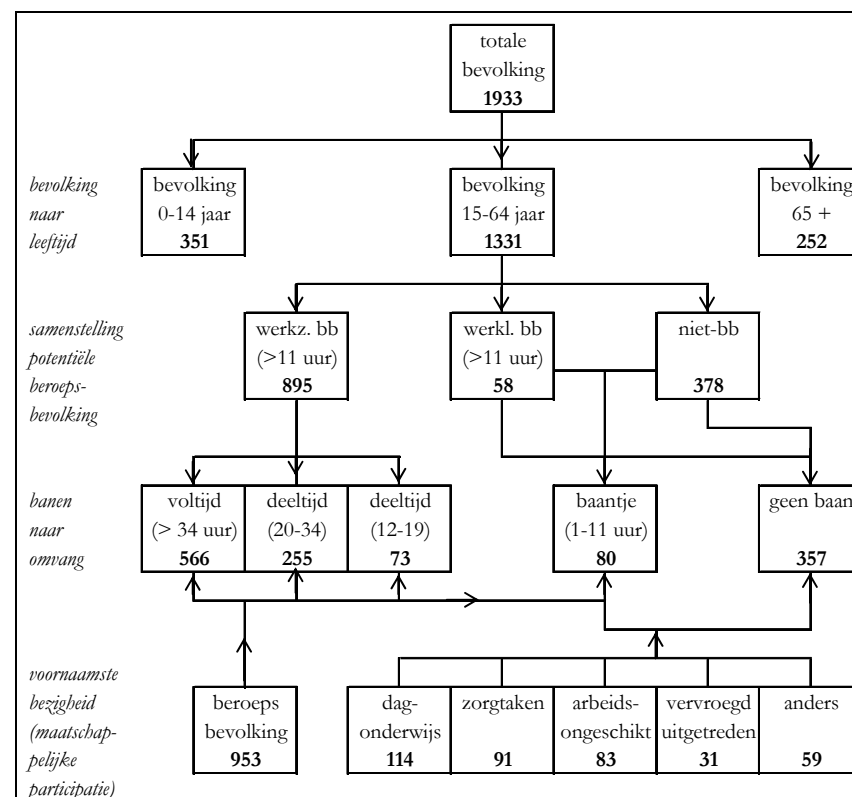
de samenstelling van de potentiële beroepsbevolking

De potentiële beroepsbevolking in de regio Amsterdam telde in 2004 ongeveer 1,3 miljoen personen, circa tweederde van de totale bevolking (Figuur 5.3). Hiervan behoren er ongeveer 895 duizend tot de werkende beroepsbevolking, 58 duizend tot de werkloze beroepsbevolking en de resterende 378 duizend behoren niet tot de beroepsbevolking. Dat wil zeggen hebben geen baan van 12 uur of meer per week en zoeken daar ook niet actief naar en/of zijn niet in staat binnen 14 dagen aan de slag te gaan.

Van de werkende beroepsbevolking heeft ruim 60% een voltijdbaan van 35 uur of meer per week. De rest werkt in deeltijd; ongeveer 255 duizend personen tussen de 20 en 35 uur per week en ruim 70 duizend tussen de 12 en 20 uur. Tenslotte zijn er nog ongeveer 80 duizend personen, die grotendeels niet tot de beroepsbevolking worden gerekend, maar wel een baantje hebben van minder dan 12 uur per week (tot de werkloze beroepsbevolking behoren ook personen met een kleine baan die een grotere willen). Uiteindelijk blijven er 357 duizend inwoners van 15-64 jaar over, die in het geheel geen baan hebben.

De 15-64 jarigen die niet tot de beroepsbevolking behoren en geen of een kleine baan hebben kunnen worden ingedeeld naar hun voornaamste bezigheid. Dat zijn dagonderwijsvolgenden (circa 114.000), personen met zorgtaken (91.000), arbeidsongeschikten (83.000), vervroegde uittreeders (31.000) en een restcategorie (59.000). De aantallen in deze categorieën berusten op schattingen. Een indeling naar maatschappelijke participatie stuit op het probleem van dubbeltellingen. Iemand kan arbeidsongeschikt zijn of dagonderwijs volgen en tevens meer dan 12 uur per week werken (bijvoorbeeld in deeltijd voor 12 tot 20 uur). In dat geval heeft toerekening aan de beroepsbevolking plaats gehad.

Figuur 5.3 De samenstelling van de potentiële beroepsbevolking in de regio Amsterdam in 2004 (in duizenden personen)

Bron: raming SEO op basis CBS, StatLine en O+S en cijfers vermeld in Broersma, van Dijk en van Wissen, *Making the Unused Labour Force Work: Assessing the Facts for the Netherlands*, Discussion paper 04008, Statistics Netherlands, 2004

Noten:

- kleine banen (1-11 uur) obv O+S voor Amsterdam en bijschatting voor de rest van de regio Amsterdam;
- dagonderwijs en arbeidsongeschiktheid obv CPB voor Nederland en aandelen in leerlingen vervolgonderwijs, respectievelijk aantal uitkeringen. Verondersteld is 20% overlap van onderwijsvolgenden en 25% van arbeidsongeschikten met de beroepsbevolking (toegerekend aan de beroepsbevolking)
- zorgtaken op basis van Broersma e.a. en bevolkingsaandeel 25-44 jarigen (x 0,9)
- vervroegd uittreden op basis van O+S en bevolkingsaandeel 55-64 jarigen
- anders: wat resteert

de omvang van het onbenutte aanbod van arbeid

Het op de arbeidsmarkt ongebruikte deel van de potentiële beroepsbevolking kan meer of minder ruim worden genomen. De zogenaamde (bruto) arbeidsparticipatie wordt berekend als beroepsbevolking in procenten van alle 15-64 jarigen. In 2004 is deze voor de regio Amsterdam bijna 72% (raming SEO op basis van CBS-cijfers). De non-participatie op de arbeidsmarkt is dus ruim 28%: de niet-beroepsbevolking in procenten van de 15-64 jarigen. Dit is een ruime definitie van onbenut aanbod van arbeid, want van een deel van de niet-beroepsbevolking kan niet worden verwacht dat het ooit zal gaan behoren tot de beroepsbevolking. Bijvoorbeeld niet van een deel van de arbeidsongeschikten. Vaak wordt Zweden met een arbeidsparticipatie van 80% als voorbeeld genomen van wat in dit opzicht maximaal haalbaar is.

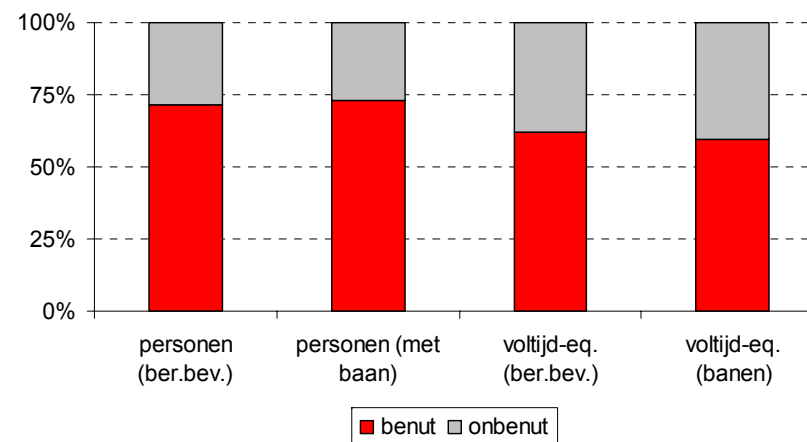
Het ongebruikte arbeidsaanbod zou men ook kunnen berekenen als het deel van de 15-64 jarigen dat geen baan heeft. De werkloze beroepsbevolking valt daar dan onder, maar personen met een kleine baan behoren er niet toe. Naar schatting is het onbenutte arbeidsaanbod in dit geval geen 38% in 2004, maar 27%. Ook hier geldt weer dat niet alle baanlozen actief zullen of kunnen worden op de arbeidsmarkt.

Men kan de onbenutte arbeidscapaciteit misschien beter uitdrukken in uren of voltijd-equivalenten. Sommige mensen werken vijf uur per week, anderen meer dan 35. Een deel van de arbeidscapaciteit van de werkzame beroepsbevolking wordt niet ingezet, namelijk wanneer er in deeltijd wordt gewerkt.

Wanneer een deeltijdbaan van 20-34 uur per week voor 0,7 voltijdbaan wordt gehouden en een deeltijdbaan van 12-19 uur voor 0,4 voltijdbaan, dan telt de werkzame beroepsbevolking 765 duizend voltijd-equivalenten (in plaats van 885 personen met een baan van 12 uur of meer per week) en kan de arbeidsparticipatie in voltijd-equivalenten op 61% worden geschat (de werkloze beroepsbevolking is daarbij zoals de werkzame beroepsbevolking naar baanomvang ingedeeld). Dat is tien procentpunten lager dan de arbeidsparticipatie in personen. De (maximale) onbenutte arbeidscapaciteit is

dan 39% en een vergelijking met Zweden zou een verschil met circa 15 procentpunten opleveren.

Figuur 5.4 Het wel en niet voor de arbeidsmarkt benutte deel van de potentiële beroepsbevolking in de regio Amsterdam volgens vier berekeningswijzen

Bron: berekening uit cijfers in Figuur 5.3; zie tekst

Wordt de berekening in voltijd-equivalenten gemaakt voor alle personen met een baan in plaats van voor alle personen in de beroepsbevolking, en wordt een kleine baan voor 0,2 voltijdbaan gerekend, dan komt de onbenutte arbeidscapaciteit op 41%. Dat is wat meer dan berekend op basis van de beroepsbevolking, omdat de verwachte gemiddelde baanomvang van de werkloze in de beroepsbevolking groter is dan 12 uur per week.

De omvang van het onbenutte arbeidsaanbod varieert dus, al naar gelang geteld wordt in personen zonder een baan (vanaf 1 uur per week), namelijk 26%, of in personen die niet worden gerekend tot de beroepsbevolking, nl. 28%, of in voltijd-equivalenten niet-beroepsbevolking, nl. 39%, of in het complement van voltijdbanen, nl. 41% (zie Figuur 5.4).

binding met de arbeidsmarkt

De meeste personen doorlopen in hun leven verschillende fasen van maatschappelijke participatie. Het begint met het volgen van een dagopleiding. Daarna komt meestal toetreding tot de beroepsbevolking, waarbij onderbrekingen in verband met zorgtaken, arbeidsongeschiktheid of om andere redenen voorkomen. Tenslotte volgt vervroegde uittreding of pensionering bij 65 jaar. Wanneer iemand niet tot de beroepsbevolking wordt gerekend, impliceert dat niet dat er helemaal geen binding met de arbeidsmarkt is. Er kan een klein baantje zijn of de wens om te gaan werken, zonder dat aan de criteria van actief zoeken en snel beschikbaar zijn, wordt voldaan.

Broersma e.a. geven voor Nederland in 2002 cijfers waaraan de volgende percentages kleine banen bij de verschillende categorieën van inactiviteit kunnen worden ontleend:

- dagonderwijs volgend 43%
- zorgtaken vervullend 22%
- arbeidsongeschikt zijn 5%
- vervroegd uitgetreden 6%
- ‘anders’ bezig 20%

Deze percentages zullen bij benadering ook voor de regio Amsterdam gelden. Studenten en scholieren hebben vaak een baantje, maar ook mensen die voornamelijk bezig zijn met zorgtaken of ‘anderen’, zoals werkzoekenden, kunstenaars enz. Arbeidsongeschikten en vutters hebben meestal geen kleine baan.

Een deel van de ‘niet-beroepsbevolking’ geeft desgevraagd te kennen tot de beroepsbevolking te willen toetreden, dat wil zeggen een baan van 12 uur of meer per week te ambiëren. Voor heel Nederland komt het CBS in 2004 in de EBB uit op 525 duizend van dergelijke werkzoekenden onder ruim 3,5 miljoen mensen die niet tot de beroepsbevolking behoren. Circa 15% wil zo’n baan, maar kan niet op korte termijn beginnen of zoekt niet actief, bijvoorbeeld

omdat men ontmoedigd is geraakt (StatLine). Voor de regio Amsterdam zou dit percentage op een kleine 70.000 personen neerkomen.

O+S komt op basis van eigen enquêtering echter hoger uit voor de regio Amsterdam exclusief Haarlem en IJmond (*Amsterdam in cijfers 2005*, blz. 456). Wat minder dan de helft van deze werkzoekenden staat als zodanig ingeschreven bij het CWI, de rest geeft te kennen een baan van 12 uur of meer te willen. Na een globale ophoging van de O+S-cijfers voor Haarlem/IJmond zou het gaan om in totaal 128 duizend personen.

Verdeling van dit aantal (mede op basis van O+S-cijfers voor Amsterdam in *Beroepsbevolking Amsterdam en regio, 2005*) over de onderscheiden categorieën van maatschappelijke participatie zoals weergegeven in Figuur 5.1, zou de volgende percentages met een gewenste baan van 12 uur of meer kunnen opleveren:

- dagonderwijs volgend 30%
- zorgtaken vervullend 35%
- arbeidsongeschikt zijn 60%
- vervroegd uitgetreden 3%
- ‘anders’ bezig 50%

Voor dagonderwijsvolgenden en personen met voornamelijk zorgtaken komen deze cijfers redelijk overeen met de eerder gegeven percentages met een kleine baan. In plaats van een kleine baan wil men ook wel een (wat) grotere baan. Studenten en scholieren willen dat in wat mindere mate dan mensen met zorgtaken.

Het geschatte percentage arbeidsongeschikten dat zou willen werken ligt met 60% erg hoog. Het is echter denkbaar dat een groot deel van de arbeidsongeschikten wil werken. Arbeidsongeschiktheid is immers meestal geen eigen keuze.

Dat vervroegde uittreders geen kleine of grotere baan zoeken ligt voor de hand. Ze hebben al een keuze gemaakt bij het uittreden. De restgroep die om SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

andere redenen niet tot de beroepsbevolking behoort, zou dat voor de helft wel willen op basis van het geraamde percentage. Ook dat is veel in vergelijking met de ongeveer 20% met een kleine baan. Het is mogelijk dat hieronder uitkeringsgerechtigden zijn die 'geacht' worden een baan van 12 of meer uur te willen hebben. Dat argument zou ook kunnen gelden voor arbeidsongeschikten.

De conclusie van dit onderzoek naar de binding met de arbeidsmarkt van personen die niet tot de beroepsbevolking behoren, luidt dat de percentages met een kleine baan daar in eerste instantie een goede indruk van geven. De baan mag echter ook wel (wat) groter zijn. De 12-uurgrens is arbitrair. Toch zijn er ook personen die niet tot de beroepsbevolking behoren en geen kleine baan hebben, maar wel voor meer of minder uren in de week willen werken. Stel dat ongeveer eenderde van de 'inactieven' met een kleine baan wel langer zou willen werken (25.000) dan resteren er vermoedelijk nog zo'n 50.000 mensen die een baan willen van 12 uur of meer per week, maar daar niet erg actief naar op zoek zijn en/of niet snel kunnen beginnen.

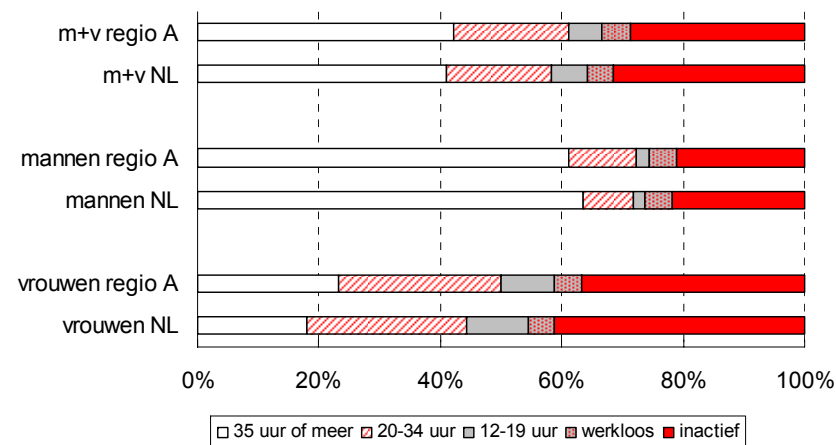
arbeidsparticipatie naar leeftijd, geslacht, herkomst en scholing

De maatschappelijke participatie verschilt tussen bevolkingsgroepen. Zeer in het oog springt het verschil tussen mannen en vrouwen. Hoewel de arbeidsparticipatie van vrouwen – op basis van 12 uur of meer per week werken of willen werken - de laatste twee decennia sterk is toegenomen blijft deze nog altijd achter bij die van mannen. Vrouwen werken minder vaak en hebben vooral meer zorgtaken. De verschillen zijn in grootstedelijke gebieden wat kleiner dan op het platteland. De arbeidsparticipatie van vrouwen in heel Nederland bedroeg in 2004 59%, die in de regio Amsterdam 63% (CBS).

Frappanter nog is de verdeling over voltijd- en deeltijdbanen. Mannen werken in voltijd, vrouwen in deeltijd. In Nederland werkt van de vrouwen nog geen 20% 35 uur of meer in de week. Van de mannen is dit ruim 60%. Als vrouwen werken, dan is dat meestal van 20-34 uur (Figuur 5.5). De eerder gemaakte berekeningen over onbenutte capaciteit vanwege deeltijdarbeid hebben

betrekking op de arbeidsinzet van vrouwen. De Nederlandse vrouw zorgt, de vrouw in het buitenland werkt, zou men met enige overdrijving kunnen stellen.

Figuur 5.5 De verdeling van mannen en vrouwen in de potentiële beroepsbevolking over bezigheden: regio Amsterdam en Nederland in 2004

Bron: CBS, StatLine

In de regio Amsterdam is de emancipatie van de vrouw op de arbeidsmarkt al wat verder voortgeschreden. Circa 23% van de vrouwen werkt hier al in voltijd. Internationaal gezien laag, maar nationaal gezien hoog (heel Nederland 18%).

Met uitbesteding van zorgtaken van vrouwen lijkt veel onbenutte arbeidscapaciteit aan te boren. De arbeidsparticipatie in personen neemt er door toe, maar vooral ook de arbeidsparticipatie in uren of voltijd-equivalenten.

Voor een verdere bestudering van verschillen in arbeidsparticipatie komen kenmerken als leeftijd, opleiding en herkomst in aanmerking. Leeftijd is van invloed op de arbeidsparticipatie vanwege het dagonderwijs van jongeren en de vervroegde uittrekking van ouderen. Opleiding is van belang vanwege de

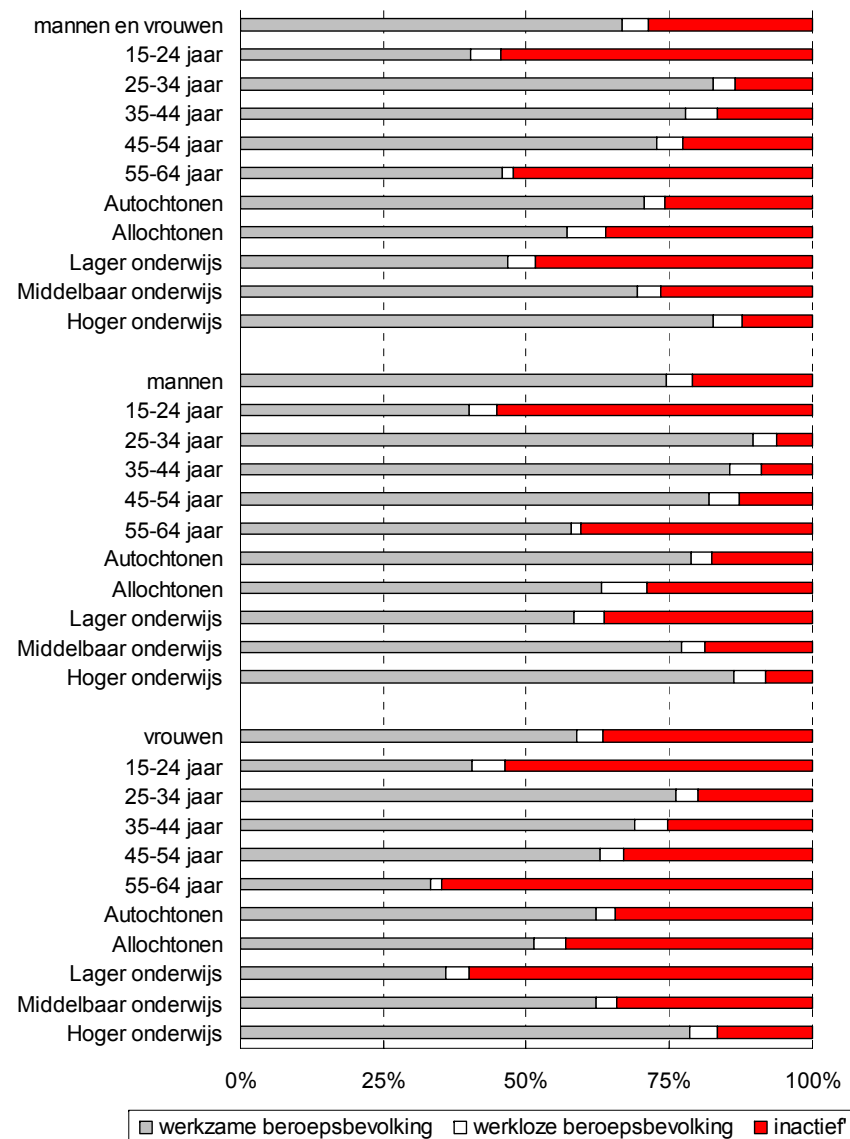
grotere vraag op de arbeidsmarkt naar hogere opleidingen en het grotere aanbod vanwege het hogere loon.

Bekijken we eerst de leeftijdsverdeling (Figuur 5.6). We beperken ons tot de verdeling over beroepsbevolking en inactiviteit op de arbeidsmarkt, waarbij het hebben van een kleine baan buiten beschouwing blijft (=inactiviteit). Wel is de beroepsbevolking verdeeld over werkzaam en werkloos, maar de omvang van de werkloosheid is in dit verband relatief gering.

De arbeidsparticipatie is het grootst in de leeftijdscategorie van 25-34 jaar. Dat geldt voor mannen en voor vrouwen, maar de arbeidsparticipatie van vrouwen in deze leeftijdsklasse is lager dan van mannen (vrouwen 80%, mannen 94%). Het verschil wordt groter naarmate de leeftijd toeneemt. Vrouwen van 45-54 jaar participeren voor 67% in het arbeidsproces, mannen van die leeftijd voor 87%. In de leeftijd 55-64 jaar is dat 35% tegen 60% geworden. Ook jongeren hebben een lage arbeidsparticipatie (45%), maar in deze categorie is de deelneming van vrouwen niet kleiner dan van mannen. De afnemende participatie van vrouwen met het stijgen der leeftijd en het toenemende verschil met mannen lijkt een typisch 'cohorteffect'.

Bevordering van de arbeidsparticipatie van ouderen staat momenteel in de belangstelling. Riantere vut- en andere uittredingsregelingen zijn versoberd of afgeschaft. Het effect daarvan in de afgelopen periode 1996-2004 op de arbeidsparticipatie is tamelijk verbluffend. Die van mannen steeg van 36% naar 60% en die van vrouwen verdubbelde van 17% naar 34% (Figuur 5.7). Financiële prikkels hebben blijkbaar effect op de beslissing om te participeren en dat biedt perspectief op maatregelen in de fiscale sfeer en de wijze van financiering van kinderopvang.

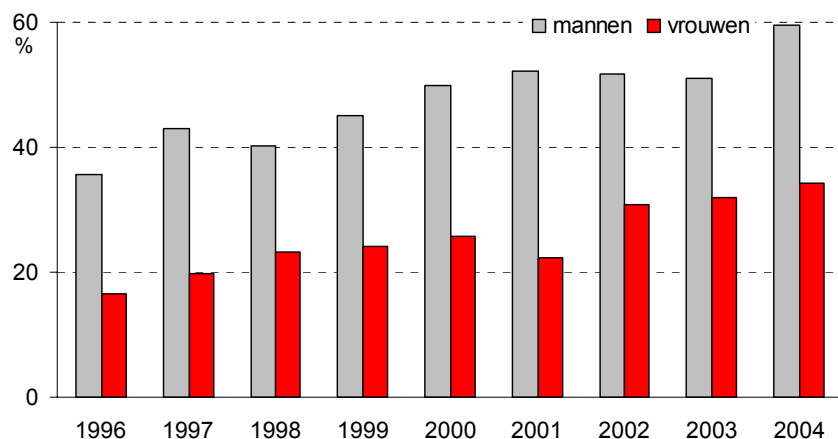
Figuur 5.6 De arbeidsparticipatie van groepen in de potentiële beroepsbevolking van de regio Amsterdam in 2004

Bron: CBS, StatLine

Allochtonen hebben een lagere arbeidsparticipatie dan autochtonen: 64% versus 74% in de regio Amsterdam. Allochtoon is men met minstens één ouder uit een ander land. Allochtone vrouwen komen op 57%, allochtone mannen op 71%, een verschil dat vergelijkbaar is met het verschil tussen mannen en vrouwen in het algemeen. Allochtone vrouwen (grotere gezinnen) hebben nog meer zorgtaken dan autochtone vrouwen, maar aangezien hun achterstand in participatie vergelijkbaar is met die van de allochtone mannen, kan dat niet de enige verklaring zijn. De lagere opleiding biedt wel een verklaring. Daarop wijst ook de relatief grote werkloosheid. Het percentage werkloze allochtone vrouwen in hun beroepsbevolking is 10%; voor autochtone vrouwen is dat 5%. Dit verschil bestaat ook tussen mannen..

Figuur 5.7 De (bruto) arbeidsparticipatie van 55-64 jarigen in de regio Amsterdam

Bron: CBS, StatLine

Aangezien het aandeel van allochtonen in de potentiële beroepsbevolking van de regio Amsterdam bijna 30% is (Nederland bijna 20%), is het van regionaal Amsterdams belang hun arbeidsparticipatie te bevorderen.

Behalve naar leeftijd zijn er grote verschillen in arbeidsparticipatie naar opleiding. Hoger geschoolden (wo, hbo) maken voor 88% deel uit van de

regionale beroepsbevolking, middelbaar geschoolden (havo, vwo, mbo) voor 74% en lager geschoolden (bo, vmbo) voor 52%. De verschillen tussen mannen en vrouwen nemen toe naarmate de opleiding lager is (hoog opgeleide mannen 92%, hoog opgeleide vrouwen 83% - laag opgeleide mannen 64%, laag opgeleide vrouwen 40%). Hier speelt ook het cohort-effect een rol, jongere vrouwen zijn beter opgeleid dan oudere vrouwen.

Laagopgeleiden vinden moeilijk een baan wanneer er geen grote krapte op de arbeidsmarkt heerst door hoogconjunctuur. Ze zijn dus relatief vaak werkloos en ontmoediging leidt tot inactiviteit. Het is niet alleen een kwestie van vraag, de armoedeval kan werken onaantrekkelijk maken, zeker op latere leeftijd wanneer het loopbaanperspectief minder wordt.

Het aantal lager geschoolden neemt af in de loop der jaren. De ermee verband houdende onbenutte capaciteit op de arbeidsmarkt wordt dus 'vanzelf' minder groot, net als bij vrouwen. Hun aandeel in de potentiële beroepsbevolking is thans nog 30%, hetgeen gunstig afsteekt bij het gemiddelde voor Nederland (35%). De lage arbeidsparticipatie onder laag geschoolden maakt duidelijk hoe urgent de opvang van drop-outs in het onderwijs is en hoe belangrijk de doorstroming uit het vmbo naar het mbo.

5.4 Aanbod van arbeid, pendel en werkloosheid

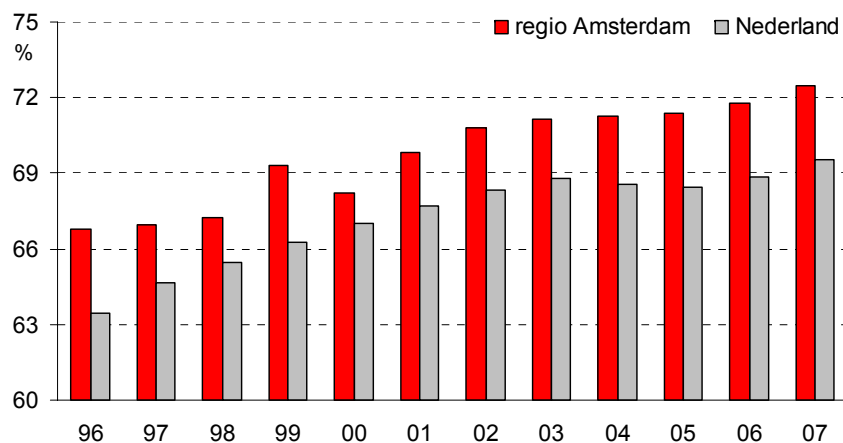
Gegeven het voorspelde verloop van de werkgelegenheid (5.1) en de ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking (5.2) is een raming van de ontwikkeling in de arbeidsparticipatie nodig om vraag en aanbod van arbeid met elkaar te kunnen vergelijken en discrepanties in de vorm van pendelsaldi en werkloosheid te voorspellen. De regionale werkloosheid kan wat meer of minder toenemen dan zou mogen worden verwacht op grond van de groei van werkgelegenheid en beroepsbevolking door veranderingen in de inkomende en uitgaande pendel.

het aanbod van arbeid

Het aanbod van arbeid bestaat uit de beroepsbevolking en een aanvulling van circa 10% met personen met een kleine baan en werkende 65-plussers. Het deel dat de beroepsbevolking van de potentiële beroepsbevolking (alle 15-64 jarigen) uitmaakt, wordt de (bruto) arbeidsparticipatie genoemd. Deze arbeidsparticipatie is afhankelijk van veranderingen in de samenstelling van de potentiële beroepsbevolking en van sociaal-culturele en institutionele ontwikkelingen.

Ook de stand van de conjunctuur speelt een rol. In de laagconjunctuur treedt ontmoediging op bij het zoeken naar werk en wordt daardoor minder actief gezocht. In de hoogconjunctuur is het gemakkelijker een baan te vinden en wordt actief zoeken aantrekkelijker.

Figuur 5.8 De bruto arbeidsparticipatie in % van de potentiële beroepsbevolking

Bron: SEO op basis van CBS en CPB (2006,2007) en eigen berekeningen en voorspellingen

De afgelopen tien jaar is de arbeidsparticipatie in de regio Amsterdam toegenomen van 67% in 1996 tot ruim 71% in 2005 (Figuur 5.8). Voor heel Nederland geldt een vergelijkbare stijging, maar het niveau van de

arbeidsparticipatie ligt landelijk ongeveer 3 procentpunten lager. Er is sprake van een trendmatige groei in de arbeidsparticipatie, maar de invloed van de conjunctuur is sterk. Dat blijkt vooral uit de ontwikkeling in heel Nederland, waar in 2004 en 2005 de arbeidsparticipatie afnam. In de regio Amsterdam is in deze jaren eerder sprake van stagnatie.

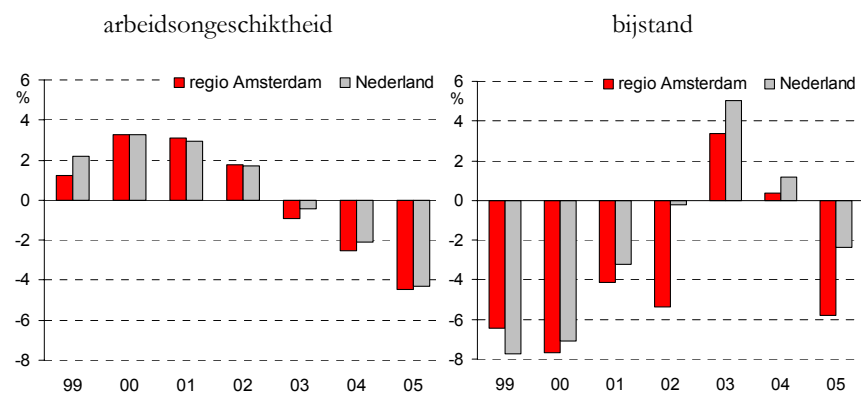
De trendmatige stijging van de arbeidsparticipatie is vooral het gevolg van de al jaren geleden begonnen emancipatie van vrouwen op de arbeidsmarkt en hun toegenomen opleidingsniveau. Dat leidt tot cohort-effecten: jongere en beter opgeleide vrouwen schuiven door naar oudere leeftijdsklassen en vervangen minder geëmancipeerde en opgeleide vrouwen. Daarmee stijgt de gemiddelde arbeidsparticipatie.

Een meer recente oorzaak van toenemende arbeidsparticipatie is de herziening van de sociale zekerheid. Vervroegd uitreden is financieel minder aantrekkelijk en dat bevordert de arbeidsparticipatie van oudere werknemers (zie Figuur 5.7). Hervormingen en beperkingen in de WAO leidden tot vermindering van het aantal uitkeringsgerechtigden sinds 2003 en 'vaste' gemeentelijke budgetten verminderden het aantal bijstandstrekkers in 2005 (Figuur 5.9).

Het verloop in het aantal uitkeringen wegens arbeidsongeschiktheid verschilt in de regio Amsterdam weinig van dat in het hele land, maar in de bijstand treden enige verschillen op. Het aantal bijstandsuitkeringen nam op het eind van de hoogconjunctuur in de jaren 1999-2001 sterk af, maar ging met de conjuncturomslag weer stijgen.

Incidentele factoren zorgden ook in 2002 nog voor een forse vermindering van het aantal uitkeringsgerechtigden in de bijstand in de regio Amsterdam ('banenmarkt' in Amsterdam). De gemeentelijke budgetverantwoordelijkheid leidde in 2005 echter opnieuw tot een daling, in de regio Amsterdam zelfs met 6%, tegen 2% in heel Nederland.

Figuur 5.9 De ontwikkeling in het aantal uitkeringsgerechtigden WAO en bijstand (%)

Bron: SEO op basis van CBS (StatLine)

De vermindering van het aantal uitkeringsgerechtigden WAO en bijstand in de regio Amsterdam bedroeg in 2005 een kleine 15.000, waarvan 11.000 arbeidsongeschikten en een kleine 4.000 bijstandstrekkers. Ten dele zijn deze mensen buiten de beroepsbevolking gebleven, ten dele zijn ze gaan werken of werkloos geworden en tot de beroepsbevolking toegetreden. In de regio Amsterdam steeg de werkloosheid in 2005 sneller dan gemiddeld in Nederland. Het verschil had voornamelijk betrekking op Amsterdam, waar de werkloze beroepsbevolking met 6.000 of 20% toenam – tegen een toename met 1% in heel Nederland. Vermoedelijk zijn in Amsterdam in 2005 minstens 5.000 voormalige uitkeringsgerechtigden werkloos geworden.

In 2006 zal de beroepsbevolking in de regio Amsterdam naar schatting met ongeveer 10.000 personen toenemen. De potentiële beroepsbevolking groeit met circa 9.000 (Tabel 5.3). Zo'n 70% hiervan zal tot de beroepsbevolking gaan behoren, maar tegelijkertijd leidt veroudering binnen de bestaande beroepsbevolking tot een lagere gemiddelde arbeidsparticipatie. Deze 'demografische effecten' samen worden geschat op +3.000. Toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen en ouderen levert naar schatting +4.000 op en herkeuringen arbeidsongeschiktheid, afschaffing vervolgitkering WW en

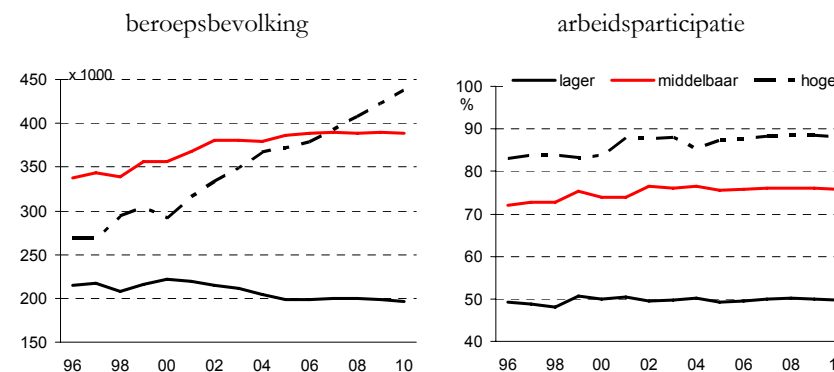
SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

gemeentelijk bijstandsbeleid nog eens ongeveer 3.000. Conjuncturele aanmoediging om te participeren wordt pas in 2007 verwacht. In dat jaar groeit de beroepsbevolking daarom harder dan in 2006 (+16.000).

Deze veronderstellingen leiden tot een toename van de arbeidsparticipatie in de regio Amsterdam van 71,4% in 2005 tot 71,8% in 2006 en 72,5% in 2007, zoals getekend in Figuur 5.8. De arbeidsparticipatie is het hoogst in Amstelland/Meerlanden (75% in 2005) en het laagst in Haarlem/IJmond en Amsterdam (circa 70% in 2005). Op middellange termijn neemt de arbeidsparticipatie in de regio Amsterdam in het scenario van hoge groei verder toe tot een geschatte 74,6% in 2010, terwijl er in het scenario van lage groei na 2007 niet veel verandert (72,8% in 2010).

Zoals bleek in 5.3 verschilt de arbeidsparticipatie sterk met het opleidingsniveau (vergelijk Figuur 5.6). In de regio Amsterdam behoorde in 2005 naar schatting 49% van de lager opgeleiden van 15-64 jaar tot de beroepsbevolking, 74% van de middelbaar en 89% van de hoger opgeleiden. In aantallen correspondeert dit met ongeveer 200 duizend lager, 390 duizend middelbaar en 370 duizend hoger opgeleiden (Figuur 5.10).

Figuur 5.10 Beroepsbevolking en arbeidsparticipatie naar scholingsniveau in de regio Amsterdam

Bron: SEO op basis van CBS en eigen schattingen

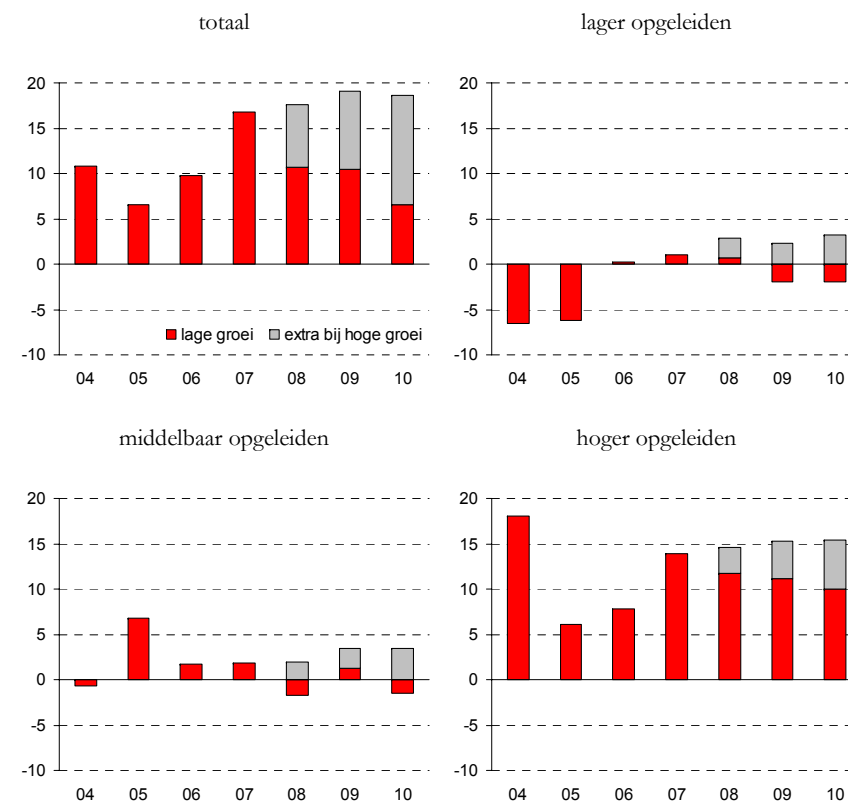
SEO ECONOMISCH ONDERZOEK

Het aantal lager geschoolden in de potentiële beroepsbevolking neemt jaarlijks gemiddeld met enige duizenden af (zie Tabel 5.3), waardoor het aantal in de beroepsbevolking eveneens neigt af te nemen. In 2006 en 2007 is dat bij een licht toenemende participatie echter niet het geval en zal het aantal nauwelijks veranderen. Het aantal middelbaar geschoolden in de potentiële beroepsbevolking is vanaf 2005 vrijwel constant. In 2006 en 2007 neemt de arbeidsparticipatie echter iets toe, waardoor het aantal in de beroepsbevolking nog wat toeneemt. Grote veranderingen in het aanbod van arbeid ontstaan door het snel groeiende aantal hoger opgeleiden in de potentiële beroepsbevolking. Ook hun arbeidsparticipatie neemt nog wat toe.

In Figuur 5.11 is de geschatte aanwas van de beroepsbevolking in de regio Amsterdam in aantallen per scholingsniveau gedetailleerd weergegeven. De groei van de beroepsbevolking in 2005, 2006 en 2007 komt vrijwel geheel voor rekening van hoger opgeleiden. In 2006 komen er naar schatting 8.000 en 14.000 hoger opgeleiden bij op een totale groei van 10.000, respectievelijk 17.000.

Na 2007 blijft de beroepsbevolking in het scenario van lage groei toenemen, maar in een langzamer tempo dan in 2007. Het aantal middelbaar en lager geschoolden neemt vermoedelijk iets af. In het scenario van hoge groei blijft de beroepsbevolking ook na 2007 hard groeien. De arbeidsparticipatie van hoger geschoolden heeft dan echter met bijna 90% ongeveer het maximum bereikt en de extra toevoeging aan de beroepsbevolking ten opzichte van het scenario van lage groei bestaat dan voor ongeveer de helft uit hoger geschoolden en voor de helft uit lager en middelbaar geschoolden tezamen.

Figuur 5.11 De geraamde verandering in het aanbod van arbeid in de regio Amsterdam (x1000 personen)

Bron: ramingen SEO

confrontatie van vraag en aanbod

Gegeven het aantal banen (zie 5.1) en een correctie voor personen met een bijbaan is de werkgelegenheid in personen in de regio Amsterdam bekend. Die is in 2005 met ongeveer 5.000 afgenomen tot circa 1144 duizend (inclusief personen met een (hoofd)baan van minder dan 12 uur per week). Dit aantal wordt beschouwd als de vraag naar arbeid, maar is eigenlijk de geëffectueerde vraag, omdat geen rekening wordt gehouden met openstaande vacatures.

Tegenover deze vraag staat de beschikbare arbeid of het aanbod in de regio Amsterdam, bestaande uit de beroepsbevolking, werkende 65-plussers en personen met een kleine baan. Hun aantal bedroeg in 2005 naar schatting 1082 duizend, zodat de vraag naar arbeid het aanbod met circa 60 duizend overtrof (Tabel 5.4). Dit verschil nam in 2005 af omdat de vraag daalde en het aanbod steeg, en het zal naar verwachting in 2006 en 2007 toenemen omdat de vraag dan sneller stijgt dan het aanbod van arbeid.

Tabel 5.4 Vraag en aanbod van arbeid in de regio Amsterdam (duizenden personen) in het scenario van lage groei voor 2008-2010

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
werkgelegenheid	1149	1144	1161	1188	1197	1198	1194
beroepsbevolking	951	958	968	984	995	1005	1012
ouderen en kleine banen	125	125	126	126	126	126	125
aanbod van arbeid	1076	1082	1094	1111	1121	1131	1137
discrepancie vraag en aanbod	73	61	67	78	76	67	57
inkomend pendelsaldo	134	132	128	126	127	128	129
werkloosheid	61	70	61	48	51	61	71

Bron: schattingen SEO op basis van CBS en eigen ramingen

Ondanks het vraagoverschot is er werkloosheid. Er bestaat een zekere frictie tussen vraag en aanbod door zoekduur en mismatch, maar er is ook concurrentie op de open regionale arbeidsmarkt met inwoners van andere regio's (inkomende pendel). Omgekeerd is het aanbod van arbeid van de inwoners van de regio Amsterdam niet alleen beschikbaar voor de eigen regio, maar ook voor omliggende regio's (uitgaande pendel).

pendel

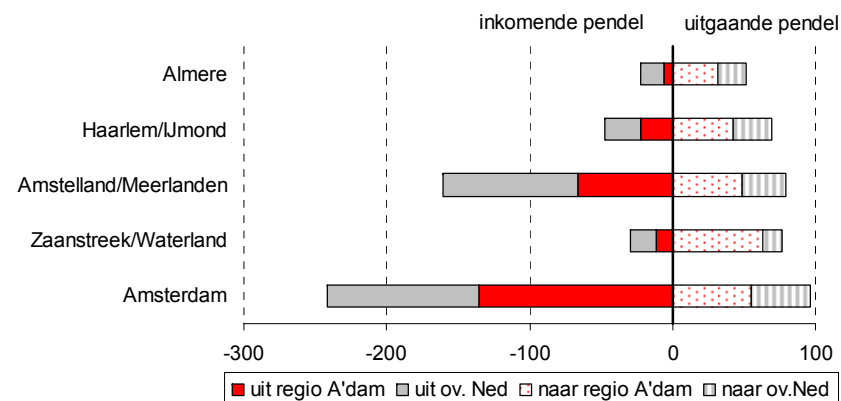
Per saldo kent de regio Amsterdam een inkomende pendel uit 'overig Nederland' van circa 130 duizend personen. Tegenover een uitgaande pendel van ruim 130.000 staat een inkomende van ruim 260.000. Van het regionale aanbod van arbeid in 2005 van 1082 duizend personen werkt dus circa 12% buiten de regio Amsterdam. Tegelijkertijd wordt in de vraag naar arbeid van 1144 duizend personen voor 23% voorzien met arbeid van buiten. De inkomende pendel is voornamelijk gericht op Amsterdam (105.000 in 2005) en

Amstelland/Meerlanden (95.000). Hoewel het inkomende pendelsaldo in Tabel 5.4 tamelijk constant is, nemen de pendelstromen in de periode 2006-2010 naar schatting jaarlijks met ongeveer 4.000 toe.

Tussen de deelgebieden is eveneens sprake van pendel. Vooral Amsterdam kent een omvangrijke inkomende pendelstroom uit de rest van de regio (circa 135.000 in 2005; zie Figuur 5.12). Er is sprake van een herverdeling van arbeid binnen de regio Amsterdam van Zaanstreek/Waterland, Haarlem/IJmond en Almere naar Amsterdam. Dit zijn de typische woongebieden in de regio Amsterdam met een uitgaand pendelsaldo naar de werkgebieden Amsterdam en Amstelland/Meerlanden. Met overig Nederland zijn ze ongeveer in evenwicht.

Amsterdam en Amstelland/Meerlanden zijn dus nationale en regionale centra van werk, zoals blijkt uit de netto inkomende pendel uit zowel overig Nederland als de overige regio Amsterdam.

Figuur 5.12 Pendelstromen (in duizenden personen) in de regio Amsterdam in 2005

Bron: ramingen SEO op basis van O+S

werkloosheid

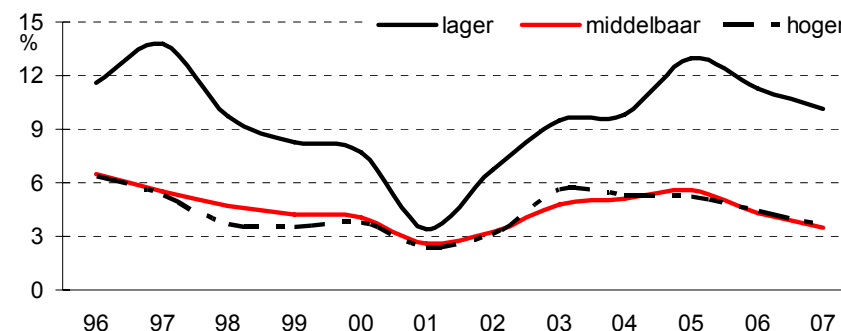
De werkloosheid in de regio Amsterdam is in 2005 met 9.000 gestegen tot 70.000 of ruim 7% van de beroepsbevolking. Dat is wat hoger dan gemiddeld in Nederland (6,5%). In 2004 bedroeg de regionale werkloosheid 6,4% en was daarmee nog gelijk aan de Nederlandse. Een belangrijke verklaring voor de toename in de regio Amsterdam is de overheveling van uitkeringsgerechtigden WAO en bijstand naar de werkloosheid. Op korte termijn gaat die overheveling voornamelijk gepaard met koopkrachtverlies. In scenario's van hoge economische groei is het langere termijn effect echter gunstig, wanneer de 'nieuwe' werklozen een baan krijgen.

In 2006 neemt het vraagoverschot op de regionale arbeidsmarkt volgens de berekeningen met 6.000 toe en daalt het inkomende pendelsaldo wat, zodat de werkloosheid met 9.000 kan dalen tot 6,3% van de beroepsbevolking. In 2007 neemt het vraagoverschot naar verwachting zelfs meer toe en daalt het inkomende pendelsaldo wellicht nog wat verder, zodat de werkloosheid kan dalen tot een kleine 5%, hetgeen weer volledig in overeenstemming is met het verwachte Nederlandse gemiddelde (CPB). Deze ontwikkeling volgt uit de voorspelde relatief sterke economische groei in de regio Amsterdam. Wel zijn er verschillen tussen deelgebieden en scholingsniveaus.

Lager opgeleiden blijven kampen met een ruime arbeidsmarkt. In 2003 en 2004 waren er 20.000 lager opgeleiden werkloos en in 2005 26.000. Vooral in Amsterdam was de stijging met 4.000 fors. Voortgaande versobering van de sociale zekerheid geeft vooral problemen op de arbeidsmarkt voor lager geschoolden. Niettemin zal ook onder lager geschoolden de werkloosheid in 2006 en 2007 waarschijnlijk gaan dalen, in 2006 tot 22 duizend en in 2007 tot 21 duizend. Deze aantallen corresponderen echter met hoge werkloosheidspercentages, van 10% in 2005 naar 13% in 2006, 11% in 2007 en opnieuw 10% in 2007 (zie Figuur 5.13). In Amsterdam daalt de werkloosheid onder laag opgeleiden van circa 20% in 2005 tot 17% in 2007. Ook in Almere is de werkloosheid onder laag opgeleiden relatief hoger dan gemiddeld in de regio Amsterdam.

Onder middelbaar en hoger geschoolden blijft de werkloosheid beperkt. Van 2001 tot 2005 is er een stijging geweest van ruim 2% tot een kleine 6% en in 2007 zal het werkloosheidspercentage van middelbaar en hoger opgeleiden in de regio Amsterdam naar verwachting weer onder de 4% komen te liggen.

Figuur 5.13 Het percentage werklozen per opleidingsniveau in de regio A'dam

Bron: CBS en ramingen SEO

deelgebieden

De confrontatie van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt is per deelgebied uitgewerkt in Tabel 5.5. Deze gebruikelijke opstelling in de AEV-publicaties gaat uit van de werkgelegenheid in personen in een gebied (regel 1), het deel daarvan dat de inwoners voor hun rekening nemen (regel 2) en de uitgaande pendel van de inwoners (regel 3). De som van regel 2 en regel 3 geeft alle werkzame inwoners (regel 4). Na aftrek van ouderen en personen met een kleine baan volgt de werkzame beroepsbevolking (regel 5). Hieraan toegevoegd wordt de werkloze beroepsbevolking (regel 6) en tenslotte wordt het werkloosheidspercentage berekend uit werkloze beroepsbevolking gedeeld door de som van werkloze en werkzame beroepsbevolking (regel 7). De cijfers wijken wat af van die van het vorig jaar door herberekening van de beroepsbevolking (nu zonder ophoging van CBS-gegevens met O+S-uitkomsten) en actualisering op basis van nieuwe CBS-cijfers.

Tabel 5.5 Vraag en aanbod op de arbeidsmarkt in de deelgebieden (duizenden personen)

		2003	2004	2005	2006	2007
Amsterdam	werkzame personen	548	539	536	544	556
	waarvan inwoners	296	299	295	300	307
	uitgaande pendel	93	95	96	99	103
	werkzame inwoners	389	394	391	399	410
	werkz.ber.bev.(min.12 uur pw)	341	346	343	349	359
	werkloze beroepsbevolking	32	31	37	33	29
	<i>werkloosheidspercentage</i>	9%	9%	11%	9%	8%
Zaanstreek/ Waterland	werkzame personen	123	121	121	123	125
	waarvan inwoners	89	92	91	93	94
	uitgaande pendel	73	76	77	78	79
	werkzame inwoners	162	169	168	170	173
	werkz.ber.bev.(min.12 uur pw)	141	147	147	149	152
	werkloze beroepsbevolking	7	8	8	7	6
	<i>werkloosheidspercentage</i>	5%	5%	6%	5%	4%
Amstelland/ Meerlanden	werkzame personen	256	250	248	251	259
	waarvan inwoners	86	87	87	88	90
	uitgaande pendel	75	76	79	82	84
	werkzame inwoners	161	163	166	169	174
	werkz.ber.bev.(min.12 uur pw)	141	144	146	150	154
	werkloze beroepsbevolking	5	6	6	5	4
	<i>werkloosheidspercentage</i>	4%	4%	4%	4%	3%
Haarlem/ IJmond	werkzame personen	180	177	177	180	184
	waarvan inwoners	135	131	130	131	134
	uitgaande pendel	72	70	69	70	72
	werkzame inwoners	207	201	199	202	206
	werkz.ber.bev.(min.12 uur pw)	182	177	175	178	182
	werkloze beroepsbevolking	8	9	9	8	6
	<i>werkloosheidspercentage</i>	4%	5%	5%	4%	4%
Almere	werkzame personen	61	61	62	63	65
	waarvan inwoners	40	40	40	41	42
	uitgaande pendel	47	49	51	53	55
	werkzame inwoners	87	89	91	94	97
	werkz.ber.bev.(min.12 uur pw)	77	79	80	82	86
	werkloze beroepsbevolking	6	7	9	7	6
	<i>werkloosheidspercentage</i>	8%	9%	12%	8%	7%

Bron: SEO op basis van CBS, en eigen voorspellingen

De groei van de werkgelegenheid in de verschillende gebieden weerspiegelt de banengroei, die is beschreven in 5.1. De geschatte groei in 2006 en 2007 tezamen is relatief het grootst in Amstelland/Meerlanden en Almere en ontloopt elkaar niet veel in de andere gebieden. Absoluut genomen groeit de werkgelegenheid het meest in Amsterdam (met 8.000 personen in 2006 en 12.000 in 2007). De relatief hoge banengroei in Almere impliceert extra werk voor ongeveer 1.000, respectievelijk 2.000 mensen in deze jaren.

Amsterdammers nemen maar 55% van de werkgelegenheid in de stad voor hun rekening, 45% is dus inkomende pendel. In Amstelland/Meerlanden bedraagt de inkomende pendel zelfs 65% van de werkgelegenheid. Dat komt behalve door de concentratie aan economische bedrijvigheid ook door de aanzienlijke uitgaande pendel naar Amsterdam. In de overige deelgebieden is 65% tot 75% van de banen voor de eigen ingezetenen en de inkomende pendel dus beperkt tot 25%-35% van de werkgelegenheid.

De uitgaande pendel als deel van de werkende bevolking is met 55% het grootst in Almere. Werkloosheid in Almere wordt dus niet in de eerste plaats beïnvloed door de eigen werkgelegenheidsontwikkeling. Ook relatief groot met 45% van de werkende ingezetenen is de uitgaande pendel in Zaanstad/Waterland en Amstelland/Meerlanden. Haarlem/IJmond (35%) en Amsterdam (25%) kennen relatief weinig uitgaande pendel.

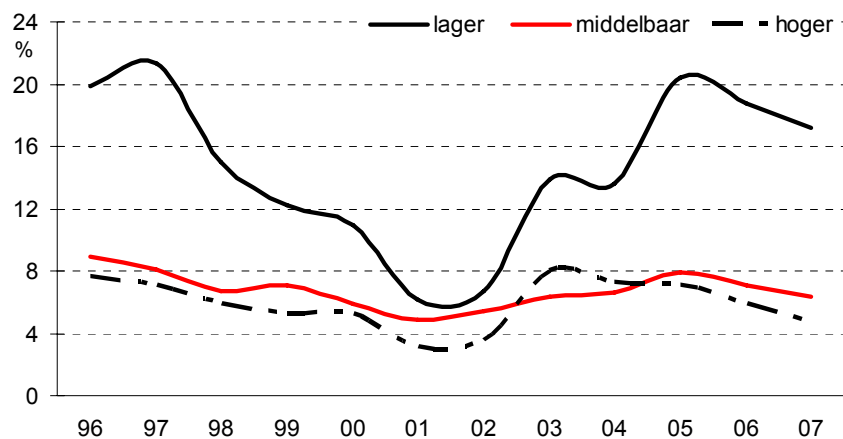
Door de relatief grote pendelstromen worden verschillen in banengroei wat genivelleerd in hun doorwerking op de eigen werkzame beroepsbevolking en werkloosheid. Gaat het economisch slecht in het eigen gebied in vergelijking met andere deelregio's, dan lijden daar toch niet alle inwoners onder, en omgekeerd.

Almere kent een relatief hoge banengroei én een relatief hoge werkloosheid. Het werkloosheidspercentage is er in 2005 opgelopen tot 12%, het hoogste in de regio Amsterdam. Gegeven de betrekkelijk geringe bevolkingsgroei zijn de

vooruitzichten bij opgaande conjunctuur echter gunstig en kan de werkloosheid snel dalen tot 8% in 2006 en 7% in 2007.

In Amsterdam zijn in 2004 en 2005 banen verloren gegaan terwijl de beroepsbevolking bleef groeien. Het betrekkelijk geringe aandeel in de eigen Amsterdamse banen is naar schatting echter iets toegenomen en het aantal werkzame Amsterdammers daardoor in 2004 en 2005 niet afgenomen. Bij een licht groeiend aanbod van arbeid is de werkloosheid toch groter geworden en in 2005 bovendien gevoed met voormalige bijstandstrekkers en AOW-ers. In Amsterdam is de werkloosheid meestal aan de hoge kant door mismatch op de arbeidsmarkt en komt daar in de laagconjunctuur een relatief groot aantal alleenstaanden bij, dat zonder werk een uitkering nodig heeft. De hoge werkloosheid openbaart zich voornamelijk onder lager geschoolden. Alleen onder conjuncturele hoogspanning, zoals op het eind van de jaren negentig met een doorloop naar 2001, verdwijnt deze werkloosheid (Figuur 5.14).

Figuur 5.14 Het werkloosheidspercentage per opleidingsniveau in Amsterdam

Bron: CBS en ramingen SEO

In 2006 en 2007 is nog geen sprake van een sterke hoogconjunctuur en zal de werkloosheid onder lager geschoolden daarom relatief hoog blijven.

In Zaanstreek/Waterland en Haarlem/IJmond wijkt de ontwikkeling van de werkloosheid niet sterk af van die in heel Nederland. In deze gebieden is de eigen werkgelegenheid in 2005 weinig of niet afgenomen, evenals het aantal werkende inwoners. In Haarlem/IJmond is bovendien het aanbod van arbeid verminderd. Met 6% werkloosheid in 2005 zit Zaanstreek/Waterland ongeveer op het Nederlandse gemiddelde en met 5% blijft Haarlem/IJmond daar onder. Gegeven de voorspelde banengroei zal in beide gebieden in 2006 en 2007 de werkloosheid waarschijnlijk licht dalen.

In Amstelland/Meerlanden is in feite sprake van een krappe arbeidsmarkt. De werkgelegenheid is er de laatste jaren wel gedaald (vooral in Amstelland), maar slechts een klein deel van de beroepsbevolking werkt in het eigen gebied en hun aantal is niet verminderd. De sterke positie op de arbeidsmarkt van de inwoners blijkt ook uit de toenemende uitgaande pendel. De werkloosheid is in 2004 en 2005 maar weinig toegenomen en op 4% blijven staan. In 2007 kan dat dalen tot 3% en is al weer sprake van een krappe arbeidsmarkt.

de middellange termijn

Over de economische ontwikkeling na 2007 is nog weinig zeker, zowel over het lange termijn perspectief als over het conjunctuurverloop. Over de bevolkingsgroei is minder onzekerheid, al is er in het scenario van hoge groei meer arbeidsmigratie en dientengevolge een wat groter aanbod van arbeid.

In het lage groei scenario is de economie in 2008 al weer over de top heen en neemt de economische groei af tot nul in 2010. De vertaling van dit scenario naar de situatie op de arbeidsmarkt in de regio Amsterdam is samengevat in Tabel 5.4 en nogmaals in Tabel 5.6. In 2008 is de banengroei nog voldoende groot om het regionale vraagoverschot in stand te houden, maar in 2009 en 2010 is dat niet langer het geval en loopt het vraagoverschot met 10.000 per jaar terug. Bij een weinig veranderend inkomend pendelsaldo ontstaat een oplopende werkloosheid tot circa 70.000 in 2010, even veel als in 2005. Het werkloosheidspercentage komt in 2010 uit op 7%.

Een andere tamelijk extreme ontwikkeling wordt geschetst in het scenario van hoge groei. De conjuncturele top valt in dit scenario in 2008, waarna in 2009 en 2010 eveneens nog vrij hoge groeicijfers worden gehaald, om pas daarna in de laagconjunctuur te belanden.

Tabel 5.6 Confrontatie van vraag en aanbod op middellange termijn in de regio Amsterdam volgens een scenario van hoge en van lage groei (in duizenden personen)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
lage groei							
werkgelegenheid	1149	1144	1161	1188	1197	1198	1194
beroepsbevolking	951	958	968	984	995	1005	1012
ouderen en kleine banen	125	125	126	126	126	126	125
aanbod van arbeid	1076	1082	1094	1111	1121	1131	1137
discrepancie vraag en aanbod	73	61	67	78	76	67	57
inkomend pendelsaldo	134	132	128	126	127	128	129
werkloosheid	61	70	61	48	51	61	71
<i>werkloosheidspercentage</i>	<i>6.4</i>	<i>7.3</i>	<i>6.3</i>	<i>4.9</i>	<i>5.2</i>	<i>6.0</i>	<i>7.1</i>
hoge groei							
werkgelegenheid					1225	1244	1263
beroepsbevolking					1002	1021	1040
ouderen en kleine banen					128	130	132
aanbod van arbeid					1130	1151	1172
discrepancie vraag en aanbod					95	93	91
inkomend pendelsaldo					127	130	131
werkloosheid					32	37	40
<i>werkloosheidspercentage</i>					<i>3.2</i>	<i>3.6</i>	<i>3.8</i>

Bron: schattingen SEO op basis van CBS en eigen ramingen

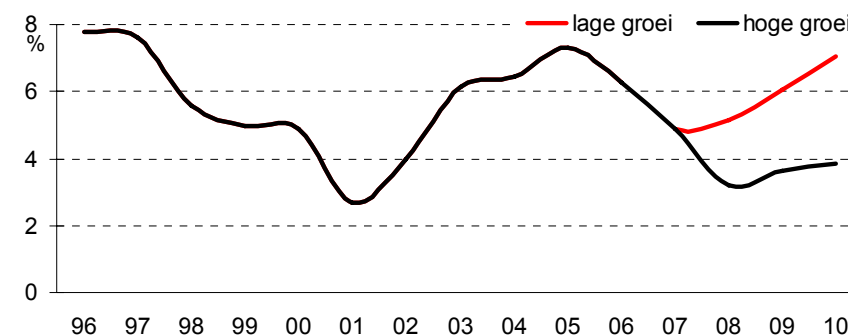
Het verschil in werkgelegenheid met het lage scenario loopt op tot bijna 70.000 personen in 2010 (Tabel 5.6). Het aanbod van arbeid reageert hierop met een hogere groei door meer immigratie en een grotere arbeidsparticipatie. In het lage groei scenario is de arbeidsparticipatie in de regio Amsterdam in 2010 72,8%, in het hoge groei scenario 74,5%. In totaal komt het aanbod van arbeid in 2010 circa 35.000 hoger uit dan in het lage groei scenario.

Het vraagoverschot op de arbeidsmarkt dat in beide scenario's in 2007 met ongeveer 10.000 toenam, doet dat in het hoge groei scenario in 2008 nogmaals en daardoor loopt de werkloosheid in de regio Amsterdam nog eens terug met circa 15.000 personen tot in totaal 33.000 in dat jaar. Het werkloosheidspercentage daalt tot 3,3%. In vergelijking met het scenario van lage groei (werkloosheid 5,2%) is de situatie abrupt veranderd en een krappe arbeidsmarkt ontstaan, te vergelijken met die in de jaren 2001/2002.

Na 2008 vertraagt de economische groei wanneer de conjunctuur over haar top heen is. De groei van het aanbod van arbeid is dan echter op gang gekomen en het vraagoverschot gaat licht afnemen. Dit en een wat toenemend inkomend pendelsaldo geeft een bescheiden groei van de werkloosheid in 2009 en 2010 met werkloosheidspercentages van achtereenvolgens 3,6% en 3,8%.

Deze verkenning laat een tamelijk robuuste arbeidsmarkt in de regio Amsterdam zien. Onder nogal extreme veronderstellingen varieert de werkloosheid in 2010 tussen 4% en 7%. Bij lage groei ontstaat een ruime arbeidsmarkt, maar toch niet ruimer dan in de eerste helft van de jaren negentig van de vorige eeuw (Figuur 5.15). In een scenario van hoge groei past het aanbod van arbeid zich voldoende aan, al ontstaat tijdelijk krapte op de arbeidsmarkt.

Figuur 5.15 Het werkloosheidsverloop (%) in de regio Amsterdam op middellange termijn

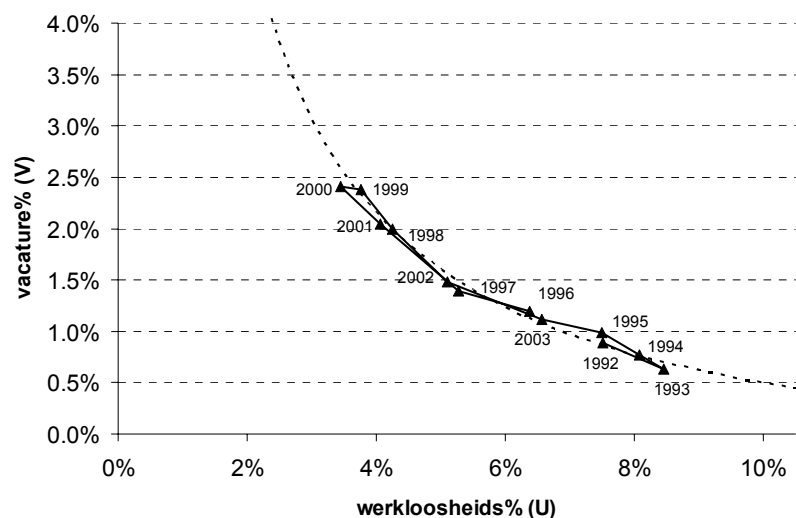
Bron: SEO op basis van CBS en eigen voorspellingen

5.5 Mismatch op de arbeidsmarkt

5.5.1 Inleiding

In navolging van de AEV 2005 hebben we ook dit jaar getracht de mismatch op de arbeidsmarkt in kaart te brengen aan de hand van UV-curves. De UV-curve beschrijft het verband tussen het werkloosheidspercentage (U) en het aantal vacatures als percentage van de werkgelegenheid (V). In Figuur 5.16 is de UV-curve weergegeven voor Nederland. Hoe hoger het werkloosheidspercentage, hoe lager het vacaturepercentage en omgekeerd. De afstand van de curve tot de oorsprong geeft een indicatie van de grootte van de mismatch op de arbeidsmarkt. In de huidige situatie is er bij een vacaturepercentage 2% in Nederland een werkloosheidspercentage van 4%. Stel dat de curve verder van de oorsprong zou liggen, dan zou bij een vacaturepercentage van 2% er sprake zijn van meer dan 4% werkloosheid; en dus een grotere mismatch.

Figuur 5.16 UV-curve voor Nederland (werkloosheid driekwart jaar vertraagd)

Bron: CBS, bewerking SEO

Er worden verschillende verklaringen gegeven voor het verschijnsel mismatch. Een daarvan is de zoektheorie, waarbij er van wordt uitgegaan dat werklozen en vacatures enige tijd nodig hebben om elkaar te vinden. Een andere verklaring is de onevenwichtigheidsbenadering, waarbij er sprake is van verschillende deelmarkten. Op sommige deelmarkten zijn er werklozen en op andere deelmarkten zijn er vacatures. De arbeidsmobiliteit tussen de deelmarkten is beperkt. Markten kunnen worden 'verdeeld' op basis van afstand, maar ook op basis van opleidingsniveau of het type werk. Uit deze benadering volgt dat de mismatch op de arbeidsmarkt in grote steden groter is.

5.5.2 Regionale UV-curve

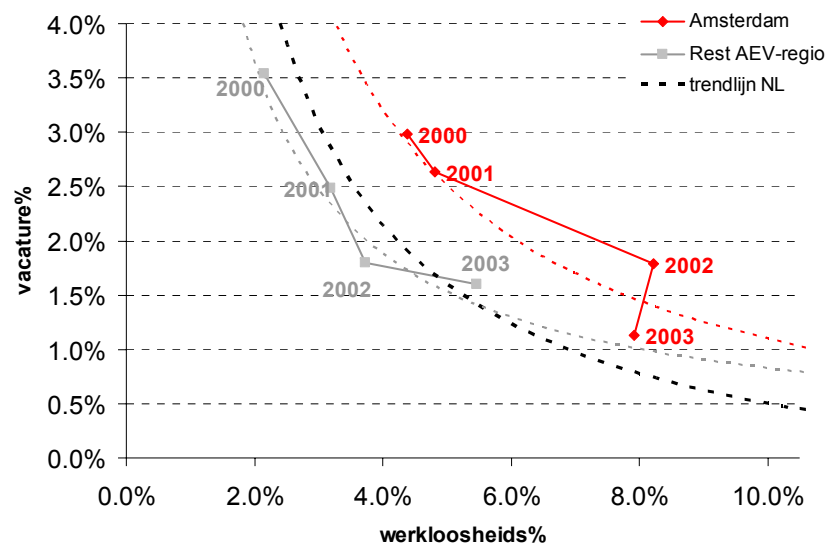
Uit eerdere studies over mismatch op de arbeidsmarkt in Nederland blijkt dat er verschillen zijn tussen de Nederlandse arbeidsmarkt als geheel en een stedelijke arbeidsmarkt, zoals bijvoorbeeld die van Amsterdam. Een stedelijke arbeidsmarkt heeft andere kenmerken dan de Nederlandse arbeidsmarkt als geheel. Deze verschillen kunnen er voor zorgen dat er op de grootstedelijke arbeidsmarkt sprake is van een grotere mismatch op de arbeidsmarkt. Een grotere mismatch op de regionale arbeidsmarkt ten opzichte van Nederland als geheel zal tot uiting komen in een UV-curve die verder af ligt van de oorsprong.

Op basis van regionale data van het CBS zijn de UV-curves geschat. Zowel de werkloosheidscijfers (werkloze beroepsbevolking als percentage van de totale beroepsbevolking) en het vacaturepercentage (aantal vacatures als percentage van het aantal banen) zijn voor de jaren 2000 tot en met 2004 beschikbaar voor Amsterdam en de rest van de AEV-regio. Voor Nederland als geheel is een langere tijdreeks beschikbaar (1992-2004).

Vacaturecijfers en werkloosheidscijfers reageren verschillend op een veranderende conjunctuur; vacatures reageren in het algemeen sneller op veranderingen in de economie dan werkloosheid. De vertraging bij de

werkloosheid komt voort uit het zogenaamde 'labour hoarding'.¹⁴ Wanneer er rekening wordt gehouden met een vertraging van de werkloosheidscijfers (van negen maanden¹⁵) beschrijven de verschillende UV-curves de arbeidsmarkten het best (zie Figuur 5.17 en ook Figuur 5.16).

Figuur 5.17 UV-curves voor Amsterdam en de rest AEV-regio; werkloosheid driekwart jaar vertraagd

Bron: CBS, bewerking SEO

¹⁴ Onder 'labour hoarding' wordt verstaan het aanhouden van personeel op momenten waarop met minder arbeid zou kunnen worden volstaan. Zo houden bedrijven die getroffen worden door een, naar het zich liet aanzien, tijdelijke economische neergang personeel in dienst. Hoofdrede hiervoor is dat de kosten van het ontslaan van tijdelijk overtoollig personeel niet opwegen tegen de kosten van het opnieuw aannemen en trainen van nieuw personeel. Zie ook Zijl e.a. (2003), Uitzendwerk en conjunctuur.

¹⁵ Negen maanden geeft een 'best fit' voor zowel de Amsterdamse arbeidsmarkt, de rest van de regio en de Nederlandse arbeidsmarkt met de UV-curves.

5.5.3 Verklaring van de mismatch op de Amsterdamse arbeidsmarkt

De vraag is in hoeverre de grotere mismatch op de arbeidsmarkt in Amsterdam te verklaren is. De mismatch bestaat uit een aanbodkant (werkloosheid) en een vraagkant (vacatures). Mede op basis van cijfers afkomstig uit de Regionale Arbeidsmarktmonitor (RAM) Zuidelijk Noord-Holland en cijfers van het CWI is het mogelijk om te kijken hoe zowel de werkloosheid als de vacatures in Amsterdam zijn opgebouwd. De regionale cijfers van het CBS kunnen niet verder worden uitgesplitst naar opleidingsniveau, wat voor het zoeken naar de verklaring wel noodzakelijk is. De cijfers uit de RAM beschikken wel over deze uitsplitsing.¹⁶ Een probleem hierbij is dat door een verandering bij het CWI niet alle gegevens meer zijn uit te splitsen naar het opleidingsniveau.

opbouw werklozen

In Amsterdam zijn in vergelijking met de rest van de AEV-regio relatief weinig werkzoekenden met een middelbaar opleidingsniveau. Ruim de helft van de werkzoekenden in Amsterdam in 2006 heeft maximaal een lbo/mavo/vmbo-opleiding afgerond; in de rest van de regio ligt dat percentage iets lager. Het aandeel hoogopgeleide werkzoekenden ligt in Amsterdam iets hoger dan in de rest van de regio. Opvallend is wel dat de verschillen tussen Amsterdam en de rest van de regio begin 2006 ten opzichte van begin 2005 aanzienlijk kleiner zijn geworden.

¹⁶ De cijfers van het CWI zijn niet een op een te vergelijken met de cijfers van het CBS in verband met verschillen in de gehanteerde definities. Voor meer informatie: <http://www.cbs.nl/nl/publicaties/artikelen/arbeid/arbeidsmarkt/cbs-cwi-cijfers.pdf>

Tabel 5.7 Werkzoekenden, uitgesplitst naar opleidingsniveau

	Amsterdam				rest regio			
	laag	middel	hoog	totaal (x1000)	laag	middel	hoog	totaal (x1000)
1-okt-02	52%	21%	27%	41.2	39%	36%	25%	20.3
1-jan-03	53%	17%	30%	38.2	35%	40%	25%	22.7
1-apr-03	52%	20%	28%	38.8	34%	42%	24%	22.0
1-jul-03	51%	21%	28%	39.7	37%	37%	26%	21.9
1-okt-03	50%	23%	27%	39.6	40%	34%	27%	22.2
1-jan-04	49%	24%	27%	41.0	42%	30%	27%	23.2
1-apr-04	49%	25%	26%	40.5	43%	31%	26%	23.6
1-jul-04	47%	25%	28%	39,8	42%	30%	28%	22.9
1-okt-04	47%	25%	27%	39.3	42%	31%	27%	23.2
1-jan-05	48%	26%	26%	39.9	40%	33%	27%	24.4
1-apr-05	-	-	-	-	-	-	-	-
1-jul-05	-	-	-	-	-	-	-	-
1-okt-05	-	-	-	-	-	-	-	-
1-jan-06	-	-	-	-	-	-	-	-
1-apr-06	52%	26%	22%	34.9	50%	31%	19%	19.8

Bron: RAM/PAO

- niet beschikbaar

opbouw vacatures

In het eerste kwartaal van 2006 zijn er volgens de cijfers van de Regionale Arbeidsmarktmonitor in Amsterdam ruim 21 duizend vacatures ontstaan. Voor veel van deze vacatures (ongeveer 67 procent) is het vereiste opleidingsniveau hoog (hbo of wo). Dit percentage is hoog in vergelijking met de rest van de AEV-regio. In de rest van de regio is relatief veel vraag naar middelbaar opgeleide werknemers (mbo/havo/vwo) en werknemers met een laag opleidingsniveau (lbo/mavo/vmbo of minder).

Tabel 5.8 Aantal ontstane vacatures, uitgesplitst naar gevraagd opleidingsniveau

	Amsterdam				rest regio			
	laag	middel	hoog	totaal (x1000)	laag	middel	hoog	totaal (x1000)
kw1 2003	17%	45%	38%	13,5	18%	48%	34%	10,3
kw2 2003	7%	34%	59%	11,2	11%	42%	47%	11,5
kw3 2003	8%	32%	60%	9,3	11%	43%	46%	7,2
kw4 2003	10%	31%	59%	9,8	11%	40%	49%	9,1
kw1 2004	8%	34%	58%	10,6	13%	44%	44%	9,2
kw2 2004	12%	31%	57%	14,9	12%	35%	53%	11,0
kw3 2004	7%	32%	61%	11,5	12%	41%	47%	8,7
kw4 2004	5%	25%	70%	13,8	11%	38%	51%	11,3
kw1 2005	7%	25%	68%	17,4	17%	35%	48%	11,0
kw2 2005	-	-	-	-	-	-	-	-
kw3 2005	-	-	-	-	-	-	-	-
kw4 2005	-	-	-	-	-	-	-	-
kw1 2006	9%	24%	67%	21,3	18%	32%	50%	17,1

Bron: RAM/PAO

- niet beschikbaar

Op basis van gegevens van het CWI kunnen we iets meer zeggen over de opbouw van de vacatures (zie Tabel 5.9).¹⁷ In Amsterdam is er relatief veel vraag naar laagopgeleide werknemers in de sectoren distributie en consumentendiensten. Daarnaast is er in Amsterdam relatief veel vraag naar hoogopgeleide werknemers in de sectoren industrie & landbouw, bouwnijverheid, financiële en zakelijke dienstverlening en de non-profit sector.

¹⁷ De cijfers van het CWI, zijn in tegenstelling tot de cijfers uit de RAM, standcijfers. Zij geven dus het aantal openstaande vacatures op een bepaald moment weer. In de RAM wordt het aantal ontstane vacatures in een kwartaal gerapporteerd.

Tabel 5.9 Openstaande vacatures naar opleidingsniveau¹⁸, uitgesplitst per sector, 1 april 2006

1 april 2006	Amsterdam				rest regio			
	laag	middel	hoog	totaal	laag	middel	hoog	totaal
industrie en landbouw	43%	42%	14%	139	57%	36%	7%	262
bouwnijverheid	46%	38%	16%	125	50%	48%	2%	213
distributie	79%	18%	3%	140	37%	59%	4%	193
financiële en zakelijke dienstv.	46%	45%	9%	1231	51%	43%	7%	1102
consumentendiensten	65%	30%	5%	693	50%	43%	7%	532
non-profit sector	42%	36%	22%	658	47%	35%	18%	504

Bron: CWI, bewerking SEO

confrontatie werkloosheid en vacatures

Uit bovenstaande blijkt dat de theorie voor de mismatch op de arbeidsmarkt ook gestaafd wordt door de Amsterdamse cijfers; (relatief) veel laagopgeleid aanbod en (relatief) veel vraag naar hoogopgeleide werknemers. De verschillen tussen Amsterdam en de rest van de regio zijn echter de afgelopen jaren wel afgenomen.

De vraag die nu rijst is hoe deze groep van laagopgeleid aanbod is opgebouwd en hoe het vacature-bestand er uit ziet uitgesplitst naar sector. Om deze vraag te beantwoorden is gebruik gemaakt van CWI-data voor het arbeidsaanbod¹⁹ en de RAM-data voor de arbeidsvraag.

Uit Tabel 5.10 blijkt dat er in Amsterdam relatief veel langdurig werklozen zijn onder de lager opgeleide werklozen. Er zijn ook relatief veel fase-4-werklozen (fase-4-werklozen is de groep werklozen die gekwalificeerd is als het minst goed bemiddelbaar). Ten opzichte van alle niet-werkende werkzoekenden in Amsterdam zijn er binnen de groep lager opgeleide werklozen relatief veel ouderen. Binnen de groep lager opgeleiden is ook een splitsing te maken

¹⁸ De vacature-cijfers van het CWI geven over het algemeen een onderschatting van het aantal middelbare en hogere vacatures.

¹⁹ Helaas is door een systeemverandering bij het CWI het momenteel niet mogelijk om een uitsplitsing te maken naar etniciteit.

tussen werkzoekenden met een vmbo/mavo/lbo-opleiding en werkzoekenden zonder een voltooide voortgezette opleiding. Van de groep zonder diploma is ruim 60 procent langer dan twee jaar werkloos en is ongeveer 70 procent ouder dan veertig jaar.

Tabel 5.10 Lager opgeleide niet-werkende werkzoekenden in Amsterdam, 1 april 2006

	Lager opgeleide niet-werkende werkzoekenden	Totaal niet-werkende werkzoekenden
Duur werkloosheid		
minder dan 6 maanden	15%	23%
tussen de 6 maanden en een jaar	12%	14%
tussen een en twee jaar	19%	19%
langer dan twee jaar	54%	44%
Fasering		
Fase 1	5%	11%
Fase 2	14%	22%
Fase 3	38%	35%
Fase 4	38%	26%
Nader te bepalen	5%	6%
Leeftijd		
15 t/m 23 jaar	5%	5%
24 t/m 39 jaar	34%	38%
40 t/m 49 jaar	30%	30%
50 t/m 65 jaar	31%	27%
Onbekend	0%	0%

Bron: CWI

Op basis van de beschikbare data is het niet mogelijk om de vacatures per opleidingsniveau uit te splitsen naar sector. Voor het totale aantal vacatures is dit echter wel mogelijk. In Amsterdam zijn er relatief veel vacatures in de financiële en zakelijke diensten. In de rest van de regio is relatief veel vraag naar personeel in de sectoren bouwnijverheid, handel en consumentendiensten en de horeca.

Tabel 5.11 Vacatures uitgesplitst naar sector, 1 april 2006

	Amsterdam	Rest regio
Landbouw & visserij	3%	1%
Industrie	6%	7%
Bouwnijverheid	1%	6%
Handel en consumentendiensten	9%	19%
Horeca	7%	9%
Vervoer	6%	5%
Financiële diensten	10%	3%
Zakelijke diensten	37%	29%
Overheid	1%	2%
Onderwijs	3%	1%
Zorg en welzijn	11%	12%
Cultuur, recreatie & overige dienstverlening	6%	6%

Bron: RAM/PAO (2006)

conclusies

De problematiek van mismatch op de arbeidsmarkt is in Amsterdam groter dan in Nederland als geheel, maar in de rest van de AEV-regio juist kleiner. Het lijkt er echter op dat de UV-curves van Amsterdam en de rest van de AEV-regio tenderen naar die van Nederland als geheel. De grotere mismatch in Amsterdam wordt voornamelijk veroorzaakt door een groot aantal werkzoekenden met een lagere opleiding, waaronder veel langdurig werklozen en ouderen. De vacatures in Amsterdam vereisen relatief vaak een hogere opleiding, met name omdat de financiële en zakelijke diensten in Amsterdam sterk vertegenwoordigd zijn.

Bijlage 1 Sectorale productie per deelgebied

Tabel B. 1 Jaarlijkse veranderingen in het bruto productievolume per sector en deelgebied

	<i>niveau 2005 in mrd euro</i>	2003	2004	2005	2006	2007
Amsterdam						
Landbouw en visserij	0.0	23.1	3.3	2.9	4.9	5.3
Nijverheid	6.9	-1.0	-1.4	0.9	1.3	1.9
Bouwnijverheid	1.7	-6.0	-2.9	-3.5	3.4	3.0
Groothandel & transport	9.6	6.9	2.1	3.8	4.2	5.5
Financiële en zakelijke dienstv.	19.9	0.0	3.9	2.4	3.7	4.3
Exploitatie van onroerend goed	2.5	-1.0	-0.8	-2.0	1.2	0.9
Commerciële dienstv. Consumenten	4.9	-3.1	0.6	-0.6	1.4	1.9
Non-profitsector	11.6	1.0	0.0	0.3	1.8	1.4
Totaal	57.2	1.0	1.4	1.5	2.9	3.4
Zaanstreek/Waterland						
Landbouw en visserij	0.1	1.0	3.5	3.6	3.5	3.9
Nijverheid	4.2	-0.9	2.1	-0.7	1.5	1.9
Bouwnijverheid	1.4	-6.0	-1.6	4.3	5.0	4.6
Groothandel & transport	1.3	4.3	5.4	7.4	3.1	4.1
Financiële en zakelijke dienstv.	1.3	-2.7	-0.9	1.5	4.3	4.4
Exploitatie van onroerend goed	0.9	3.0	0.8	-0.5	1.5	1.2
Commerciële dienstv. Consumenten	1.1	-3.3	3.0	0.2	1.6	2.0
Non-profitsector	2.0	1.5	1.4	0.6	1.9	1.5
Totaal	12.3	-0.7	1.8	1.4	2.4	2.7
Amstelland/Meerlanden						
Landbouw en visserij	0.6	-1.8	11.1	1.6	8.2	8.8
Nijverheid	4.7	-4.9	3.2	2.1	2.6	2.8
Bouwnijverheid	1.5	-12.2	0.7	0.1	4.6	4.3
Groothandel & transport	15.0	-0.3	3.8	3.5	4.6	5.9
Financiële en zakelijke dienstv.	5.9	-3.7	0.0	-0.3	4.4	5.0
Exploitatie van onroerend goed	1.1	0.2	-1.0	-0.3	1.6	1.3
Commerciële dienstv. Consumenten	1.9	-2.0	1.5	-1.5	2.0	2.5
Non-profitsector	2.3	2.6	1.3	0.0	2.2	1.8
Totaal	32.8	-2.1	2.7	1.9	4.0	4.7

vervolg Tabel B. 1

	<i>niveau 2005 in mrd euro</i>	2003	2004	2005	2006	2007
Haarlem/IJmond						
Landbouw en visserij	0.1	8.0	6.9	2.9	4.0	3.7
Nijverheid	6.6	3.8	7.2	2.6	1.7	2.3
Bouwnijverheid	1.2	-3.5	2.6	2.8	4.8	3.9
Groothandel & transport	2.0	-6.0	2.0	3.3	3.5	6.8
Financiële en zakelijke dienstv.	2.5	-5.8	1.0	4.5	5.7	4.2
Exploitatie van onroerend goed	1.2	0.1	1.7	-1.8	1.4	1.0
Commerciële dienstv. Consumenten	1.6	-2.5	0.5	-0.6	2.2	2.0
Non-profitsector	3.8	2.3	-0.2	0.7	2.3	1.6
Totaal	19.1	-0.1	3.2	2.0	2.7	2.9
Almere						
Landbouw en visserij	0.1	8.8	7.1	6.1	8.6	9.0
Nijverheid	1.0	3.7	6.7	3.3	2.8	3.5
Bouwnijverheid	0.5	-20.0	-0.8	0.0	5.1	4.7
Groothandel & transport	0.8	12.6	3.3	7.2	2.8	3.7
Financiële en zakelijke dienstv.	1.7	0.4	4.4	1.1	4.8	5.2
Exploitatie van onroerend goed	0.4	5.8	-1.1	-2.2	2.4	2.1
Commerciële dienstv. Consumenten	0.5	4.7	2.6	4.6	2.6	3.2
Non-profitsector	1.0	4.5	3.0	2.3	2.9	2.4
Totaal	5.8	2.2	3.6	2.8	3.5	3.9

Bron: SEO op basis van CBS en eigen voorspellingen en CPB voor Nederland (2006, 2007)

Bijlage 2 Aantal banen per sector en deelgebied

Tabel B. 2 Het aantal banen (vanaf 1 uur pw) per sector en deelgebied (x 1000)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Amsterdam						
Landbouw en visserij	0.8	0.8	0.7	0.7	0.7	0.8
Nijverheid	34.4	34.5	32.2	32.2	32.1	32.2
Bouwnijverheid	14.6	14.4	13.3	12.2	12.3	12.5
Groothandel & transport	55.9	54.2	50.6	50.2	50.6	52.0
Financiële en zakelijke dienstv.	175.3	167.2	162.1	161.5	164.7	170.0
Exploitatie van onroerend goed	5.2	5.3	5.2	5.0	5.0	5.2
Commerciële dienstv. Consumenten	106.0	105.1	105.1	104.0	105.1	106.7
Non-profitsector	197.9	200.0	202.4	202.7	206.2	209.7
Totaal	590.2	581.4	571.6	568.4	576.7	589.1
Zaanstreek/Waterland						
Landbouw en visserij	1.4	1.4	1.4	1.4	1.3	1.3
Nijverheid	20.9	21.2	20.3	19.6	19.0	18.9
Bouwnijverheid	12.6	12.4	12.1	11.2	11.1	11.3
Groothandel & transport	11.9	13.3	13.4	13.1	13.5	13.5
Financiële en zakelijke dienstv.	20.4	20.8	20.7	19.7	19.4	20.0
Exploitatie van onroerend goed	1.1	1.2	1.3	1.3	1.2	1.3
Commerciële dienstv. Consumenten	31.9	28.8	28.5	29.2	29.3	29.6
Non-profitsector	29.3	29.8	30.8	31.8	32.0	32.7
Totaal	129.4	129.1	128.5	127.2	126.8	128.7
Amstelland/Meerlanden						
Landbouw en visserij	8.6	8.8	8.4	8.6	8.3	8.7
Nijverheid	17.9	19.6	18.7	18.2	18.2	18.3
Bouwnijverheid	11.0	11.1	10.0	9.5	8.8	8.9
Groothandel & transport	83.3	86.6	84.3	81.5	82.1	81.7
Financiële en zakelijke dienstv.	69.0	68.9	68.5	65.1	63.9	65.6
Exploitatie van onroerend goed	2.2	2.2	2.2	2.2	2.1	2.2
Commerciële dienstv. Consumenten	44.3	40.9	40.6	40.8	39.9	40.6
Non-profitsector	33.4	33.9	35.2	35.8	35.8	36.7
Totaal	269.5	272.0	267.9	261.7	259.1	262.6

vervolg Tabel B. 2

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Haarlem/IJmond						
Landbouw en visserij	1.0	1.0	1.2	1.2	1.1	1.1
Nijverheid	29.5	28.1	27.9	26.3	26.4	26.1
Bouwnijverheid	9.5	10.2	10.0	9.7	9.4	9.6
Groothandel & transport	16.4	18.3	16.1	15.0	14.9	14.9
Financiële en zakelijke dienstv.	26.3	28.0	27.0	26.2	26.7	27.8
Exploitatie van onroerend goed	1.6	1.7	1.7	1.7	1.7	1.7
Commerciële dienstv. Consumenten	45.7	45.4	43.5	43.5	43.2	44.1
Non-profitsector	56.9	59.2	62.0	63.1	63.4	64.2
Totaal	186.9	192.0	189.4	186.6	186.7	189.6
Almere						
Landbouw en visserij	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	1.0
Nijverheid	4.8	5.6	5.6	5.7	5.7	5.8
Bouwnijverheid	3.4	3.3	2.7	2.5	2.4	2.5
Groothandel & transport	8.2	7.1	7.4	7.0	7.2	7.2
Financiële en zakelijke dienstv.	14.3	15.8	16.0	15.9	15.7	16.1
Exploitatie van onroerend goed	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6
Commerciële dienstv. Consumenten	16.9	15.0	15.6	15.8	16.3	16.8
Non-profitsector	14.2	14.6	15.3	16.0	16.4	16.9
Totaal	63.2	62.8	64.3	64.5	65.3	66.8

Bron: SEO op basis van CBS en eigen voorspellingen en CPB voor Nederland

Bijlage 3 Voorspelling en realisatie in de AEV

Productievolume

Hoe goed zijn de voorspellingen in de *AEV*? Een bekende klacht van de gebruiker is dat de cijfers maar blijven veranderen in de elkaar opvolgende jaarlijkse publicaties. Zitten de voorspellingen er zo naast of komen de definitieve cijfers pas na vele jaren beschikbaar?

Soms wijken de voorspellingen inderdaad fors af en het is ook waar dat definitieve cijfers pas laat ter beschikking komen. In deze paragraaf worden beide oorzaken toegelicht aan de hand van de groei van het productievolume. De raming daarvan speelt een centrale rol in de *AEV*. Zo wordt de werkgelegenheidsgroei er van afgeleid.

In de voorjaarspublicatie wordt de groei van het productievolume voor het lopende en het komende jaar voorspeld; in de *AEV2006* dus voor de jaren 2006 en 2007. Definitieve cijfers van het CBS verschijnen pas na een jaar of vier. In de *AEV2006* is dat voor het jaar 2002.

Er zijn verschillende maatstaven voor de productie. In de *AEV* wordt meestal uitgegaan van de bruto productie, dat is de omzet gecorrigeerd voor verandering van de voorraad (in handel en industrie). Andere maatstaven zijn de toegevoegde waarde (bruto productie minus verbruik van goederen en diensten in het productieproces) en het BBP (Bruto Binnenlands Product), met enkele aanvullingen op de toegevoegde waarde.

De groei van de productiewaarde heeft een volume- en een prijscomponent. Het productievolume wordt berekend door de productiewaarde te defleren met de prijsstijging. Tot voor enkele jaren publiceerde het CBS alleen definitieve cijfers over de regionale productiewaarde en werd in de *AEV* het

productievolume geschat door bruto productiewaarden per bedrijfstak te defleren met nationale prijsindices. Sinds enkele jaren doet het CBS dat zelf ook voor de regionale toegevoegde waarde tegen basisprijzen, maar wat preciezer dankzij het groter aantal onderscheiden bedrijfstakken.

In het vervolg maken we voor de periode van beschouwing geen onderscheid tussen de verschillende gehanteerde productiemaatstaven (bruto productie en toegevoegde waarde) en hun waarderingsgrondslag (marktprijzen en basisprijzen) en spreken we in alle gevallen van *de* groei van *het* productievolume. Dat leidt tot enige ruis bij het vergelijken van de cijfers, maar in het algemeen zijn de bewegingen (jaarlijks groeipercantage) in de verschillende grootheden goed vergelijkbaar.

Van voorspelling naar realisatie

De berekeningen voor de *AEV*-voorjaarspublicatie worden halverwege mei afgerond zonder dat er al gegevens zijn over de feitelijke ontwikkeling van de regionale economie in dat jaar. Evenals voor het komende jaar zijn er daarom louter voorspellingen, gebaseerd op modelschattingen die worden gevoed met CPB-voorspellingen van de ontwikkeling in de wereld en in Nederland. Van het afgelopen jaar zijn er dan inmiddels cijfers over de werkgelegenheid (O+S, LISA) en ondernemersverwachtingen van de omzet (ERBO) beschikbaar. Van het daaraan voorafgaande jaar (thans 2004) zijn er ook voorlopige ramingen van het CBS van de productie in lopende prijzen en – sinds enige jaren – van de groei van het productievolume. Van nog een jaar eerder (2003) zijn dat ‘nader voorlopige’ ramingen en van vier jaar terug (2002) ‘definitieve’ cijfers, althans wanneer revisies van de Nationale Rekeningen buiten beschouwing blijven.

Als gevolg hiervan kan in de *AEV*-publicaties zes keer een verschillende groei van het productievolume in jaar *x* voorkomen. De groei van het productievolume in 2002 komen we voor het eerst tegen in de *AEV2001* (als voorspelling voor het volgende jaar) en vervolgens in latere edities als

bijgestelde prognose/voorlopig cijfer tot uiteindelijk in de *AEV2006* het definitieve cijfer verschijnt.

Productiegroei in 2002 als voorbeeld

De eerste schatting van 4,4% voor de regio Amsterdam in de *AEV2001* ook de beste. Het is de tijd van de ‘nieuwe economie’ en de bomen worden geacht te groeien tot in de hemel. De tweede voorspelling in de *AEV2002* is een drastische bijstelling naar beneden tot 2%, wanneer inmiddels het besef van de conjuncturele neergang is doorgedrongen. De ‘ERBO-bijstelling’ in de *AEV2003* doet het percentage verder afnemen tot 0,4%, het ‘voorlopige’ CBS-cijfer uit 2004 (*AEV2004*) bevestigt dat en het ‘nader voorlopige’ cijfer van het jaar daarop daalt tot 0,2% (*AEV2005*). Vervolgens komt de definitieve productie-groei in 2002 met 3,5% verrassenderwijs veel hoger uit (zie deze *AEV*-publicatie). Voor Amsterdam geldt een nog extremer verloop van de groei van het productievolume 2002 door de zes achtereenvolgende *AEV*'s heen.

Volgtijdelijke vergelijkbaarheid: wat is definitief?

De eerste *AEV*-publicatie is uit 1989, maar pas in de *AEV1992* werd behalve het lopende ook het komende jaar van een voorspelling voorzien. De regio Amsterdam bestond toen uit het ROA-gebied, dat is het huidige *AEV*-gebied minus IJmond en Haarlem e.o. De cijfers zijn nog conform de revisie van de nationale rekeningen uit 1977. Het gebied blijft ongewijzigd tot en met de *AEV1997*, maar vanaf de *AEV1993* zijn de cijfers op basis van de revisie van de nationale rekeningen van 1987. In de *AEV1998* maakt Almere niet langer deel uit van de regio Amsterdam en komen IJmond en Haarlem erbij. Almere keert weer terug in de *AEV2001* en daarna verandert de regio Amsterdam niet meer van omvang. In de *AEV2001* wordt ook de revisie van de nationale rekeningen in 1995 doorgevoerd.

Er zijn dus 4 perioden te onderscheiden, die niet geheel vergelijkbaar zijn, nl.:

- de *AEV1992* – ROA-gebied en op basis van revisie NR van 1977;
- de *AEV1993-1997* – ROA-gebied en obv de revisie NR van 1987;

- de *AEV1998-2000* – ROA-gebied met IJmond en Haarlem maar zonder Almere en op basis van de revisie NR van 1987;
- de *AEV2001-2006* – ROA-gebied met IJmond en Haarlem en op basis van de revisie NR van 1995.

Wandelingen van een productiejaar door de *AEV*'s gaan dus meestal gepaard met wijzigende omstandigheden. Behalve het voorbeeldjaar 2002 (zie hierboven) is er geen storingsvrije ‘wandeling’ mogelijk. Voor de gemeente Amsterdam spelen wijzigingen in de omvang van het gebied echter veel minder (slechts enkele kleine grenscorrecties) en vallen de tweede en derde periode samen. Dat levert drie extra storingsvrije wandelingen op.

Voorspelkwaliteit

Er zijn verschillende maatstaven om de voorspelkwaliteit te beoordelen. Een daarvan is de trend in de productiegroei. Volgens de realisaties (definitieve cijfers) groeide het productievolume van de regio Amsterdam in de tien jaren 1993-2002 met gemiddeld 3,4%. De eerste voorspellingen (een jaar vooruit) komen op 3,1%. Dat is een bevredigend resultaat. Men zou verwachten dat de bijgestelde verwachtingen (voorspellingen voor het lopende jaar) nog wat preciezer zouden zijn, maar dat is niet het geval (2,8%).

Een tweede maatstaf van trefzekerheid is de gemiddelde jaarlijkse afwijking tussen voorspelling en realisatie. Deze bedraagt krachtens het gesignaleerde trendverschil voor de eerste voorspelling (een jaar vooruit) voor de regio Amsterdam 0,3% en voor de tweede (het lopende jaar) 0,6%. In dit cijfer compenseren positieve en negatieve afwijkingen elkaar echter. Het gemiddelde absolute verschil tussen voorspelling en realisatie is een betere maatstaf om de gemiddelde jaarlijkse afwijking vast te stellen. Die komt veel hoger uit: voor de eerste voorspelling op 1,5% en voor de tweede op 1,4%. Met het toenemen van de kennis over internationale en nationale ontwikkelingen van de eerste naar de tweede voorspelling lijkt de trefzekerheid dus nauwelijks toe te nemen. Een voorspelling van 3% groei blijkt in de praktijk (zes jaar later) neer te komen op een realisatie tussen 1,5% en 4,5%.

Voor de gemeente Amsterdam zijn de voorspellingen (nog) wat minder precies. De gerealiseerde gemiddelde groei in de jaren 1993-2002 is 3,1%, de voorspelling een jaar vooruit komt op gemiddeld 2,5% en die voor het lopende jaar op 2,2%. De gemiddelde jaarlijkse afwijking is 0,6%, respectievelijk 0,8%. Het absolute verschil tussen realisatie en eerste voorspelling is 1,6% en tussen realisatie en voorspelling voor het lopende jaar 1,8%.

In de *AEV1999*, blz. 21, is eenmaal eerder een vergelijking tussen realisatie en voorspelling gemaakt. Deze vergelijking bleef beperkt tot de voorspelling in het lopende jaar en Amsterdam en had betrekking op de zes jaren 1990-1995. De gemiddelde jaarlijkse absolute voorspelfout bedroeg 0,9%, juist de helft van de huidige 1,8%.

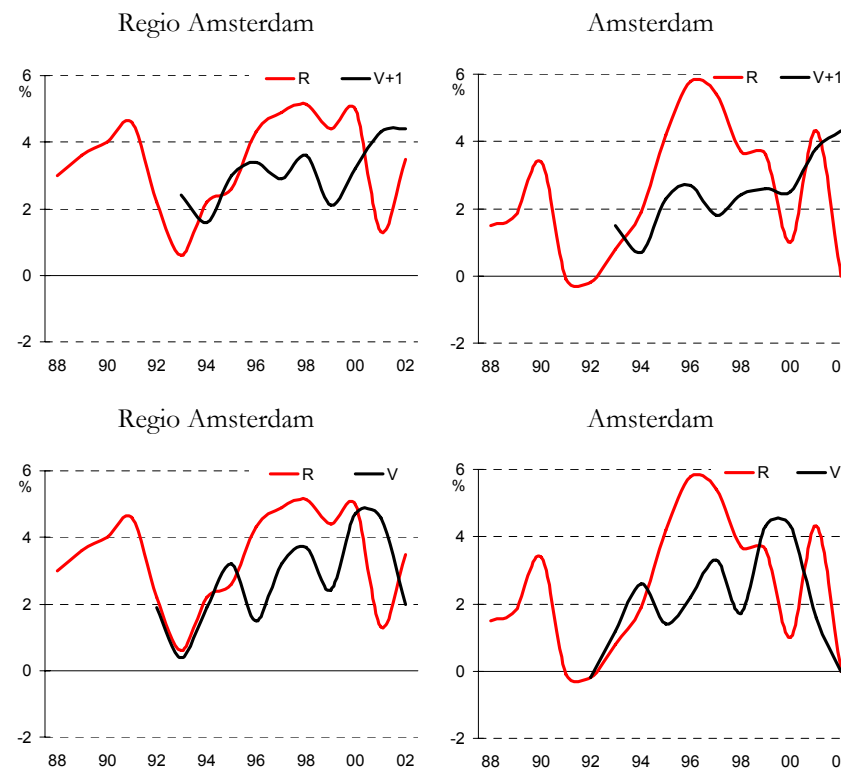
In dit verband rijzen er twee vragen. Waarom neemt de voorspelkwaliteit niet toe bij de overgang van de voorspelling voor één jaar vooruit (V+1) naar de voorspelling voor het lopende jaar (V) en waarom neemt de voorspelling voor het lopende jaar in trefzekerheid af?

Wanneer we om te beginnen in Figuur B. 1 voor de regio Amsterdam en Amsterdam realisatie (R) en voorspelling een jaar vooruit (V+1) vergelijken, blijkt dat de kracht van de hoogconjunctuur is onderschat, met name in Amsterdam. De ongekende groeistuij van Amsterdam in de tweede helft van de jaren negentig werd niet voorzien. De stad veranderde in korte tijd van economische achterblijver in Nederland tot voorloper. Dit verklaart de grote gemiddelde (trendmatige) jaarlijkse onderschatting van V+1 met 0,6% voor de stad en tevens de kleinere afwijking van 0,3% voor de hele regio Amsterdam. Voor de rest van de regio Amsterdam was de trendmatige afwijking namelijk vrijwel nul.

Wanneer we vervolgens in het onderste deel van Figuur B. 1 realisatie en tweede voorspelling (V, de voorspelling voor het lopende jaar) vergelijken, blijkt de 'gap' in de jaren van hoogconjunctuur wel iets maar niet wezenlijk

kleiner geworden te zijn. Het besef van de bijzondere gebeurtenissen in Amsterdam drong pas later door.

Figuur B. 1 Voorspelling en realisatie van de jaarlijkse groei van het productievolumen (in %)

(R = realisatie, V+1 = voorspelling voor het komende jaar, V = voorspelling voor het lopende jaar)

Bron: AEV-publicaties en SEO, databank AEV

Hiermee is grotendeels verklaard waarom voor Amsterdam de trefzekerheid van de voorspelling in het lopende jaar (V) in de periode 1993-2002 minder groot is dan in de periode 1990-1995.

Uit vergelijking van R en V+1 in het bovenste deel van Figuur B. 1 blijkt ook dat de omslagpunten in de conjunctuur een jaar eerder niet worden voorzien. De laagconjunctuur in de eerste helft van de jaren negentig bereikt in V+1 het dieptepunt in 1994, een jaar na de realisatie. Wanneer in 2001 de groei plotseling drastisch terugloopt (R) laat V+1 nog sterke groei zien. Het grote verschil in omslagjaren als 1993 en 2001 draagt bij aan de omvang van de absolute gemiddelde jaarlijkse afwijking tussen voorspelling en realisatie en verklaart waarom die groter is dan het verschil in gemiddelde jaarlijkse trendafwijking.

Vergelijking van V+1 en V in Figuur B. 1 leert dat de conjunctuuromslagen en ook het tussentijds verloop ervan wel beter worden voorspeld met V. Zo wordt voor de regio Amsterdam de omslag in 1993 en voor Amsterdam die in 2001 met V goed voorspeld. Dat toch de voorspelfout van V ten opzichte van V+1 niet afneemt heeft wederom te maken met een plotselinge verandering in Amsterdam in 2002. Met dit jaar als voorbeeld werd al eerder in deze paragraaf een wandeling door de successievelijke AEV's gemaakt en viel de verrassende realisatie op na ERBO- en CBS-bijstellingen van voorlopige uitkomsten. De 'tragiek' van dit jaar is dat de 'argeloze' V+1 een voortgaande hoogconjunctuur voorspelt en de 'realistische' V een verdere verdieping van de laagconjunctuur (zoals elders ook inderdaad de realisatie is).

Zolang er geen realisatie voor 2003 is kunnen we die voor 2002 op twee manieren interpreteren. Ofwel het Europese conjunctuurherstel is al in 2002 in Amsterdam begonnen, ofwel er is sprake van een incident (voorlopig van onbekende oorsprong) en de groei in Amsterdam in 2003 zal (volgend jaar) weer aanzienlijk lager blijken te zijn. Wij houden het voorlopig op de tweede interpretatie en beschouwen 2002 als een 'uitbijter', die beter uit de analyse kan worden verwijderd. Wordt V dan wel een betere voorspeller dan V+1?

Wanneer de periode van beschouwing wordt teruggebracht van 1993-2002 tot 1993-2001 neemt de gemiddelde jaarlijkse absolute afwijking van V+1 ten opzichte van R wat toe (we verliezen onze gelukstreffer van 2002) en wordt die

van V wat kleiner. Voor de hele regio Amsterdam gelden dan de absolute afwijkingen $V+1 = 1,6$ en $V = 1,4$ en voor Amsterdam $V+1 = 1,7$ en $V = 1,7$. Het weglaten van de uitbijter 2002 brengt geen verandering in de conclusie dat de voorspelling voor het lopende jaar hoogstens weinig beter is dan de een jaar eerder ook al gemaakte voorspelling.

Het effect van de bijstellingen

Het ligt in de lijn der verwachting dat wanneer we de wandeling van de productiegroei in een jaar door zes achtereenvolgende AEV's volgen, het verschil met de realisatie geleidelijk afneemt om in de zesde van de reeks op nul uit te komen. We zagen reeds dat de verwachting van 'convergentie' van de uitkomsten voor het jaar 2002 niet uitkwam. In het algemeen is dit echter wel het geval. We maken na het doorlopen van de trajecten V+1 en V nu de stappen 'ERBO', 'CBSv' en 'CBSnv' om de convergentie naar R te onderzoeken.

De uitkomsten van de ERBO-enquête zijn een welkome aanvulling op de modelvoorspelling V. Weliswaar dekt ERBO maar een deel van de economie (geen overheid, financiële diensten en een deel van de zakelijke diensten), wordt soms de uitkomst voor een bedrijfstak niet geloofd door de onderzoekers, en zijn er ook eerste cijfers over de werkgelegenheidsontwikkeling beschikbaar uit andere bron, zonder ERBO zou er geen wezenlijke verbetering van V zijn.

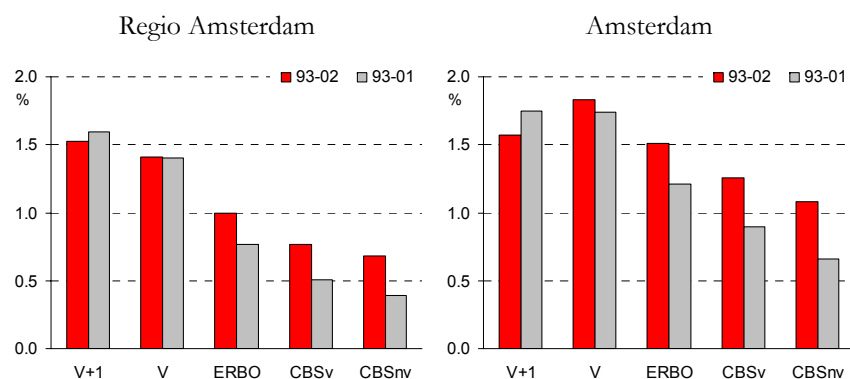
Na ERBO komen CBSv (voorlopig) en CBSnv (nader voorlopig). Het CBS maakt deze voorlopige ramingen op basis van nationale bedrijfstakontwikkelingen en weegt die met de regionale productiestructuur. Naarmate de empirische kennis over de Nederlandse economie toeneemt, worden deze regionale schattingen beter en CBSnv staat dicht bij R dan CBSv. De CBS schattingen worden echter niet zonder meer overgenomen in de AEV, want ze zijn soms strijdig met andere meer directe regionale waarnemingen (waaronder ERBO) en de keuze valt daarbij niet altijd op het CBS. Wel zou na de stap ERBO geen wezenlijke vooruitgang worden geboekt

zonder CBSv, al was het maar om de ramingen van de in ERBO ontbrekende bedrijfstakken.

Uit Figuur B. 2 blijkt dat voor de regio Amsterdam vooral ERBO bijdraagt aan verkleining van de gemiddelde absolute afwijking van R. Beperken we ons tot de periode 1993-2001, dan levert de overgang van V+1 naar V een vermindering van 0,2 procentpunt van de afwijking op, maar die van V naar ERBO ruim 0,6 procent punt. Het inbrengen van empirische kennis op de modelschattingen betekent een forse stap vooruit. Ook CBSv en CBSnv helpen, maar in mindere mate. Tenslotte is de stap van het niet- (regionaal) empirische CBSnv naar het wel empirische R van het CBS met 0,4 procent punt eveneens aanzienlijk.

Voor Amsterdam zijn alle afwijkingen groter en is er geen progressie van V+1 naar V. Het is wel duidelijk dat de diverse schattingen en bijstellingen van de rest van de regio zeer veel beter zijn, anders werd het getoonde resultaat voor de hele regio Amsterdam niet bereikt.

Figuur B. 2 De gemiddelde jaarlijkse % absolute afwijking van voorspellingen en bijstellingen van de realisatie

Bron: AEV-publicaties en SEO, databank AEV

Hoe moeten we de omvang van de absolute afwijkingen beoordelen? Het CPB heeft onlangs de trefzekerheid van de eigen voorspellingen van de Nederlandse economie onderzocht [CPB Document 106]. Over de jaren 1971-2004 werd de trefzekerheid van de MEV-ramingen nagegaan. Deze verschijnen in het najaar wanneer al het een en ander aan empirische kennis van het lopende jaar beschikbaar is. De gemiddelde absolute afwijking van de realisatie bedroeg 0,7%. Voor de raming van de afwijking in het komende jaar geldt ongeveer het dubbele [CPB, blz.10]. Voor de periode 1998-2004 is de voorjaarsraming eveneens onderzocht. Hier is de fout 1,1% voor het lopende jaar en 1,6% voor het komende jaar [CPB, blz, 32-34].

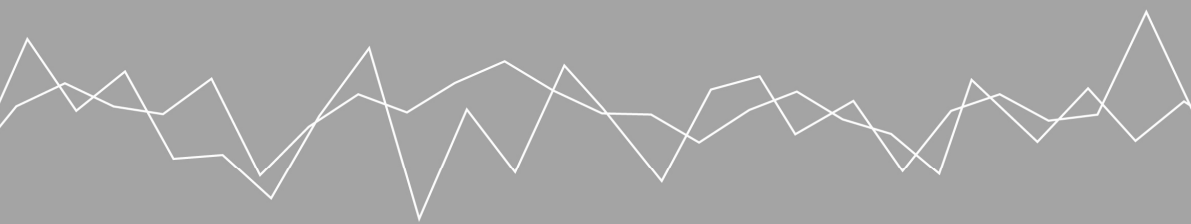
De voorjaarsraming van het CPB laat zich vergelijken met de AEV-raming. V+1 is met 1,5 of 1,6 procent punt in beide gevallen gelijk. Het CPB scoort beter met V, namelijk 1,1% versus 1,4% in de AEV. Wellicht kan dit verschil worden toegeschreven aan het wat eerder beschikbaar komen van informatie over de feitelijke gang van zaken voor het hele land (door het CBS), dan voor de regio Amsterdam. Ook beschikt het CPB over een 'leading indicator', die het lopende jaar 'voorspelt'. De AEV heeft zoiets niet voor de regio Amsterdam.

De MEV-voorspelling voor het lopende jaar valt qua tijdstip ongeveer samen met de ondernemersverwachtingen in ERBO. Ze scoren dan ook ongeveer even goed.

De conclusie van dit verhaal is dat voorspellingen van korte termijn ontwikkelingen met een model niet erg precies zijn. Dat geldt in het algemeen voor SEO, CPB en andere instellingen (zie voor andere instellingen het CPB-document). Voorts is het 'conversiepad' nauwelijks te beïnvloeden. We mogen dankbaar zijn voor het bestaan van ERBO. Hierdoor wordt de afwijking van de productiegroei in het afgelopen jaar van de uiteindelijke realisatie bijna gehalveerd (zie Figuur B. 2: de regio Amsterdam voor de periode 1993-2001).

Samenstelling begeleidingscommissie

Dhr. H.J. Fonteijn	Haven Amsterdam
Dhr. D.C. Freling	Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam
Dhr. J. Groen	Gemeente Amsterdam, Dienst Onderzoek en Statistiek (dO+S)
Dhr. P. Jansen	Gemeente Amsterdam, Dienst Werk en Inkomen
Mw. A.E. Kaspers	Gemeente Haarlemmermeer
Dhr. C.C. Koopmans	SEO Economisch Onderzoek
Dhr. J.A.C. Korteweg	SEO Economisch Onderzoek
Dhr. J.P. Kramer	Rabobank Amsterdam en Omstreken
Dhr. R.B.T. Lieshout	SEO Economisch Onderzoek
Dhr. J. Nijman	Gemeente Zaanstad
Mw. C. van Oosteren	Gemeente Amsterdam, Dienst Onderzoek en Statistiek (dO+S)
Dhr. G. van Rijk	Gemeente Almere
Dhr. F.W. Schreuder	Gemeente Amsterdam, Dienst Economische Zaken
Mw. D.M.T. Toonen	Amsterdam Airport Schiphol
Dhr. M. van Vliet	Gemeente Amsterdam, Dienst Economische Zaken (voorzitter)
Dhr. C. van der Vegt	SEO Economisch Onderzoek
Dhr. A.A.A.M. Wagemakers	Gemeente Amsterdam, Dienst Ruikmtelijke Ordening
Dhr. J.A.M. Wesseling	UvA Business School
vacature	Provincie Noord-Holland

seo economisch onderzoek

Roetersstraat 29 . 1018 WB Amsterdam . T (+31) 20 525 16 30 . F (+31) 20 525 16 86 . www.seo.nl